

SAMMUUKO SAVUKE, NOUSEEKO NUUSKA?

MIKKO PIISPA

Tutkimus yläkouluikäisten tupakkatuotteisiin
liittyvistä mielikuvista ja kokemuksista

SAMMUUKO SAVUKE, NOUSEEKO NUUSKA?

Tutkimus yläkouluikäisten
tupakkatuotteisiin liittyvistä
mielikuvista ja kokemuksista

SAMMUUKO SAVUKE, NOUSEEKO NUUSKA?

Tutkimus yläkouluikäisten
tupakkatuotteisiin liittyvistä
mielikuvista ja kokemuksista

MIKKO PIISPA

Nuorisotutkimusverkosto/
Nuorisotutkimusseura
Verkojulkaisuja 127

Nuorisotutkimusverkoston julkaisut

Tiede

Teosten sisältö ja tyyli ovat akateemisten kriteerien mukaisia.

Kenttä

Erilaiset raportit ja selvitykset.

Liike

Ajankohtaiset yhteiskunnalliset puheenvuorot.

Kannen kuva: Richard Jensen

Kansipohjan suunnittelu: Sole Lätti

Kustannustoimitus: Jenni Saarilahti

Kannen taitto: Tanja Konttinen

Sisuksen taitto: Katri Niinikangas

Tiivistelmän käännökset ruotsiksi ja englanniksi:

Käännöstoimisto Bellcrest Translations Oy

© Nuorisotutkimusseura, Suomen Syöpäyhdistys ja tekijä

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 199, *Kenttä*

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 127, *Kenttä*

Suomen Syöpäyhdistys ry

ISBN 978-952-7175-53-8 (nid.), 978-952-7175-54-5 (PDF)

ISSN 1799-9219 (nid.), 1799-9227 (PDF)

Julkaisujen tilaukset:

Nuorisotutkimusverkosto

Asemapäällikönkatu 1

00520 Helsinki

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/catalog>

Sisällys

Esipuhe	7
Kiitossanat	9
Johdanto	10
Tutkimuksen lähtökohdat	11
Tutkimusasetelmasta ja analyysilukujen rakenteesta	13
Tutkimusaineisto	14
Mitä mieltä tupakasta?	24
Tupakan kokeileminen ja kokeilemattomuus: syitä ja vaikuttimia	26
Mielikuvat tupakoivista	30
Tupakointi ja sen kehykset	35
Tupakoinnin lopettaminen ja tupakoinnilta suojaavat tekijät	40
Tupakointi – coolia?	43
Nuuska	47
Sähkösavuke	55
Tupakkatuotteen valikoituminen ja tuotteiden yhteiskäyttö	59
Tiedotus ja valistus	61
Yhteenvedo ja pohdintaa	65
Amistupakointi – mitä tilalle?	67
Tupakka ja muut ongelmat	70
Tupakoinnin sosiaalinen periytyminen ja vanhempien vastuu	71
Terveyskeskeisyys ja yksilölliset elämäntapavalinnat	73
Päihteet nuorten teknologisoituvassa maailmassa	76
Lähteet	80
Haastattelurunko	84
Tiivistelmä	87
Suosituksia	90
Abstrakt	92
Abstract	94
Kirjoittajaesittely	96

Esipuhe

Seppo Soine-Rajanutmi, Kaisa Vehkalahti, Eeva Ollila

Tupakkatuotteiden käyttö on suurin yksittäinen elintapoihin liittyvä terveystriki. Joka toinen tupakoitsija kuolee johonkin tupakkasairauteen, ellei lopeta tupakointia. Tupakoitsijan elinikä on noin 8 vuotta tupakoimatonta alempi.

Suomen Syöpäyhdistys on tehnyt kahden vuosikymmenen ajan työtä nuorten tupakkatuotteiden käytön vähentämiseksi. Tänä aikana suomalaisten tupakointi on vähentynyt dramaattisesti ja asenteet tupakkatuotteita kohtaan ovat muuttuneet voimakkaasti. Erityisesti nuorten tupakointi on vähentynyt voimakkaasti. Viime vuosina uusina haasteina ovat nousseet esille nuuskan käytön lisääntyminen sekä sähkösavukekokeilujen yleistyminen. Eri tuotteiden yhteiskäyttö lisääntyy, ja osalle nuorista on syntynyt hyvin voimakas nikotiiniriippuvuus. Tupakoinnin yleisyydessä sosioekonomiset erot ovat erityisen suuria.

Nuoret ovat varsin heterogeeninen ryhmä. Tupakkatuotteiden käyttö ja käyttöön liittyvät mielikuvat ja asenteet vaihtelevat muun muassa alueellisesti ja sosioekonomisesti. Lukiolaisten keskuudessa tupakointi on huomattavasti vähäisempää kuin ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevien keskuudessa. Ammattiin opiskelevien nuorten tupakointi on vähentynyt voimakkaasti, mutta on silti edelleen varsin yleistä. Nuuskaaminen on yleistynyt huolestuttavan nopeasti, erityisen nopeasti ammattiin opiskelevien poikien keskuudessa. Tämän tutkimuksen avulla halusimme päivittää ymmärrystämme siitä, millaisia mielikuvia ja kokemuksia nuorilla on tupakkatuotteista. Erityisesti halusimme kuulla nuoria pääkaupunkiseudun ulkopuolella sekä niissä ryhmissä, joissa tupakkatuotteiden käyttö on keskimääräistä yleisempää. Rinnalla halusimme kuulla myös niiden nuorten näkemyksiä, jotka eivät käytä tupakkatuotteita.

Tupakkatuotteiden käyttö aloitetaan tyypillisesti alaikäisenä, tai viimeistään armeijassa. Riippuvuus pitää kerran aloittaneen usein käyttäjänä jopa loppuelämän ajan. On siis erittäin tärkeää ymmärtää, mikä saa nuoren aloittamaan tupakkatuotteiden käytön: minkälaisiin mielikuviin, lähiympäristön tekijöihin, verkostoihin ja sattumuksiin käytön aloittaminen nuorella liittyy. Mitä nuoret tupakkatuotteista ja niiden käytöstä

ajattelevat? Mikä saa osan nuorista aloittamaan tupakoinnin, kun taas toiset pysyvät irti tupakoinnista läpi elämänsä?

Mikko Piispan tutkimus *Sammuuko savuke, nouseeko nuuska* kartoittaa yläkouluikäisten nuorten mielikuvia, asenteita ja käsityksiä tupakkatuotteista ja niiden käytöstä sekä sosiaalisia ja nuorisokulttuurisia kytköksiä Oulussa, Kouvolassa ja Espoossa. Nuorten haastattelut toteutettiin pääosin ryhmähaastatteluina nuorisotaloilla. Tutkimus osoittaa, että tupakkatuotteiden terveyshaitat ovat nuorilla varsin hyvin tiedossa, myös tupakoitsijoilla. He eivät puolustelleet käyttöönsä, vaan kertoivat koetuista haitoista ja pohtivat lopettamista tai vähentämistä. Kaveriporukat ja kokeilunhalu saavat kuitenkin kokeilemaan. Tutkimus osoittaa, että terveys ja fyysinen suorituskyky ovat nuorille tärkeitä. Etenkin osa pojista näki nuuskan ja sähkösavukkeeseen vähemmän haitallisina aineina kuin savukkeet. Etenkin tytöt, mutta myös osa pojista, näkivät kuitenkin nuuskan vähintään yhtä haitallisena, ja myös ”allottävämpänä” kuin savukkeet. Yksi tutkimuksen merkittävistä tuloksista onkin, etteivät nuoret yhdistäneet tupakkatuotteiden – sen paremmin perinteisen tupakan kuin nuuskan tai sähkösavukkeiden – käyttöön erityistä ”cooliuutta”. Tästä huolimatta tupakkatuotteet näyttävät tutkimuksen perusteella kuuluvan tietyissä nuorisoryhmissä, asuinalueilla ja joillain koulutusaloilla luontevana osana nuorten elämään. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että perinteisen tupakoinnin vähenemisestä huolimatta edelleen on paikannettavissa eräänlaisia ”kulttuurisia taskuja”, joissa tupakan käytöllä on ryhmästatusta tuottavaa arvoa. Näissä kulttuurisissa taskuissa tupakointi alkaa usein jo kauan ennen ammattikoulua tai työelämää. ”Isien tavoille” opitaan paitsi kaveriporukan, myös asuinympäristön ja kotoa saatujen vaikutteiden kautta.

Nuorisotutkimusseura ja Suomen Syöpäyhdistys kiittävät haastatteluihin osallistuneita nuoria ja tutkimuspaikkakuntien nuorisotoimia avusta haastattelujen toteuttamisessa. Tutkija Mikko Piispalle kiitos ripeästä ja asiantuntevasta otteesta tutkimuksen toteuttajana. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (STEA) kiitos tutkimuksen mahdollistamisesta osana Suomen Syöpäyhdistyksen Nuorten nikotiinituotteiden vähentämisen hanketta.

Seppo Soine-Rajanummi
YTM,
kehittämispäällikkö
Suomen
Syöpäyhdistys

Kaisa Vehkalahti
FT, dos.,
tutkimuspäällikkö
Nuorisotutkimus-
verkosto

Eeva Ollila
EL, LT, dos., ylilääkäri,
terveyden edistäminen
Suomen
Syöpäyhdistys

Kiitossanat

Hyvin valmisteltua ja ohjattua hanketta on mieluisaa toteuttaa – kiitokset siis tutkimushankkeen johtajalle Kaisa Vehkalahdelle sekä Syöpäyhdistyksen Seppo Soine-Rajanummelle ja Eeva Ollilalle mutkattomasta ja mukavasta yhteistyöstä! Kiitän myös Noora Hästbackaa osuudestaan hankkeen valmistelussa. Ohjausryhmässä toiminutta Tomi Kiilakoskea kiitän erityisesti oivista nuorisotyökontakteista ympäri Suomea – niiden avulla oli helppoa ja nopeaa päästä kentälle. Kiitän tietysti myös Oulun, Kouvolan ja Espoon nuorisotyötä yhteistyöstä ja mahdollisuudesta kerätä haastatteluaineistoa. Erikseen kiitän Laura Sillanpäästä kaikesta avusta ja siitä, että lähdit kuskiksi talvisessa Kouvolaassa! Nuorisotalojen johtajia ja ohjaajia en sen sijaan valitettavasti voi kiittää nimeltä, sillä pidän tutkimuseettisistä syistä salassa sen, millä nuorisotaloilla tein haastatteluita – lämpimät kiitokset kuitenkin anonyymisti jokaiselle! Sama pätee luonnollisesti itse tutkittaviin: kaikille haastatteluihin nimettöminä osallistuneille nuorille lähtee mitä suurin kiitos. Jos nämä sanat satutte lukemaan, toivotan teille kaikkea hyvää jatsoon!

Mikko Salasuota sekä Matti Piispaa kiitän moninaisista neuvoista, avusta ja ”sparrauksesta” pitkin hanketta. Tommi Hoikkalaa ja Petri Pajua kiitän kiinnostavista keskusteluista aiheen tiimoilta. Kiitokset myös Syöpäyhdistyksen NuoTup-tiimille, joka antoi arvokasta palautetta hankkeen ”puolivälikeskustelussa”. Kaisa Vehkalahtea, Tomi Kiilakoskea, Seppo Soine-Rajanummea ja Eeva Ollillaa kiitän vielä uudelleen käsikirjoituksen kommentoinnista. Kiitokset myös Nuorisotutkimusseuran kustannuspäällikölle Vappu Helmisaarelle ja teoksen kustannustoimittajalle Jenni Saarilahdelle sujuvasta yhteistyöstä. Richard Jensenille puolestaan esitän kiitokset kansikuvasta. Lopuksi kiitän Nuorisotutkimusverkoston tutkijayhteisöä, jossa on jälleen kerran ollut hienoa työskennellä ja käydä kiinnostavia keskusteluja!

Helsingissä 30.8.2017
Mikko Piispa

Johdanto

Tosi moni on silleen, että se on ihan turhaa, että ei sitä kannata.

Yllä olevassa lainauksessa yläkouluikäinen nuori tiivistää aikamme tupakkaan liittyvän mielipideilmaston hienosti. Ei siis ole ihme, että tupakointi on vähentynyt tällä vuosituohannella merkittävästi. Suomessa onkin asetettu tavoitteeksi, että Suomi olisi savuton vuoteen 2030 mennessä (<http://savutonsuomi.fi/>). Tähän kannustaa myös Suomen tupakkalaki, johon on kirjattu, että ”lain tavoitteena on ihmisille myrkyllisiä aineita sisältävien ja riippuvuutta aiheuttavien tupakkatuotteiden ja muiden nikotiinipitoisten tuotteiden käytön loppuminen” (Finlex 29.6.2016/549). Savuttomuustavoitteen kannalta on keskeistä, että nuorten tupakointi vähenee, sillä pitkäaikainen tupakointi alkaa tyypillisesti nuorella iällä. Tässä suhteessa viime vuosien kehitys on ollut varsin myönteistä (ks. esim. Kinnunen ym. 2015).

Vaikka tupakoivien osuus väestöstä on laskusuunnassa, absoluuttisesti mitattuna tupakoivia on edelleen paljon. Toisaalta tupakointi on polarisoitunut: sen käytössä on merkittäviä sosioekonomisia ja alueellisia eroja. Nuorten kohdalla tätä kuvaa esimerkiksi se, että ammattikouluissa tupakointi on edelleen varsin yleistä, siinä missä lukiolaisten tupakointi vähentynyt huomattavasti (Ollila & Ruokolainen 2016). Kiinnostavaa on myös, että vaikka osalle nuorista tupakka on nykyään varsin etäinen asia henkilökohtaisessa elämässä, kaikilla on siitä kuitenkin erilaisia mielikuvia ja käsityksiä. Tupakka ei siis ole ainakaan vielä historiallinen reliikki. Lisäksi muut tupakkatuotteet, kuten nuuska ja sähkösavukkeet, ovat kasvattaneet viime vuosina suosiotaan. Vaikka nuuska ei savua ja ”sähkis” höyryää, näiden nikotiinituotteiden lisääntynyt käyttö saattaa osin kumota perinteisen tupakoinnin vähenemisellä saavutettuja tuloksia. Tutkija Anne Puuronen (2015) onkin pohtinut, onko Suomeen syntyneessä uusi ”savuton nikotiiniriippuvuuskuopoli”.

Mikä siis saa edelleen osan nuorista tarttumaan tupakkaan ja toiset pysymään siitä irti läpi elämän? Tupakan asema nuorten keskuudessa on kiistatta muuttunut, mutta miten ja mitä muutoksen taustalta löytyy? Entä kuinka nuoret suhtautuvat nuuskaan ja sähkösavukkeisiin? Nämä ovat edelleen tärkeitä kysymyksiä. Tutkimalla nuorten suhdetta tupakkatuot-

teisiin saadaan paitsi välineitä nuorten nikotiinittomuuden edistämiseen, myös tietoa siitä, millaisten arvojen, asenteiden ja mielikuvien pohjalta nuoret rakentavat terveystajuaan. Tämä tutkimus lähteekin haastatteluiden avulla selvittämään, millaisia ovat yläkouluikäisten nuorten käsitykset, kokemukset, mielikuvat ja asenteet tupakkatuotteista sekä niiden käytölle annetut merkitykset. Tutkimuskysymyksiä ovat:

- Millaisia mielikuvia ja suhtautumistapoja nuoret liittävät tupakkatuotteiden käyttöön, kokeiluihin tai tupakoimattomuuteen?
- Millaisiin ympäristöihin ja sosiaalisiin tilanteisiin tupakkatuotteiden käyttö yhdistetään?
- Mitkä tekijät ehkäisevät nuorten tupakointia ja mitkä rohkaisevat kokeilemaan tupakkatuotteita nuorten itsensä mukaan?
- Millaiseksi nuoret arvioivat asuinalueen, eri toimintaympäristöjen, sosiaalisten verkostojen, elämäntilanteen ja valistuksen kaltaisten tekijöiden vaikutusta tupakointiin tai tupakoimattomuuteen?

Tutkimuksessa pyritään jäljittämään niitä sosiaalisia ja kulttuurisia mekanismeja, jotka vaikuttavat nuorten päätöksiin tupakkatuotteiden käyttöä koskien. Samalla tarkastellaan tupakkatuotteiden yhteyksiä aikamme nuorisokulttuuriin virtauksiin. Yläkouluikäiset ovat siinä mielessä herkkä tutkimuskenttä, että tupakkatuotteet kohdataan usein ensimmäistä kertaa henkilökohtaisesti yläkouluikäisessä. Yläkouluikäisessä tehdyt ratkaisut heijastuvat pitkälle elämään. Toisaalta yläkoululaisten kohdalla voidaan pyrkiä vaikuttamaan siihen, että tupakkatuotteiden käyttö ei ala myöskään myöhemmällä iällä.

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Luon seuraavassa tiiviin katsauksen nuorten tupakkatuotteiden käytön nykyhetkeen ja relevanttiin aiempaan tutkimukseen. Laajempaa taustatietoa löytyy muun muassa raporteista ja tutkimuksista, joihin viitataan.

Nuorten tupakointi on vähentynyt tällä vuosituhanella, ja erityisesti tällä vuosikymmenellä. Yläkouluikäisten keskuudessa tupakkaa kokeileiden osuus on vähentynyt, ja vuonna 2015 heitä oli noin joka viides 14-vuotiaista. Samassa ikäluokassa tupakkaa päivittäin polttavia oli vuonna

2015 kolme prosenttia. Esimerkiksi vuonna 2001 vastaavat luvut olivat 57 ja 14 prosenttia. (Kinnunen ym. 2015.) Päivittäinen tupakointi on vähentynyt kaikilla nuorilla tasaisesti viimeisen noin 10 vuoden aikana (Kouluterveyskysely 2015). Tupakan polttamisessa on kuitenkin havaittavissa koulutus- ja sosiaaliryhmittäisten erojen kasvua. Siinä missä lukiolaisista yhä harvemmat polttavat, ammattikouluissa tupakointi on edelleen varsin yleistä (Ollila & Ruokolainen 2016).

Vaikka tupakointi on vähentynyt, nuuskan kokeilu ja käyttö ovat jonkin verran lisääntyneet viime vuosina. Tyypillisesti nuuskaa käyttävät pojat, ja nimenomaan sellaiset, jotka käyttävät myös savukkeita, mutta myös vain nuuskaa päivittäin käyttävien osuus on kasvanut (Ollila & Ruokolainen 2016). Tyystin uutena tuotteena nuorten nikotiiniutuotteiden valikoimaan on viimeisten vuosien aikana tullut sähkösavuke. Perinteisten savukkeiden käytön vähenemisen positiiviset vaikutukset saattavatkin osittain kumoutua siinä, että yhä useampi nuori käyttää nuuskaa ja/tai sähkösavukkeita. Tämä näkyy erityisesti ikäluokassa 16–18 vuotta: mikäli nikotiiniutuotteita lähestytään kokonaisuutena, päivittäin käyttävien osuus nouseekin poikien osalta 18 prosenttiin, tyttöjen osalta 14 prosenttiin. Sen sijaan yläkouluikäisillä, 12–14-vuotiailla, nuuskan käyttö ja kokeilut eivät vielä juurikaan näy. Nuuskan kohdalla on havaittavissa myös joitakin alueellisia eroja. (Kouluterveyskysely 2015.)

Ammattikoululaiset tupakoivat selvästi enemmän kuin lukiolaiset. Lukiolaisten keskuudessa tupakointi on jopa vähäisempää kuin yläkouluikäisillä. Tämä antaa viitteen, että jo peruskouluikäisissä tupakointinsa aloittavat suuntaavat todennäköisemmin ammattikouluun kuin lukioon. Vaikka ammattikoulun ”tupakkakulttuuri” vaikuttaisi pikemminkin vahvistavan tupakointia kuin savuttomuutta (ks. esim. Puuronen 2012), on jo aiemmin aloitetun tupakoinnin syiden oltava muualla kuin itse ammattikoulussa. Tupakointi ja siten myös nikotiiniriippuvuus alkaa edelleen tyypillisesti nuorella iällä (ks. esim. Kinnunen ym. 2015; ks. myös Hakkarainen 2000, 69–71; Rimpelä ym. 1993). Tässä kohtaa on tärkeää tutkia juuri yläkouluikäisten tupakkatuotteiden käyttöä. Juuret yhteiskuntaluokille tyypilliselle tupakoinnille ja terveyskäyttäytymiselle ovat ammattikoulua syvemmällä (ks. myös Katainen 2011).

Nuorten terveyskäyttäytyminen ja terveystaju kehittyvät sosiaalisten suhteiden ja kasvuympäristön monenlaisissa merkitysverkostoissa (Puuronen 2012, 11–13). Näiden selvittäminen auttaa ymmärtämään,

miksi ihmiset toimivat terveydelleen haitallisesti, vaikka he tiedostaisivat tuon haitallisuuden.

Yläkouluikäisten kohdalla on hyviä mahdollisuuksia päästä vaikuttamaan siihen, että tupakkatuotteiden kokeilut eivät edes ala, saati muodostu säännölliseksi käytöksi (Ollila ym. 2014). Yläkouluikäisten tupakkatuotteiden käyttöä on tutkittu hyvin vähän, varsinkin laadullisesta näkökulmasta (Puuronen 2012, 15; ks. myös Ruokolainen & Raitasalo 2017). Tätä puutetta nyt käsillä oleva tutkimus pyrkii paikkaamaan.

TUTKIMUSASETELMASTA JA ANALYYSILUKUJEN RAKENTEESTA

Tämän tutkimuksen kehys rakentuu savukemuotoisesta tupakasta ja sen polttamisesta käsin. Tupakka, siis se klassinen ”rööki”, on luontevin lähtökohta aiheeseen. Savukkeet ovat edelleen selvästi käytetyin ja näkyvin tupakkatuote. Ne toimivat myös eräänlaisena avaimena tutkimusteemaan nuorten haastatteluihin. Savukkeiden kautta etenin myöhemmin myös nuuskaan ja sähkösavukkeisiin, mutta nämä jäsenyivät asetelmasta johtuen osin ”perinteisestä” tupakkakehystä käsin. Mikäli nuuskaa tai sähkösavukkeita haluttaisiin tutkia perusteellisemmin, ne vaatisivat oman tutkimuksensa ja toisenlaisen tutkimusasetelman. Tässä yhteydessä perinteiset savukkeet olivat kuitenkin looginen tarkasteluikkuna aiheeseen. Osasy tähän oli lisäksi se, että tutkimuksessa haastateltiin myös nuoria, jotka eivät käytä mitään tupakkatuotteita: heillä oli keskimäärin parempi käsitys savukkeista kuin muista tupakkatuotteista.

Tutkimukseen haluttiin siis myös nuoria, jotka eivät olleet kokeilleet tupakkatuotteita. Tutkimuksen tavoitteena ei ollut kartoittaa vain tupakointia ja muiden tupakkatuotteiden käyttöä, vaan tavoittaa laajemmin tietoa nuorten asenteista ja mielikuvista. Haastatteluihin kävi ilmi, että monet nikotiinituotteita käyttämättömät nuoret eivät tieneet paljoa nuuskasta tai erityisesti sähkösavukkeista, mutta savukemuotoisesta tupakasta tiedettiin enemmän. Tässä näkyy myös se, että nuuska ja sähkösavuke tavallaan seuraavat tupakointia, sillä useimmiten henkilöt jotka nuuskaavat ja/tai käyttävät sähkösavukkeita, myös polttavat tai ovat aiemmin polttaneet (ks. myös Kinnunen ym. 2015). Vaikka jossain määrin vaikuttaa siltä, että nämä kaksi tuotetta ovat korvaamassa perinteisiä savukkeita,

tapa ymmärtää tupakkatuotteita näyttäisi edelleen jäsentyvän ensisijaisesti savukseen ympärille. Lisäksi on syytä mainita, että tupakan, nuuskan ja sähkösavukkeiden ohella muut nikotiinituotteet jäivät hyvin vähille maininnoille. Nikotiinittomia makutupakkatuotteita, lähinnä niin sanottuja e-shishoja, sivuttiin ajoittain sähkösavukkeista puhuttaessa. Perinteistä piipputupakkaa ei mainittu kertaakaan. Nikotiinikorvaushoitotuotteista, tai tarkemmin niiden mainoksista, tuli puhetta lähinnä valistuksen ja tiedottamisen yhteydessä. Palaan näihin teemoihin lyhyesti analyysin myötä, mutta tämän tutkimuksen keskeiset tulokset koskevat käytännössä vain savukkeita, nuuskaa ja sähkösavukkeita.

Tutkimuksen analyysiluvut rakentuvat siten, että kerron niin tupakkaa kokeilemattomien, sitä kokeilleiden, aktiivikäyttäjien kuin lopettaneiden kokemuksista ja näkemyksistä rinnakkain ja limittyen. Tässä raportissa tupakalla viitataan ensisijaisesti savukemuotoiseen tupakkaan, jollei erikseen mainita, että puhe on esimerkiksi nuuskasta tai laajemmin tupakkatuotteista. Yhteenvetoluvussa kokoan tutkimuksen havaintoja ja käsittelen tuotteita tiiviimmin rinnakkain.

TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusasetelman pohjalta haastatteluaineisto päätettiin kerätä nuorisotaloilla muutamalla eri paikkakunnalla eri puolilla Suomea. Ensisijaisiksi paikkakunniksi valikoituivat Oulu ja Kouvola, joissa molemmissa tein haastatteluja kahdella nuorisotalolla, ja myöhemmin täydensin tutkimusaineistoa vielä tekemällä haastatteluja nuorisotalolla Espoossa. Paikkakunnat ovat kokonsa, elinkeino- ja ikärakenteensa sekä maantieteellisen sijaintinsa vuoksi keskenään varsin erilaisia, minkä toivottiin tuovan monipuolisuutta haastatteluaineistoon¹. Oulun ja Kouvolan kohdalla tunnistettiin tarve tavoittaa tutkimustietoa pääkaupunkiseudun ulkopuolelta. Kaupungit myös eroavat toisistaan monin tavoin, esimerkiksi koulutustarjonnaltaan. Sillä on merkitystä esimerkiksi nuorten alueelle jäämisen ja muuttamisen suhteen. Toisaalta molemmat ovat viime vuosina

1 Kiitän Nuorisotutkimusseuran tutkijaa ja hankkeen ohjausryhmän jäsentä Tomi Kiilakoskea, jonka erinomaiset yhteydet nuorisotaloille ympäri Suomea edesauttoivat merkittävästi tutkimuksen toteuttamisessa ja aineistonkeruussa.

laajentuneet kuntaliitosten myötä. Tämä on tuonut kuntien toimintaan ja myös nuorisotoimeen uutta ulottuvuutta ja uusia haasteitakin. Oulusta ja Kouvolasta molemmista sain tutkittavaksi kaksi nuorisotaloa, jotka poikkesivat monin tavoin toisistaan. Espoon ominaislaatu kytkeytyy puolestaan osin siihen, että pääkaupunkiseudun suurena kaupunkina siellä saattoi olettaa olevan erilaisia nuorisokulttuurisia trendejä kuin Oulussa ja Kouvolassa.

Sekä Ouluun että Kouvolaan yhteydenotot sujuivat mutkattomasti. Molempien kaupunkien nuorisotoimissa suhtauduttiin myönteisesti hankkeeseen, ja pääsin nopeasti kentälle. Kerroin, että toiveena olisi kaksi kävijäkunnaltaan toisistaan poikkeavaa nuorisotaloa, joista molemmista yrittäisin kerätä puolisenkymmentä haastattelua. Näin myös kävi, ja molemmilla paikkakunnilla tein haastattelut yhdellä keskustan tuntumassa olevalla ”nuokkarilla” sekä toisella, joka on kauempana keskustasta. Nuorisotalojen asuinalueet ja kävijäkunta poikkesivat toisistaan myös sosioekonomisesti. Samoin Espoosta valikoitunut nuorisotalo poikkesi monella tapaa aiemmista tutkimuskohteista. En voi esitellä nuorisotaloja kovinkaan yksityiskohtaisesti, jotta lukija ei pystyisi päättelemään, mitkä nuorisotalot ovat kyseessä². Esitän kuitenkin seuraavassa tiiviit luonnehdinnat eri taloista kuitenkin yhdistämättä niitä tutkimuspaikkakuntiin. Luonnehdinnat perustuvat omiin tulkintoihini, nuorisotyöntekijöiden kanssa käymiini keskusteluihin sekä itse haastatteluaineistoon.

NT1: Keskustan tuntumassa, kävijäkunta kirjavasti eri puolilta kaupunkia. Haastatteluun osallistuvat pääosin keskiluokkaisista taustoista ja monet tulleet pitkänkin matkan päästä, osa asui maaseudulla asti.

NT2: Etäämmällä keskustasta, kävijäkunta pääosin lähiseudulta. Ohjaajien mukaan alueella sekä omistusomakotitaloja että vuokrakerrostaloja, eli keskiluokkaisempaa asujaimistoa ja ”duunaritaustaisempaa” väkeä. Kävijäkunta nuokkarilla pääasiassa jälkimmäistä, havaittavissa paikallissidentiteettiä.

NT3: Kauempana keskustasta, vielä hiljattain ollut oma kuntansa. Taantuvaa teollisuusaluetta, mikä työntekijöiden tulkinnan mukaan näkyy alueen yleiskuvassa ja -tunnelmassa sekä nuorten voinnissa.

2 Teen näin tutkimuseettisistä syistä. Palaan pian tutkimuksen eettisiin näkökohtiin tarkemmin.

Nuokkarin kävijät lähitienoolta, ja omasivat suhteellisen vahvan paikallisidentiteetin.

NT4: Lähellä keskustaa, kävijäkunta osin eri puolilta kaupunkia, osin läheisestä koulusta. Kohtuullisesti voiva asuinalue, jossa nuoria erilaisista sosioekonomisista taustoista.

NT5: Keskusta-alueella, kävijäkunta laajalta alueelta. Nuoria kirjavista taustoista niin sosiaaliekonomisesti kuin etnisesti.

Kaiken kaikkiaan toive nuorisotalojen erilaisuudesta ja tutkittavien heterogeenisuudesta toteutui erittäin hyvin. Kaupunkien nuorisotoimissa oli ymmärretty hyvin, mitä tutkimuksella tavoiteltiin. Tutkimuksen käynnistämässä auttoivat paikalliset nuorisotyöntekijät ja nuorisotalojen ohjaajat, jotka myös kertoivat runsaasti taustatietoa paikkakuntien, kaupunginosien ja nuorisotalojen taustoista. Samalla taustoittui merkittävällä tavalla se, millaisia nuoria taloilla kävi. Kun kolmelta toisistaan poikkeavalta paikkakunnalta oli yhteensä viisi toisistaan poikkeavaa nuorisotaloa, ja kun vielä ohjaajat tiesivät, että tarkoituksena on saada mahdollisimman kirjavaa porukkaa haastateltavaksi (tupakoivia, nuuskaajia, savuttomia, kokeilleita, tyttöjä, poikia, seiskoja, ysejä ja niin edelleen), oli minulla hyvät lähtökohdat saada monipuolinen ja mielenkiintoinen aineisto.

Kävin tutustumassa jokaisella nuorisotalolla ennen itse haastatteluiden tekemistä. Näin tapasin ohjaajat, esittelin tutkimusteemaa ja sain tuntuman paikkakuntiin. Tutustumiskäynnit olivat myös sikäli tärkeitä, että en vain ilmestynyt keräämään aineistoa ja pyyhältänyt tieheni, vaan ehdin kohdata myös ohjaajat ja keskustella heidän kanssaan siitä, miltä nuorten elämä seudulla näytti. Yhdellä tutustumisreissulla sattui käymään myös niin, että paikalla oli sopivasti kolme yläkoululaista, joita päädyin haastattelemaan saman tien. Palasin kuitenkin samalle nuokkarille viikkoa myöhemmin tekemään lisää haastatteluita.

Alkuperäinen idea oli, että tavoittaisin noin puolenkymmentä nuorta jokaisella nuorisotalolla, mutta hieman vähempikin riittäisi: 7–10 kustakin kaupungista oli tutkimussuunnitelmassa asetettu tavoite. Haastattelin nuoria joko ryhminä, pareina tai yksin, siten kuin he itse haluaisivat. Sovin päivät, jolloin tulisin nuorisotaloille, ja pyrkisin yhdessä ohjaajien kanssa rekrytoimaan sopivan ikäisiä nuoria sen mukaan, keitä taloille kulloinkin sattuisi tulemaan – siis tavallaan ”lennosta”. Rekrytointi onnistui yli odotusten ja erittäin sujuvasti. Sain jokaiselta nuorisotalolta

aineiston kasaan nopeammin kuin olin odottanut. Neljällä talolla sain kerättyä aineiston yhden illan tai iltapäivän aikana. Itse aineistonkeruuseen käyttämäni aika vaihteli parista tunnista viiteen tuntiin, johon sisältyi myös odottelua ja rupattelua ohjaajien kanssa. Yhdellä nuorisotalolla keräsin aineiston kahdella eri reissulla, edellä kerrotusta syystä, mutta sielläkin itse haastattelut sain rekrytoitua erittäin sujuvasti.

Nuoret osallistuivat haastatteluihin mielellään, eikä kieltäytymisiä juuri tullut. Osa nuorista halusi pohtia osallistumistaan hetken kavereidensa kanssa, mutta monille mahdollisuus tulla ryhmänä haastatteluun madalsi kynnystä. Rekrytoinnissa auttoivat myös paikalliset ohjaajat, jotka tunsivat nuoret etukäteen, sekä se, että nuoret saivat palkkioksi elokuvaliput. Joka tapauksessa nuoret tuntuivat kertovan avoimesti ja useimmiten varsin mielellään kokemuksistaan. Monet toki arastelivat tai ujustelivat haastattelun alussa. Yksi syy sille, että haastattelupaikoiksi haluttiin nuorisotaloja eikä esimerkiksi kouluja, oli se, että haastattelut eivät asettuisi viralliseen tuntuiseen koulukontekstiin. Kouluinstituution säännöt ja yhteydet opettajiin ja vanhempiin olisivat saattaneet vaikeuttaa aiheen käsittelyä ja luottamuksen luomista nuoriin. Nuorisotalot ovat paikkoja, jonne nuoret tulevat omasta halustaan ja vapaa-ajalla, jolloin myös haastatteluun osallistuminen tuntune mieluisammalta ja ylipäättään vapaaehtoiselta. Haastattelut sujuivatkin pääasiassa erittäin hyvin. Lisäksi nuorisotalojen nuorisotyöntekijät tarjosivat paljon arvokasta taustatietoa paikkakunnista, alueen nuorista sekä heidän tupakkatottumuksistaan. He myös silloittivat kontaktia nuoriin, mikä auttoi huomattavasti luottamuksen luomisessa.

Olen noudattanut tutkimuksen toteuttamisessa ja tutkimusraportin kirjoittamisessa tutkimuseettistä ohjeistusta. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (tenk.fi) toteaa, että alle 15-vuotiaan tutkimus voidaan toteuttaa ilman huoltajan erillistä suostumusta tai informointia, kun se perustellaan tutkimuksen aihepiiriin ja tavoiteltavan tietotarpeen näkökulmasta, ja tutkimukseen pyydetään eettinen ennakoarviointi. Sellaisten teemojen tutkimuksessa, joista alaikäiset eivät itse halua vanhempiensa tietävän (esimerkiksi päihdeiden käyttö), huoltajan kirjallisen suostumuksen edellyttäminen voi vaarantaa aineiston keruun ja aiheuttaa eturistiriitoja nuorten ja heidän vanhempiensa välille. Tällaisten teemojen tutkiminen on kuitenkin yhteiskunnallisesti tärkeää, jolloin tutkimusaineiston luotettavuutta ei tulisi vaarantaa.

Tutkimuksen eettinen ennakoarviointi pyydettiin Nuoriso- ja lapsuudentutkimuksen eettiseltä toimikunnalta. Toimikunta totesi³, että edellä mainituista syistä nuorten vanhemmilta ei tarvitse pyytää lupaa tutkimukseen osallistumiselle. Sen sijaan toimikunta päätyi suosittelemaan, että jokaiselta haastattelulta nuorelta pyydetään kirjallinen suostumus, jossa selvitetään tutkittavan oikeudet. Näin myös toimittiin, ja nuoret vaikuttivat ymmärtävän oikeutensa haastattelutilanteessa. Korostin aineistonkeruun anonyymiyttä, enkä kerännyt henkilötietoja haastateltavilta haastattelujen yhteydessä. Muutoinkin olen käsitellyt aineistoa ehdottoman luottamuksellisesti. Tutkimusraportissa käytettävissä sitaateissa en paljasta kertojan taustoista mitään, enkä usko, että tämä olisi tuottanut lisäarvoa tutkimuksen havainnoille. Näin pyrin ehkäisemään sitä, että tutkittavia voisi tunnistaa otteista. Otteiden puhujat onkin nimetty vain kirjaimin (A, B, C, D) – kirjaimet on annettu sattumanvaraisesti ja niiden määrä riippuu siitä, kuinka monta nuorta kuhunkin (ryhmä)haastatteluun osallistui. Haastattelija, eli Mikko Piispa, on otteissa yksinkertaisesti M.

Ennen haastatteluita kerroin nuorille tiiviisti tutkimuksen sisällöstä ja siitä, mitä suurin piirtein haastattelussa kysyisin. Korostin, että kaikki mitä he kertoisivat, tulisi vain tutkimuskäyttöön, enkä kertoisi haastattelussa käydyistä asioista eteenpäin tai ylipäätään kyselisi henkilötietoja. Samoin alleviivasin, että mitään ei ole pakko kertoa, vaan kaikki, myös osallistuminen, on täysin vapaaehtoista. Pyysin nuoria vielä lukemaan ja allekirjoittamaan suostumuslomakkeen. Etukäteen pohdimme tutkimustiimin kanssa, voisiko tämä kohta olla ”inhottavan virallinen”, jolloin jotkut nuoret kieltäytyisivät haastattelusta. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan päinvastoin nuoret lukivat tiedotteet asiallisesti ja huolellisesti ja laittoivat nimet alle suostumukseen. Tämä suostumusosio saattoi tehdä haastattelun alusta jännittävän tai virallisen oloisen, mutta kukaan ei esittänyt vastalauseita tai epäilyksiä – päinvastoin, sain vaikutelman, että nuoret ymmärsivät suostumuksen kirjallisesti takaavan heille anonyymiteetin ja että sen täyttäminen oli heidän etujensa mukaista.

Jo se, että lähes kaikki pyydettyt nuoret suostuivat haastatteluihin, ja että nuoret tuntuivat kertovan avoimesti kokemuksistaan, on jo itsessään yhdenlainen tutkimustulos (vrt. Salasuo 2015). Tupakkatuotteiden käyttö ei siis ilmeisesti ole niin arka aihe, etteikö siitä voisi kertoa

3 Lausunto 1/2017

ainakin luottamuksellisesti tutkimushaastattelussa. Toisaalta tämä voi viestiä myös siitä, että yläkouluikäisillä nuorilla on hyvä luotto tutkimuksenteon etiikkaan.

Lopulta tein yhteensä 14 haastattelua, joihin osallistui kaikkiaan 33 nuorta. Yksilöhaastatteluita oli 2, parihaastatteluita 6, kolmen hengen ryhmähaastatteluita 5 ja neljän hengen ryhmähaastatteluita 1. Oulussa ja Kouvolassa osallistui 13 nuorta: molemmilla paikkakunnilla yhdellä nuorisotalolla osallistui 6, toisella 7 nuorta. Espoossa haastatteluihin osallistui 7 nuorta. Odotukset siis ylittyivät haastateltavien määrän suhteen. Tähän vaikutti osaltaan se, että monet nuoret halusivat tulla ryhmissä, kavereiden kanssa, mikä osoittautui tutkimuksen kannalta hyväksi ratkaisuksi: kun nuoret tulivat siinä porukassa, jossa halusivat, haastattelutilanne oli heille miellyttävä.

Tutustumisen ja tutkimusteeman esittelyn jälkeen kysyin nuorilta avoimen aloituskysymyksen: mitä mieltä he ovat tupakasta? Tähän vastatessaan suurin osa nuorista kertoi, ovatko he itse käyttäneet tupakkatuotteita vai eivät. Jos tämä jäi epäselväksi, kysyin sitä pian tarkentavissa kysymyksissä, alleviivaten kuitenkin, että heidän ei tarvitse kertoa käytöstään, jos he eivät halua. Kaikki kuitenkin halusivat ja kertoivat avoimesti, olipa heillä tupakkatuotteiden käytöstä kokemusta tai ei. Tämän jälkeen etenin kysymään erilaisista tutkimuskysymysten ohjaamista aihealueista ja teemoista. Tässä minulla oli apuna haastattelurunko, joka on tämän julkaisun liitteenä.

Haastatteluiden kesto vaihteli 23 minuutista 80 minuuttiin. Kestossa näkyi etenkin haastateltavien ikä: mitä enemmän ikää ja kokemusta nuorilla oli, sitä pidempiä olivat myös haastattelut. Ryhmähaastattelut olivat keskimäärin selvästi pidempiä kuin yksilö- ja parihaastattelut. Ensin mainituista suurin osa kesti noin tunnin tai pidempään, jälkimmäiset tyypillisesti 35–40 minuuttia. Lisäksi sellaiset haastattelut, joihin osallistui vähintään yksi nuori, jolla oli kokemusta tupakkatuotteiden käytöstä, olivat pidempiä kuin tyystin nikotiinittomien nuorten haastattelut. Ryhmässä keskusteleminen toimi ja tuotti välillä tilanteita, joissa minun ei tarvinnut haastattelijana osallistua keskusteluun pitkiin aikoihin. Selvää myös oli, että välillä nuorten keskittymiskyky tahtoi tulla vastaan. Näin kävi etenkin parihaastatteluissa: niissä aloin puolen tunnin paikkeilla paikantamaan eleitä, joista saattoi päätellä, että haastattelun olisi syytä alkaa kohta loppumaan. Sen sijaan ryhmähaas-

tatteluissa en huomannut vastaavaa. Pikemminkin nuoret ällistyivät, kun lopuksi kerroin, että aikaa oli vierähtänyt tunti tai ylikin. Itsestä, ryhmästä ja itseä kiinnostavista asioista puhuminen näyttää siis nuorten kohdalla toimivan parhaiten ryhmässä keskustellen (ks. myös Paju 2011, 123–124).

Haastatelluista 19 oli poikia, 14 tyttöjä. Lievä vinouma syntyi yhdellä nuorisotalolla, jossa kävijäkunta painottui ainakin haastatteluilta poikiin. Muilla taloilla sukupuolijakauma oli kutakuinkin tasan. Koululuokittain haastatellut jakautuivat siten, että seiskaluokkalaisia oli 5, kaseja 10, ysejä 13 ja ammattikoulun ekaluokkalaisia 5. Muutamat haastatellut olivat niin sanotulla joustavan perusopetuksen luokalla tai käyneet ”jopoa” ennen ammattikoulua. Ikähaarukka oli 13–17 mediaanin ollessa 15. Eniten oli 14-vuotiaita (11).

Vaikka tutkimusasetelmassa oli alun perin tarkoitus haastatella yläkouluikäisiä nuoria, aineistoon tuli siis myös muutama ammattikoululainen. Tämä johtui osin siitä, että nuoret halusivat osallistua kavereidensa kanssa, jolloin yläkoululaisten mukana tuli myös ammattikoululaisia. He olivat kuitenkin kaikki ammattikoulun ykkösluokalla, joten yläkouluajasta ei ollut kulunut kauan, ja toisaalta iän puolesta he olivat edelleen alaikäisiä ja lähellä tavoiteltua 13–15 ikävuoden haarukkaa. Muutaman ammattikoululaisen osallistuminen toi myös aineistoon syvyyttä siten, että se avasi yhden tupakointi-ilmiön, eräänlaisen ”raksa-amiskulttuurin”, luonnetta. Toisaalta nuorimmilla, etenkin seiskaluokkalaisilla, oli varsin vähän kerrottavaa tupakkatuotteisiin ja niiden käyttöön liittyen. Siten aineiston painottuminen yläkouluikäisten lopulle on perusteltua.

Tupakan käytön suhteen haastatellut jakautuivat siten, että 12 ei ollut koskaan kokeillut tupakkatuotteita, 5 oli kokeillut kerran tai muutamasti, 10 poltti päivittäin ja 6 oli omien sanojensa mukaan lopettanut. Viimeksi mainituista kolmella lopettaminen merkitsi kuitenkin vain savukkeiden säännöllisen käytön loppua, sillä he käyttivät nuuskaa ja saattoivat edelleen polttaa satunnaisesti, esimerkiksi stressiin tai alkoholia juodessaan. Nuuskaa säännöllisesti käyttäviä oli 7 ja satunnaisesti käyttäviä 6. Lisäksi nuuskaa oli kokeillut neljä nuorta, ja yksi ilmoitti lopettaneensa nuuskan käytön. Kaikki nuuskaa kokeilleet tai käyttäneet olivat vähintään kokeilleet myös tupakkaa. Tämä näkyy selvästi taulukossa 1, jossa on ristiintaulukoitu haastateltujen nuorten tupakointi- ja nuuskakokemukset.

Taulukko 1. Haastateltujen nuorten savukkeiden käyttökokemukset nuuskan käyttökokemusten mukaan.

	Nuuskaa säännöllisesti	Nuuskaa satunnaisesti	Kokeillut nuuskaa	Lopettanut nuuskan	Ei kokeillut nuuskaa	Yht.
Tupakoi säännöllisesti	3	4	2	1		10
Tupakoi satunnaisesti	3					3
Kokeillut tupakointia		1	2		2	5
Lopettanut tupakoinnin	1	1			1	3
Ei kokeillut tupakointia					12	12
Yhteensä	7	6	4	1	15	33

Taulukko 1 paljastaa, että eriasteinen tupakkatuotteiden yhteiskäyttö on yleistä. Havainto on linjassa väestötason kyselytutkimusten kanssa. Kymmenen haastateltua käytti vähintään satunnaisesti sekä nuuskaa että savukkeita. Savukkeita polttaneista vain kolme ei ollut kokeillut nuuskaa, ja kuten todettua, nuuskaa vähintään kokeilleista kaikki olivat vähintään kokeilleet myös savukkeita. Useimmilla oli kuitenkin ensisijainen tuote, jota käytettiin säännöllisesti toisen tuotteen käytön ollessa satunnaisempaa tai jäädessä kokeiluihin. Savukkeet olivat tässä suhteessa hieman nuuskaa suositumpia. Ne ovat myös sikäli edelleen ensisijainen tupakkatuote, että savukkeet ovat edeltäneet nuuskakokeiluja, ei päinvastoin (ks. myös Ruokolainen & Raitasalo 2017). Toisaalta osalle nuuska näyttäytyy vähemmän haitallisena tuotteena – kuten tässä tutkimuksessa tullaan huomaamaan – johon saatetaan siirtyä polttamisen loppuessa tai vähentyessä.

Yhteiskäyttö näkyy myös sähkösavukkeiden käytön suhteen, jota tosin en erikseen taulukoinut. Sähkösavukkeiden kokeiluista en saanut kaikilta selvää vastausta, mutta kokeilleita oli ainakin 8. Heistä kaikki olivat poikia ja vähintään kokeilleet myös savukkeita ja nuuskaa. Säännöllisesti sähkösavuketta ilmoitti käyttävänsä vain yksi nuori.

Taulukosta 1 näkee myös selvästi, kuinka luvut painottuvat yhtäältä vasempaan yläkulmaan, toisaalta oikeaan alakulmaan. Tämän voi katsoa

ilmentävän eriytymistä, jossa tupakkatuotteiden käyttö kasaantuu osalle nuorista samalla kun toiset pysyvät nikotiinittomina. Sukupuolen mukaan tupakointi jakaantuu siten, että säännöllisesti tupakoiessa on enemmän poikia, mutta satunnaispolttajissa ja lopettaneissa suhde on suunnilleen tasan. Kokeilemattomista tasan puolet oli poikia, puolet tyttöjä. Nuuskaa käyttävissä ja kokeilleissa oli enemmän poikia. Lukumääristä ei tällä aineistolla luonnollisesti voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä, etenkin kun aineistossa oli ylipäättään poikia enemmän kuin tyttöjä. Keskeisempää on keskittyä sukupuolten välisiin tupakkatuotteiden käytön laadullisiin eroihin. Näistä tullaan tässä tutkimuksessa huomaamaan, että tytöillä on keskimäärin poikia kielteisempi suhtautuminen nuuskaan ja osin myös sähkösavukkeisiin. Savukkeiden suhteen esille nousee tiettyjä maskuliinisia tupakoinnin merkityksiä. Sen sijaan tupakkatuotteita käyttämättömillä nuorilla sukupuolten välillä ei ollut havaittavissa merkittäviä eroja: sekä tytöille että pojille esimerkiksi terveyden arvostaminen on keskeistä.

Kun tupakkatuotteiden käyttö- ja kokeilukokemuksia verrataan väestötasoon (esim. Kinnunen ym. 2015), voidaan huomata, että haastatelluaineistoon valikoituneilla on ikäänsä nähden keskimääräistä enemmän tupakkakokemuksia. Tähän vaikutti se, että tutkimuskaupunkien nuorisotoimista toiveideni mukaisesti osoitettiin minulle tutkimuskohteiksi varsin erilaisia nuorisotaloja. Sekä Oulussa että Kouvolassa toiseksi nuorisotaloksi valikoitui sellainen, jossa nuorisotyöntekijät arvioivat tupakoinnin tai kokeiluiden olevan yleisiä. Espoossa puolestaan nimenomaisesti toivoin haastatteluun nuoria, joilla olisi tupakointi- tai nuuskakokemuksia. Koin tämän tutkimusasetelmani kannalta tärkeäksi. Jos olisin noudatellut aineiston valikoinnissa väestötason tupakkatilastoja, tupakkaa kokeilleita ja päivittäin polttavia olisi ollut huomattavasti vähemmän, ja näin tavoittamani data olisi ollut yksipuolisempaa. Lisäksi aineistoa kerätessä tuli hyvin ilmi se, että etenkin nuorimpien haastateltavien ja tupakkatuotteita kokeilemattomien kohdalla tietyt, usein terveellisiä elämäntapoja arvostavat, teemat tulivat toistuvasti esiin – tupakkatuotteita käyttämättömien nuorten haastattelut alkoivat siis saturoitua nopeasti. Tupakoitsijoiden ja/tai nuuskaajien kohdalla erilaista laadullista variaatiota oli enemmän, ja näitä haastatteluja tarvitsin suhteessa hieman enemmän.

Kysyin haastatteluissa, kuinka moni nuorten luokkakavereista polttaa tupakkaa. Tarkoitukseni oli kartoittaa, mikä on haastateltavien nuorten sosiaalinen kehys suhteessa tupakkaan. Etenkin nikotiinituotteita

käyttämättömien kohdalla tämä oli tärkeää, sillä kavereiden vaikutus nousi jatkuvasti esille tärkeänä tupakkatuotteiden käyttöön liittyvänä tekijänä. Nuoret vastasivat kysymykseen yleensä varsin tarkasti, joskus suurpiirteisemmin. Vastauksista piirtyy kuva siitä, kuinka tupakointi yleistyy yläkoulun myötä ja saattaa ammattikoulussa olla jo varsin yleistä. Olen koonnut taulukkoon 2 vastauksia, jotka parhaiten edustavat kutakin luokka-astetta, siis eräänlaiset keskiarvot. Ne on otettu sellaisilta vastaajilta, jotka ilmoittivat luokkakokonsa olevan noin 20 oppilasta.

Taulukko 2. Esimerkivastauksia kysyttäessä tupakoivien luokkakavereiden määrää.

7-luokka	8-luokka	9-luokka	Amis-1
"ei yhtään"	"ei moni", "1 tai 2"	"muutama", "5 tai vähän enempi"	"aika moni", "melkein kaikki"

Taulukosta voi havaita, että tupakoivien määrässä on samankaltainen tendenssi kuin väestötasolla laajemmin. Seiskat eivät juurikaan polta, kaseista vain harvat, ysillä tupakointi on jo hieman yleisempää ja ammattikoulussa jo varsin yleistä. Nuoret saattoivat tulkita kysymystä hieman eri tavoin (esimerkiksi, onko koskaan polttanut vai polttaako nyt, ja sisältyykö nuuska kysymykseen), mutta yleiset linjat hahmottuvat taulukosta. Savuttomilla nuorilla oli keskimäärin hieman vähemmän tupakoivia luokkakavereita kuin tupakoivilla nuorilla. Yhteys ei kuitenkaan ollut vahva. Tähän vaikutti tulkintani mukaan se, että kaveriporukka muodostuu osin koululuokan ulkopuolelta. Useammatkin tupakoivat kertoivat, että heidän luokallaan juuri kukaan ei polta, mutta kaveripiirissä varsin moni. Toisaalta koululuokkien sisälle voi muodostua ryhmittymiä, joissa yksille tupakointi on merkityksellistä, toisille ei lainkaan (ks. myös Paju 2011).

Tutkimuksen analyysikehystä voi yksinkertaisesti luonnehtia aineistolähtöiseksi sisällönanalyysiksi (ks. esim. Hsieh & Shannon 2005). Haastatteluaineisto saa ”puhua omalla äänellään”, ja tämä näkyy myös raportoinnissa, jossa suosin paljon suoria lainauksia. Tutkimusta ei ohjaa tutkimusteoria, joskin viitataan erilaisiin aiemman tutkimuksen havaintoihin ja teorioihin analyysin yhteydessä ja palaan joihinkin teoreettisiin pohdintoihin myös yhteenvedossa.

Mitä mieltä tupakasta?⁴

Aloitin jokaisen haastattelun kysymällä nuorilta yksin, pareissa tai ryhmissä, mitä mieltä he ovat tupakasta⁵. Vastaukset eivät jättäneet arvuuttelulle sijaa: lähes kaikki, niin kokeilemattomat, kokeilleet, tupakoivat kuin lopettaneetkin, toivat jo ensimmäisissä vastauksissa ilmi, että tupakka ei ole hyvää. Sellaiset sanat kuin ”turha” ja ”tyhmä” toistuivat usein. Nuoret lähtivät kertomaan tupakasta ennen kaikkea haittanäkökulmasta, jota puolestaan määritteli se, oliko taustalla omaa tupakan käyttöä vai ei. Aloituskysymykseen nuoret vastasivat tyypillisesti muutamilla virkkeillä, ytimekkään informatiivisesti. Tupakkaa käyttämättömät kertoivat yleensä heti ensimmäisissä lauseissa, että eivät polta ja että näkevät tupakan vaarallisena ja terveydelle haitallisena, mutta eivät kuitenkaan tuomitse käyttäjiä. Seuraava vastaus on hyvin tyypillinen:

Mä oon maistanut tupakkaa seiskaluokalla, ja siihen se sitten jäikin. Mulla on aina ollut semmonen, että olen vastaan sitä, mutta en siis mitenkään ylenkatso niitä, jotka sitten käyttää. Mutta [...] en tykkää siitä hajusta ja muutenkin.

Lainauksen nuori kertoo, että ei tykkää tupakan hajusta. Tupakoimattomien vastauksissa yleisimmät vastaukset haitoista olivat tupakan ”turhuus”, paha haju ja hengityksen haiseminen. Lisäksi mainittiin yleisesti haitallisuus terveydelle ja yleiskunnon heikkeneminen sekä riippuvuuden muodostuminen. Muutamissa vastauksissa haittoina mainittiin myös syöpä ja ennenaikainen kuolema. Osa jopa pohti, että tupakkaan voi kuolla ennen 30 ikävuotta, mikä yläkouluikäisille voikin näyttäytyä ”vanhana”. Ylipäätään tupakoimattomien käsitykset haitoista vaikuttivat perustuvan paljolti terveystietoisuuden kautta opittuun.

-
- 4 Tarkoitan tässä tupakalla savukemuotoista tupakkaa, ”röökiä”. Tässä luvussa ja sitä seuraavissa alaluvuissa käsittelen tupakasta puhuessani ensisijaisesti juuri savukkeita, jollen toisin mainitse.
 - 5 Tämä oli selkeä ja avoin kysymys, eikä heti ensimmäisenä tungetellut utelemaan nuoren mahdollista omaa käyttöä. Useimmat nuoret tosin kertoivat jo tämän vastauksen yhteydessä, joko suoraan tai epäsuorasti, olivatko polttaneet vai eivät. Huomionarvoista myös on, että nuoret ymmärsivät kysymyksen koskevan nimenomaisesti savukkeita, ei laajemmin tupakkatuotteita.

Tupakoivat eivät kertoneet tupakoinnistaan yhtä selkeästi heti ensimmäisessä vastauksessaan, mutta terveyshaitat nousivat heilläkin usein jo haastattelun alussa esille. Kaikkien käyttöhistoria selvisi viimeistään jatkokysymyksissä. Kukaan ei lähtenyt puolustuskannalle tupakointinsa suhteen, ja vain harvat kertoivat tupakoinnin hyvistä puolista tai tupakasta saatavasta nautinnosta. Useimmat tupakoivat nuoret näkivät tupakan tyhmänä tapana, josta oli vaikea päästä eroon, kun kerran oli aloittanut. Siitä huolimatta vastauksessa aloituskysymykseen toistui savuttomia useammin näkemys siitä, että tupakointi on ”jokaisen oma asia”, jota toisten ei tulisi tuomita.

Tupakkaa käyttäneet nuoret kertoivat haitoista omakohtaiselta pohjalta. Vastauksissa korostuivat sellaiset tupakan välittömät haitat kuin hengästyminen ja urheilusuoritusten heikkeneminen, paha haju, riippuvuus, vaatteisiin tarttuva savun haju, yskiminen, suuhun jäävä paha maku, kellastuvat hampaat ja muut ulkonäköhaitat, ja rahanmeno – suurin piirtein tässä esiintymisjärjestyksessä. Seuraava ote on useamman vuoden polttaneen nuoren vastauksesta haastattelun avauskysymykseen:

No eihän se hyväksi oo kumminkaan. [...] Oon sen huomannut ite, että jos polttaa tupakkaa, niin urheilusuorituksetkin laskee. Ja sitten kun olin ilman tupakkaa, niin urheilusuoritukset parani saman tien.

Urheilusuoritusten heikkeneminen, se kuinka esimerkiksi rasittuessa hengästyminen, nousi useilla muillakin päällimmäiseksi haitaksi. Sen sijaan vakavammat ja pitkäkestoisemmat haitat eivät vielä olleet juuri askarruttaneet, riippuvuutta lukuun ottamatta. Esimerkiksi syöpäriskiä tupakoivat nuoret eivät liiemmin olleet pohtineet, vaikka muutama kysyttäessä totesi, että voihan se aikanaan tulla vastaan. Tähän voi vaikuttaa se, että nuoret eivät välttämättä miellä tupakointia tavaksi, jota he aikovat jatkaa. Pikemminkin se on jotain, jota tehdään nyt ja josta kärsitään akuutteja haittoja, mutta joka kyllä ehditään lopettamaan ennen mitään vakavampaa. Kuten Anu Katainen (2011, 9) toteaa: ”Tupakointi alkaa tyypillisesti nuoruusiässä, jolloin sen mahdolliset haittavaikutukset eivät vielä huoleta”. Tupakkaa kokeillessa haitat eivät siis välttämättä ole päällimmäisenä mielessä, vaan aivan muut asiat.

TUPAKAN KOKEILEMINEN JA KOKEILEMATTOMUUS: SYITÄ JA VAIKUTTIMIA

Tupakan kokeilemisen syistä tupakoivilla ja savuttomilla oli hyvin yhtenäinen käsitys: kaveriporukka ja sen tuottamat paineet ja odotukset ovat ensisijainen syy. Toinen, etenkin tupakkaa polttavilta ja kokeilleilta noussut, motiivi oli kokeilunhalu. Nämä kulkevat usein käsi kädessä: joku kavereista oli kokeillut tai alkanut polttaa, ja omakin uteliaisuus oli herännyt. Tämän nähtiin yhdistyvän kaveriporukan tuottamaan paineeseen kokeilla, olipa tuo paine todellista tai kuviteltua. Sellaiset nuoret, jotka eivät olleet kokeilleet tupakkaa, eivät kertomansa mukaan juuri edes tunteneet polttajia. Vastaavasti sellaiset, jotka polttivat tai olivat jo lopettaneet, kertoivat monien kavereidensa polttaneen tai polttavan. Kokeilemisen ja kaveriporukan kytkös on siis voimakas.

Yläkoulun alku on yksi nuoruuden saranakohta, jossa tupakointi voi herkästi ilmestyä kuvioihin. Se on luontevaa, kun ympärillä on yhtäkkiä vanhempia nuoria, kaveriporukat muuttuvat ja uteliaisuus lisääntyy. Toisaalta tupakointi voi myös helpottaa uuteen ympäristöön sopeutumista ja uusiin ihmisiin tutustumista, kuten Anni Ojajarvi (2009) havaitsi varusmiesten kohdalla. Muutamat haastatellut kertoivatkin, että juuri seiskaluokan ensimmäisinä päivinä he olivat syystä tai toisesta kokeilleet tupakkaa.

Se todennäköisesti johtu siitä, että siinä oli just semmosta painetta. Todennäköisesti se oli se, tai oikeestaan varmasti se oli se. [...] Siitä jäi semmoset huonot kokemukset, sanotaan näin.

Lainaus on nuorelta, jonka seiskaluokan alussa tapahtunut kokeilu jäi ainoaksi. Savuttomat nuoret arvioivat hyvin yksimielisesti kaveriporukan ja kavereiden tuottaman paineen keskeiseksi syyksi tupakan kokeiluille, omille tai toisten. Yksi kertoi, että tupakoivat kaverit sanovat ”oot nössä jos et polta” ja että ”se vähän harmittaa”. Ei ihme, jos jossain vaiheessa tekee mieli kokeilla. Useimmat tupakoimattomat kuitenkin kertoivat, että heidän kavereistaan kukaan tai juuri kukaan ei polttanut. Siten he ehkä näkivät ”tupakkaporukat” synkemmässä valossa kuin käyttäjät itse – että niissä vallitsee kova ryhmäpaine, jonka myötä ryhmästä saattaa joutua ulos. Tupakoimattomat arvelivat, että tupakalla halutaan myös näyttää

tai todistaa jotain: sillä esitetään, että ollaan ”isompia” tai ”kovempia” kuin muut ikätoverit. Tupakkaa polttaneet tosin osittain vahvistivat tätä käsitystä, sillä osa heistä kertoi, että varsinkin tupakan varhaiseen polttamiseen liittyy ”esittäminen” tai näyttämisen halu. Tupakkaa polttaneet kuitenkin totesivat yksimielisesti, että vaikka aikoinaan oli saattanut pelätä putoavansa kaveriporukasta, jos ei polttaisi, tuo pelko oli myöhemmin osoittautunut aiheettomaksi:

Siis ei siinä jää ulkopuolelle. On meidän kaveriporukassa semmosiakin, jotka ei oo polttanut varmaan ikinä. Ihan hyvin tulee toimeen.

Tämä näkemys toistui kaikilla tupakoivilla tai lopettaneilla. Nuoret olivat siis kokemuksen myötä huomanneet, että tupakoinnin aloittamisen keskeinen syy oli huteralla pohjalla. Tämä muistuttaa Markku Soikkelin (2004) havainnoista huumevalistuksen suhteen, kuinka keskeistä on, että nuori oppii omakohtaiseen ajatteluun. Toisaalta, vaikka kavereiden painetta ei olisi, tupakkaan voi kohdistua uteliaisuutta ja kokeilunhalua. Muutamat kertoivat jopa polttaneensa ensimmäisen tupakan yksin, jotta saisivat tietää, mistä siinä on kyse. Yksin polttaessa ei tarvinnut ”esiintyä” kaveriporukan edessä, vaan sai itse arvioida, mitä mieltä tupakasta on.

Kokeiluksi ei välttämättä mielletty vain ensimmäistä kertaa, vaan ylipäätään polttamisen alkuvaihe, jolloin käyttö oli satunnaisempaa – eli kun ”piti kokeilla vähän lisää”. Ja jos tupakkakokeilut olivat tulleet hyvin varhaisella iällä, eli esimerkiksi jo ala-asteella, riskitietouskaan ei välttämättä ollut kohdillaan. Eräs nuori kommentoi kokeiluun ja sen jälkeen vakiintunutta käyttöä seuraavasti:

No itellä se lähti siitä, että kaveri oli sillee, et no ota nyt. Ajattelin, et onhan tää nyt sillee, ei nyt mikää hyvä juttu eikä mikää huonokaan juttu. Ihan kai sama. Mut sitten kun ajatteli, että nyt vois lopettaa, niin huomaskin että on addiktoitunut siihen nikotiiniin. Ei sitä enää ihan noin vaan pääsekään yli.

Edellä käy ilmi, kuinka riippuvuus voi muodostua huomaamatta. Kaveri oli ehdottanut kokeilua, johon suostumiseen vaikuttivat myös oma uteliaisuus ja tietämättömyys. Nuorten tupakoinnin muuttumisessa säännölliseksi lieneekin takana osin se, että riskitietoutta ei kunnolla ole, mutta uteliaisuutta ja ryhmän odotuksia kyllä. Kun riskitietoutta

myöhemmin karttuu, riippuvuus on jo muodostunut. Haastatteluaineiston perusteella kriittistä on se, mitä tapahtuu seiska- ja ysiluokkien välisenä aikana. Useimmat seiskat totesivat, että eivät polta eivätkä tunne ketään joka polttaisi, ja ilmoittivat, että tupakka ei kiinnosta. Muutamat tupakoivat ysiluokkalaiset puolestaan kertoivat, että olivat olleet hyvin tupakkakielteisiä vain pari vuotta aiemmin. Sitten oli tullut painetta tai uteliaisuutta kokeilla, mutta kun käyttö oli myöhemmin vakiintunut, se oli alkanut kaduttua. Samalla oli osoittautunut, että alkuperäiset syyt käytön aloittamiselle, kuten pelko kaveriporukasta putoamisesta, olivat turhia.

Nuoret saattavat siis käydä hyvin lyhyessä ajassa läpi kaaren viatto- muudesta katumiseen. He, jotka onnistuvat ohittamaan nämä vuodet tupakkaa kokeilematta, lienevät paremmin suojassa myös käytön vakiintumiselta, vaikka joku kokeilu myöhemmällä iällä tulisi. Vastaavia havaintoja siitä, että säännöllisesti tupakoivat aloittavat varhain, jotkut jo alakouluiässä, on tehty muissa tutkimuksissa (mm. Puuronen 2012, 103–104). Eräs nuori pohtikin, että tupakkavalistus ja riskitiedotus pitäisi aloittaa jo aikaisemmin:

C: Mun mielestä ykkösluokalla jo pitäis tehdä se, kun se normaalisti kerrotaan vasta vitosella tai kutosella.

M: Aijaa, että [valistus] pitäis aloittaa vaan vielä aikasemmin.

C: Joo.

M: Oisitko ite jättänyt polttamatta?

C: En tiää.

Lainauksen lopussa nuori myöntää, että vaikka terveystietoa olisi ollut jo aikaisemmin, se ei välttämättä olisi vaikuttanut kokeilunhaluun. Tähän muutamat nuoret, myös yllä lainatun nuoren kanssa samaan ryhmähaastattelun osallistuneet, esittivät argumenttina sen, että jos nuorille kerrotaan tupakasta jo hyvin varhain, voi siitä tulla houkutteleva ”kielletty hedelmä”. Valistuksen ajoituksesta ja sen hyödyistä ja mahdollisista haitoista nuoret eivät siis olleet lainkaan yksimielisiä. Sen, että jonkinlaista tiedotusta ja valistusta ylipäättään on olemassa, kaikki nuoret katsoivat kuitenkin hyväksi. Tähän teemaan palaan myöhemmin.

Tähän mennessä esille on noussut kolme keskeistä tekijää tupakan kokeilemisen taustalla: kaveriporukka, kokeilunhalu ja tietämättömyys

riskeistä. Nämä muodostavat merkitysverkkoja, joissa nuorten kokeilut ja kokeilemattomuudet muodostuvat. Neljäntenä tärkeänä tekijänä mainittiin omat vanhemmat (ks. myös Rainio ym. 2006). Vanhempien vaikutuksen suhteen nuorten kokemukset ja näkemykset poikkesivat kuitenkin toisistaan monin tavoin. Muutama kertoi vaikuttimeksi tupakoinnille sen, että ainakin toinen vanhemmista oli polttanut, jolloin nuori halusi itsekin tietää, mistä tupakassa oikein on kyse. Toisaalta jotkut sanoivat, että koska omat vanhemmat polttivat tai olivat polttaneet, he eivät itse halunneet tehdä samaa virhettä. Tämä asetelma toistui analogisesti myös silloin, kun haastatteluissa päädyttiin puhumaan alkoholista. Nuoret näkivät, että jos kotona käytetään alkoholia, se madaltaa omien kokeilujen kynnystä, mutta toisaalta, jos kotona esiintyy varsinkin suurta kulutusta, se aiheuttaa vastareaktion ja päätöksen olla koskematta alkoholiin. Yhtä kaikki vanhempien suhtautuminen tupakkatuotteisiin sekä kiellot ja oma esimerkki nähtiin tavalla tai toisella vaikuttimiksi. Oli myös huomattavissa, että mitä sallivampi suhtautuminen vanhemmilla on lapsen tupakkatuotteiden käyttöön, sitä varmemmin se jatkuu (ks. myös Fernández ym. 2015). Vastaavasti selkeä kielteinen viesti vanhemmilta oli toiminut esimerkiksi seuraavan haastattelun kohdalla:

Mää en oo ikinä polttanut lähinnä sen takia, että mulla on aina ollut se, että pitää periaatteessa tehdä niin kuin vanhemmat sanoo. Mulle on aina kerrottu, että tupakka on niinku huono asia, ja sit mä tiedän, miten tupakka vaikuttaa sun kehoon ja keuhkoihin ja muuhun. Ja mä en jotenkin tykkää siitä ajatuksesta, et mä periaatteessa tuhoisin mun omaa tervettä kehoa sillä, et mä poltan, kun siitä ei periaatteessa oo mitään hyötyä mulle.

Tupakasta kieltäytyminen ei tuntunut olevan tupakkaan muutoinkin kielteisesti suhtautuville vaikeaa. Tupakoimattomat olivat hyvin varovaisia tupakan suhteen: monet kertoivat pysyttelevänsä etäämmällä tai poistuvansa paikalta muiden polttaessa. Muutamat toivat esiin pelon, että jos he kerrankin kokeilisivat, he jäisivät koukkuun. Useimmille polttamattomuus oli helppoa etenkin siksi, että heidän kaverinsa eivät polta. He eivät välttämättä tunteneet tai edes tienneet ketään, joka poltaisi, jolloin tupakan houkutus ei ollut läsnä heidän elämässään. Näin suhde tupakkaan muotoutui etäiseksi ja kielteisten mielikuvien varaan. Kaveriporukan merkitys korostuu siis näinkin, ikään kuin käänteisesti.

Samalla tupakkasuhde muotoutuu lähinnä opittujen terveystietämyksien varaan – toki tupakkakielteisellä yhteiskunnallisella ilmapiirillä lienee osuutensa. Seuraavassa eräs nuori kommentoi, kuinka helppoa tupakasta on pidättäytyä:

No riippuu vähän asiasta [josta pitää kieltäytyä], mutta jos se on tämmösiä, joka saattaa muuttaa kokonaan elämää, niin sitten se on mun mielestä tosi helppo sanoa ei.

MIELIKUVAT TUPAKOIVISTA

Haastatteluissa keskeistä oli selvittää nuorten mielikuvia paitsi itse tupakasta myös sen käyttäjistä. Tupakoimattomien vastaukset olivat haitoista puhuttaessa varsin yhteneväisiä ja samankaltaisia. Kun sen sijaan tuli puhe tyypillisistä tupakoitsijoista, vastauksissa oli enemmän vaihtelua.

Kaveriporukan merkitys nousi jälleen keskeiseksi tupakoimattomien mielikuvissa. Joidenkin mukaan tupakkaa poltetaan tietyissä kaveriporukoissa, joilla ei sinänsä ole mitään muuta ulkoisesti yhteistä – tupakointi vain sattuu yhdistämään kyseisiä nuoria. Useimmat kuitenkin katsoivat, että tupakoinnille alttiimpia ovat sellaiset nuoret, joilla on muitakin ongelmia (ks. myös Puuronen 2017). Osa tupakoimattomista antoi tällaisista tietämistään tapauksista esimerkkejäkin:

Niillä ei välttis oo kunnon hyvii ystäviä, jotka on jossain kuivilla, jos sanoo näin. Niillä on yleensä sellasta, että ei oo muuta. Just jos on paljon jotain ongelmia, jotain henkilökohtaisia ongelmia, niin sitten ajattelee, että se helpottuu tupakan kautta.

Tupakoimattomat nuoret eivät suhtautuneet tuomitsevasti tupakoiviin. Myös heihin, joilla nähtiin olevan muita ongelmia, suhtauduttiin pikemminkin ymmärtäväisesti. Toisaalta kuvaan nuorista, jotka tupakoivat ja joilla oli ehkä muitakin ongelmia, saattoi yhdistyä myös pelkoa. Tupakoimattomien mukaan tupakoivat saattavat tupakoimalla ilmaista sitä, että ”on kova” tai ”on pahis”, ja tällaiset tyypit koetaan mahdollisesti uhkaaviksi. Muita tyypillisiä mielikuvia, joita yhdistettiin tupakoiviin, olivat huonompi koulumenestys ja keskimääräistä runsaampi alkoholin käyttö. Ensin mainittuun kytkeytyy mielikuva ”häiriköistä” todennä-

köisempinä tupakanpolttajina, ja siksi esimerkiksi jopo-luokkalaisten katsottiin polttavan herkemmin.

Nuorten puheessa yhdistyivät usein yhtäältä omat kokemukset, toisaalta mielikuvat. Yksi nuori, joka ei ollut kokeillut tupakkaa, sanoikin haastattelussa, että hänen käsityksensä ovat pitkälti stereotyyppioita, sillä hän ei tunne henkilökohtaisesti ketään, joka polttaa. Erityisen selvää tämä vaikutti olevan aineiston nuorimpien tupakoimattomien kohdalla. Ysiluokkalaisilla sen sijaan oli jo enemmän henkilökohtaista kosketusta tupakkaan ja tupakoiviin, vaikka he eivät itse olisi polttaneet tai edes kokeilleet. Eräs ysiluokkalainen tupakoimaton nuori sanoikin, että hänen mukaansa tupakoivat nuoret ovat sellaisia, joilla ”ei ole niin paljoa tavoitteita elämässä”. Tupakoimattomat puolestaan ovat tyyppisemmin sellaisia, jotka panostavat esimerkiksi koulunkäyntiin – tämä näkemys tuli esille lähes jokaiselta savuttomalta nuorelta kysyessä (ks. myös Pennanen ym. 2010).

Kun muistetaan, että tupakoimattomien vastauksissa pitkäkestoisemmat ja vakavammat haitat esiintyivät useammin, voidaan pohtia sellaistaakin näkökulmaa, että tupakasta kieltäytyvät ylipäätään miettivät pidemmällä aikavälillä terveyttään. Tämä näyttäisi sopivan joidenkin nuorten esittämään käsitykseen tupakoimattomista keskimääräistä tavoitteellisemmin omaan elämäänsä suhtautuvina. Myös eräässä ryhmähaastattelussa, johon osallistuneista kaikki olivat polttaneet tupakkaa, nuoret määrittivät että ”sellaiset jotka leikkii elämällä” polttavat tupakkaa, mutta he yhteen ääneen kiistivät itse olevansa sellaisia. Yksi tiivisti, että ”pitää koulut käydä kunnolla, ja mennä töihin”⁶.

Perinteinen jako kiltteihin tai kunnollisiin nuoriin ja ”pahiksiin” tuntui elävän sitkeästi nuorten mielikuvissa ja näkemyksissä. Myös Petri Paju (2011, 112–113) havaitsi etnografisessa tutkimuksessaan, että koululuokan epävirallisessa hierarkiassa vaikutusvaltaisimmat nuoret olivat myös niitä, jotka todennäköisemmin polttivat. Vastaavasti vähemmän vaikutusvaltaiset, jotka usein kuuluivat ”hikareihin”, todennäköisemmin eivät polttaneet. Paju myös totesi, että vaikka tupakointi voi tarjota

6 Koulu ja työ kuuluvat keskeisesti hyvän elämän ideaaliin, mutta tupakan paikka ei ole täysin yksiselitteinen: ensisijaisesti tupakka ei hyvään elämään kuulu, mutta toisaalta tupakka tai sen kokeilut eivät välttämättä suista hyvää elämää raiteiltakaan (ks. myös Aapola 2005; Häkkinen & Salasuo 2017).

mahdollisuuksia oman aseman nostamiseen epävirallisessa hierarkiassa, vielä enemmän se tekee näkyväksi jo olemassa olevia statuseroja luokan sisällä. Nuorten ryhmäkohtaisista ja ryhmienvälisistä sosiaalisen nousun mahdollisuuksista kertoivat myös jotkut haastattelut:

C: No varmaan sellaset [polttaa], jotka haluaa esittää jotain.

B: Niin, ja riippuuhan se kaveriporukasta. Et kyllähän tuollakin huomaa, et on periaatteessa ne kiltimmät, ja sit ne kerkä just haluaa kokeilla kaikkea. Kyl sen silleen huomaa.

A: Kyllähän täällä vähän jakautuu ne porukat. On just ne kiltit ja sitten on ne, jotka haluaa just kokeilla. On ne vähän jakautunut.

Yllä olevassa keskustelussa nousee esille nuorten käsitys, että sellaiset, jotka haluavat esittää ja kokeilla kaikkea, saattavat kokeilla tupakkaa. Taustalla on selvästi myös ajatus, että he eivät ole ”kilttejä”, ja että he voivat tupakoimalla saavuttaa jotain omassa ryhmässään. Eräs tupakoiva nuori kertoikin, että kun hän kokeili tupakkaa ensikertoja, hän ajatteli sen olevan ”ysien hieno juttu”. Ja vastaavasti, kun hän yhä polttaa, hän pohti, että häntä nuoremmat saattavat samaan tapaan katsoa häntä ihaillen – vaikka hän ei itse enää nähnytään tupakassa mitään hienoa. Tupakka ”nuoren kapinallisen” symbolina (Franzkowiak 1987; ks. myös Piispa 1997, 298; Puuronen 2012, 159) siis elää edelleen jossain määrin.

Kiinnostavaa kuitenkin on, että tupakoimattomat ja tupakoiijat olivat haastatteluissa yhtä mieltä siitä, että ”kuka tahansa voi polttaa”. Tämä oli hyvin tavallinen vastaus kysyessäni, millainen on tyypillinen tupakoiva nuori. Toisin sanoen ”kunnollinen” nuori saattaa polttaa ja ”kovis” olla polttamatta (ks. myös Paju 2011, 113). Nuoret siis tulkitsivat, että koviksena oleminen ja tupakointi ja vastaavasti ”kilttiys” ja savuttomuus, eivät kulje käsi kädessä, vaikka jotain yhteyttä olisikin olemassa. Jotkut nuoret tosin selvästi tulkitsivat kysymystä siten, että kuka tahansa voi ”retkahtaa” tupakkaan, eli tupakalta aineena suojaavia tekijöitä ei ole.

Haastatteluissa oli huomionarvoista, että tupakkaa ei selkeästi yhdistetty mihinkään tietynlaisiin ryhmäilmiöihin tai nuorisokulttuureihin. Päinvastoin, nuorilla oli jopa vaikeuksia tunnistaa, mitä sellaiset voisivat olla (ks. myös Salasuo 2006). Nuoret mainitsivat joitain ryhmäerotteluja, mutta nämä jäivät yksittäisiksi ”heitoiksi” ja kytkös tupakointiin ohueksi. Esimerkiksi yhdessä ryhmähaastattelussa arveltiin, että ”mopojonnet”

polttavat, mutta tämä vaikutti enemmän arvailulta, ja muutoinkin kyseisessä haastattelussa nuoret esittivät, että ”kaikki” paitsi ”hikarit” polttavat. Muutamassa haastattelussa pohdittiin, että ”hupparipäiset” tai ”gangsterit” polttavat, mutta tarkemmin kysyttäessä nämäkin määrittyivät vain klassisesti ”pahoiksi pojiksi tai tytöiksi”. Ainoa useammin esille tullut ajatus oli jo mainittu ”muiden ongelmien” yhdistyminen tupakkaan ja päihteiden käyttöön yleensä. Tässä yhteydessä nuoret puhuivat muutamissa haastatteluissa ”elämäkoululaisista”. Eräs haastateltu määritteli elämäkoululaiset seuraavasti:

Koulu vähän huonosti menee, tai ei käy koulussa ollenkaan. Enemmän tuolla kaupungilla vähän vanhempien kanssa hommaa nuuskaa jostain tai tupakkaa, kaljaa, mitä näitä nyt on.

Elämäkoululaisen määritelmässä on ”levottoman” käyttäytymisen piirteitä. Edellä lainattu nuori laski suunnilleen samaan lokeroon myös ”lis-supissikset”, jotka ”haluu tehdä vaikutuksen” päihteiden käytöllä. ”Lis-suja” ei kuitenkaan mainittu muissa haastatteluissa. Ylipäättään monet tupakoimattomat nuoret yhdistivät haastatteluissa tupakan ja päihteet ”kaupungilla hengauamiseen”. Tyypillisinä hengauspaikkoina mainittiin Oulun Valkean kauppakeskus ja Kouvolan rautatieaseman alue. Hengauamisen ja tupakoinnin kytköstä vahvistivat myös muutamat tupakoivat nuoret – eräs esimerkiksi kertoi, kuinka liikuntaharrastuksen loputtua loukkaantumiseen oli taas enemmän aikaa kavereiden kanssa hengailuun, ja tupakka tuli takaisin. Yksi tupakoimaton nuori puolestaan ihmetteli, kuinka esimerkiksi paikallisella ostoskeskuksella oleskelevat nuoret saattavat polttaa tupakkaa keskellä päivää, ”eikä ketään kiinnosta”. Samaa päivitteli toisella paikkakunnalla nuorisotyöntekijä. Molemmissa kertomuksissa tupakointi yhdistyi muihin ongelmiin. Voi olla, että tällaisissa konteksteissa tupakalla on edelleen myös sosiaalista pääomaa kartuttava merkityksensä. Tämä vaatisi kuitenkin tarkempaa tutkimusta, sillä hengauaminen on myös luonnollinen osa nuorten ajanviettoa (Pyyry 2015), eikä se välttämättä liity ongelmalliseen käyttäytymiseen tai päihteiden käyttöön. Esimerkiksi ”assalla hengauaminen” voi sitä harjoittavien nuorten mielestä olla ennen kaikkea sosiaalista ajanviettoa, vaikka se aikuisten silmissä olisi jotain aivan muuta.

Kaupungilla hengauajat vaikuttaisivat täyttävän nuorten yhden ”ekologisen lokeron”, mutta heihin ei yhdistetty mitään nuorisokulttuurisia

piirteitä. Taustakeskustelussa erään nuorisotalon ohjaajat totesivat, että heidän oli tänä päivänä hyvin vaikea tunnistaa nuorisokulttuureita, tai oikeastaan edes ”erilaisuutta” nuorten parissa. Eräs nuorisotyöntekijä ilmaisi tämän siten, että ”ei ole enää sellaisia persoonia, vaan kaikki näyttävät samalta”. Tommi Hoikkala ja Petri Paju (2013, 213) havaitsivat saman tehdessään kouluetnografiaa lukuvuonna 2009–2010: he paikansivat ”tavallisuuden normin”, joskin jatkoivat, että aikuiset tutkijat eivät välttämättä tunnista kaikkia nuorisokulttuurisia vivahteita samalla tavoin kuin nuoret.

Tiivistyksenä nuorten mielikuvista voidaan esittää, että hyvin koulussa menestyvät nuoret (”hikarit”, ”tavoitteelliset”) ovat parhaiten suojassa tupakalta, ja toisaalta nuoret joilla on muutoinkin ongelmia, ovat alttiimpia tupakalle. Ääripäiden väliin mahtuu ainakin juomiseen kytkettyä polttamista sekä tupakointia, joka liittyy ”kaupungilla hengailuun” tai pyrkimykseen olla ”kova”. Hyvin mahdollisesti jälkimmäisessä on yhtenä osatekijänä kyse sellaisesta tupakoinnin symbolisesta arvosta, jossa polttaminen on keino osoittaa olevansa omapäinen ja sopivasti tottelematon, mikä taas vahvistaa samankaltaisten ryhmään kuulumista (ks. myös Paju 2011, 112–113).

Tupakkaan liittyvät ryhmämääritelmät jäivät kuitenkin ohuiksi, eikä selkeitä nuorisokulttuurisia kytköksiä ollut nähtävissä. Määritelmien epämääräisyyttä korostaa, että nuuskasta puhuttaessa nuorilla ei sen sijaan ollut mitään vaikeuksia esittää tarkempia käsityksiä käyttäjätyypeistä: etenkin jääkiekkoilijat, mutta jossain määrin myös muut urheilijat määriteltiin tyypillisiksi nuuskan käyttäjiksi⁷. Kyse ei siis ollut siitä, etteivätkö nuoret olisi ymmärtäneet kysymystä.

Toisaalta on hyvä huomata, että nuoret kyllä tekivät ryhmäeroteluita ja hierarkioita, vaikka vaikuttaakin siltä, että ne eivät täytä nuoriso- tai alakulttuurien kriteereitä perinteisessä mielessä (vrt. esim. Lähteenmaa 1991). Vaikka tupakan yhteydessä selkeitä nuorisokulttuurisia jakolinjoja ei tullut esille, se ei tarkoita, etteikö sellaisia voisi olla olemassa. Ne saattavat vain ilmetä erilaisissa muodoissa kuin olemme tottuneet ajattelemaan – mutta sen selvittäminen on toisten tutkimusten tehtävä.

7 Nuuskaan ja sen käyttöön palaan myöhemmin.

TUPAKOINTI JA SEN KEHYKSET

Haastatellut tupakoitsijat harmittelivat usein, että koskaan kokeilivat tupakkaa, ja korostivat ”koukun” voimakkuutta. Heille tupakan säännöllinen polttaminen näyttäytyi ennen kaikkea terveydelle haitallisena riippuvuutena, josta ei enää tahdo saada edes nautintoa. Tarkemmin katsottuna tupakointiin liittyy tietenkin myös paljon muuta.

Tyypillisistä tupakointitilanteista kysyttäessä useimmat kertoivat arkisista rutiineista: savukkeita poltettiin etenkin aamulla ennen koulua ja heti koulun jälkeen, yksin tai kavereiden kanssa. Yhdessä ryhmähaastattelussa nuoret korostivat ”aamuröökkin” merkitystä jopa siinä, että päivästä yli-päätään tulee siedettävä tai hyvä. Nuorten puheesta oli vaikea paikantaa ”rituaalinomaista” tupakointia (vrt. Piispa 1997). Tupakoitsijat määrittelivät tupakan riippuvuudeksi tai tavaksi. Positiivisesti tulkittavaksi motiiviksi tupakoinnille osa käyttäjistä mainitsi stressin lievityksen: tupakkaa tulee poltettua, kun ”vituttaa” tai ahdistaa. Eräs nuori mainitsi lähestyvän tenttikauden tupakoinnin syyksi. Erityisesti ysiluokka nähtiin sellaiseksi ajankohdaksi, jolloin on paljon stressiä, johon tupakka tarjoaa helpotusta:

Siis ysiluokalla, mitä mä oon kavereita seurannut vierestä ja mitä mä oon itteeni seurannut, ja mitä mun mutsi on puhunut mulle, ysiluokka on tosi stressaava. Pitää rupee miettii tulevaisuutta ja tämmöstä. Siit tulee sikana stressiä, ja tietää et röökki auttaa, niin lähtee helposti röökille ja näin.

Osa tupakoivista nuorista tosin arvioi, että stressiä lievittävä vaikutus johtuu osin siitä, että käyttö lievittää ”niksoja” eli riippuvuusoireita (ks. myös Puuronen 2012, 112–114). Yhdessä ryhmähaastattelussa nuoret totesivat suoraan, että tupakoinnin ainoa ”hyvä” puoli on se, että siitä saa elimistön vaatimaa nikotiinia.

Kun kysyin käytötottumuksista, nuoret alkoivat usein kertoa arkisesta, kyseisen päivän käytöstä. Tähän varmasti vaikutti se, että tein haastatteluja arki-iltoina nuorisotaloilla. Erikseen kysyttäessä nuoret kuitenkin kertoivat myös, että viikonloppuisin, eli ”juhliessa” tai ”juodessa” tupakkaa saattaa mennä monin verroin enemmän. Juominen ja tupakka kuuluvat monilla yhteen:

Siis se ajatus, et lähtee ryypää ilman röökkiä, on niinku ihan hirvee. Mä en osaa lähtee ryypää ilman röökkiä.

Yksi haastateltu kertoi, että juomaan lähtiessään hän ottaa yhden askin mukaan, ja jos se loppuu, lisää ei ruveta kuitenkaan hankkimaan. Juomisen ja tupakoinnin yhteys kytkeytyi vahvasti kavereiden kanssa ajan viettämiseen:

M: Mikä siinä sitten on, että juhliessa saattaa mennä enempi?

B: No jos vaikka kaverin kanssa puhuu jotakin ja on joku asia kesken, ja siitä vaan pystyy puhumaan ja puhumaan kaks tuntia putkeen. Sitten se menee tupakille, ja sit menee vaan itse mukaan. Itekin polttaa siinä samalla tupakin. Siinä on varmaan se.

Tupakkaa menee siis juodessa kuin huomaamatta. Haastatteluissa tuotiin myös esille, että kun humalassa tupakkaa ei maista yhtä hyvin kuin yleensä, sitä menee enemmän. Yhdessä ryhmähaastattelussa nuoret muistelivat myös kuulleensa, että alkoholin vaikutuksesta nikotiini ”haihtuu” nopeammin ja että alkoholi ”jotenkin syrjäyttää” nikotiinia. Toisaalta jokunen arveli tupakan ”buustaavan” alkoholin vaikutusta. Useat nuoret painottivat kuitenkin, että aika harvoin tulee juotua, mikä luonnollisesti vähentää myös juomistupakointia, ja kuinka krapulassa tupakkaa ei mene välttämättä ollenkaan. Tämän nähtiin tasaavan tupakointimääriä. Seuraavan sitaatin nuori kertoi pyrkivänsä pitämään päivittäisen tupakoinnin arkena kahdessa tupakassa:

B: No jos mä oon juomassa, niin silloin menee tupakkia aika paljon. Mutta sitten seuraavana aamuna sen kyllä maistaakin suussa.

M: Joo. Meneekö ihan silleen, ettei laskuissa pysy?

B: Joo, menee ihan sillai. Sitten se ei jää siitä mitenkään tavaksi. Seuraavana päivänä ollaan hyvällä tuurilla polttamatta. Ja sitten se kaks tupakkia päivässä siitä eteenpäin.

Juodessa tupakoivat olivat sellaisia nuoria, jotka muutoinkin polttavat ainakin jossain määrin säännöllisesti. Sellainen tupakointi, joka tapahtuu ainoastaan juomisen yhteydessä, on nuorten kertoman mukaan melko yleistä, mutta omakohtaisesti siitä kertoi vain yksi nuori, ja hänelläkin tämä oli jäänyt yhteen kertaan:

A: Kesällä oltiin kavereitten kanssa keskustassa, ja joku tarjos tupakkaa. Olin sillee, että joo, voinhan mää ottaa, miks ei [...] Se oli sit et kavereiden seurassa otti. Semmonen ryhmäpaine, vaikka siihen ei pakotettu.

M: Aivan. Mutta semmonen kuitenkin voi sitten tulla.

A: Niin, että pitää olla joukossa mukana.

Kyseisellä nuorella oli tilanteen lievästä ryhmäpaineesta huolimatta hyvä muisto kokemuksesta. Hän kertoi, kuinka kesäiltaa tuli vietettyä kavereiden kanssa ja ”kaikkea hauskaa tehtyä siellä, vaikka onkin vähä laittomat asiat”. Hän ei jatkanut tupakointia, vaikka kertoikin satunnaisesti käyttävänsä nuuskaa. Tämä oli haastatteluaineiston harvoja selkeästi positiivisia kokemuksia tupakasta. Tupakka oli yhdistynyt mukavaan ajanviettoon ja jopa uusiin ihmisiin tutustumiseen. Kenties kokemuksen positiivisuutta korostaa sen ainutkertaisuus ja se, että tupakasta ei tullut tapaa. Kyseinen nuori kertoi myös, että hän menee silloin tällöin kavereiden seuraksi tupakkapaikalle, vaikka ei itse poltakaan. Hän totesi, että vaikka passiivinen tupakointi on haitallista, tilanteen sosiaalisuus miellyttää:

Se on sille yleensä sosiaalisempaa, koska kukaa ei oo puhelimella siellä. Vaan olla niinkö face-to-face. Voidaan puhua ja tälleen. Se on semmonen paikka, jossa ollaan ulkona. Paljon vapaampaa kuin sisällä.

Tämä on kiintoisa näkökulma, joka nousi esille myös monien tupakoivien haastatteluissa, joskin ilman samanlaista positiivista kehystä. Tupakkapaikan sosiaalisuudessa ei sinänsä ole mitään uutta (mm. Piispa 1997; Ojajarvi 2015), mutta uusi, tämän päivän nuorten kannalta merkittävä asia on, että tupakkapaikoilla ollaan ilman puhelinta. Siellä kommunikointi on kasvokaista – ”tupakkasosiaalista” (Piispa 1997). Yhdessä ryhmähaastattelussa nuoret painottivat, että ”rööki on tosi lähentävä asia”, sillä tupakoinnin ja tupakkapaikkojen kautta voi tutustua uusiin ihmisiin. Tupakka helpottaa kontaktin ottamista ja tarjoaa avauksen jopa ystäväystymiselle. Lisäksi tupakalle on mentävä ulos, mikä ei välttämättä liikkumattomuuden aikakaudella ole nuorille itsestäänselvyys (mm. Tiirikainen & Konu 2013). Tupakan ja ulkona olemisen yhteys tuli esille myös muissa yhteyksissä. Yksi nuori, joka oli ollut koulutyömaalla töissä, totesi, että kun raksalla on paljon ulkona, on helpompi pistää tupakaksi – vaikka siellä ei saisikaan polttaa (ks. myös Katainen 2011). Lisäksi erällä nuorisotalolla kaikki haastatellut nuoret kertoivat, että heidän seudullaan nuoret hengaavat ja liikkuvat paljon ulkona. Kertomansa mukaan he kävelevät paljon, mutta toisaalta muutamilla yhtälöön istui helposti myös tupakka.

Tupakka kytkeytyy siis kirjavin tavoin sitä käyttävien nuorten elämään, ja tupakointi voi terveyshaitoistaan huolimatta tuottaa myös jotain positiivista, kuten arkista yhdessäoloa ja yhteenkuuluvuutta kavereiden kanssa. Lisäksi tupakkasosiaalisuus on vankka kasvokkaisen kanssakäymisen paikka maailmassa, jossa nuoret kommunikoiivat yhä enemmän tietoteknisten laitteiden välityksellä (esim. Hoikkala & Paju 2013). Tupakointi on siis paljolti sosiaalinen tapa, joskin nuorille vahvimpana sosiaalisuuden ja kavereiden merkitys näyttäytyi tupakoinnin aloittamisessa ja kokeilemisessa. Tupakoinnin vakiinnuttua se siirtyi osin ”yksityisasiaksi”: tupakkaa alettiin polttaa yksin esimerkiksi matkalla kouluun, ja toisaalta sekä tupakoivat että tupakoimattomat nuoret korostivat, että se on ”jokaisen oma asia” (ks. myös Puuronen 2012, 177). Myös tupakan lopettamisen nähtiin olevan jokaisesta itsestään kiinni.

Kuitenkin tietyt sosiaaliset ympäristöt pitävät yllä polttamista eikä kriisiytyntykään tupakointi (Katainen 2011, 49) vielä automaattisesti johda lopettamiseen. Erityisen selvästi tämä näkyi niillä nuorilla, jotka joko olivat jo (etenkin rakennusalapuolen) ammattikoulussa, ja niillä yläkoululaisilla, jotka olivat edellä mainittujen kavereita ja itsekin ”amisorientoituneita”. Tällaisten nuorten sosiaalinen maailma rakentui pitkälti kasvu- ja elinympäristön kulttuuristen toimintamallien mukaan. Eli vaikka aiemmin todettiin, että tupakka ei selkeästi yhdisty mihinkään tiettyihin nuorisokulttuureihin, se näyttäisi kuitenkin yhdistyvän eräänlaiseen raksa-amiskulttuuriin⁸. Tämä kulttuurinen traditio vaikuttaa välittyvän jossain määrin myös asuinalueittain. Ilmiö on tuttu muun muassa Paul Willisin (1977) klassikkotutkimuksesta *Learning to Labour*: nuoret, Willisin tutkimuksen tapauksessa pojat, oppivat vanhempiensa (isiensä) tavat kasvuympäristössään. Tupakoinnin kehyksessä puolestaan Anu Kataisen (2011) tutkimus paljastaa, miten yhteiskunnallinen luokkatausta kytkeytyy erinäisin tavoin myös tupakkaan. Nuorten kasvuympäristö sosiaalistaa jo varhain joko tupakan tai tupakoimattomuuden maailmaan. Ensin mainitussa tyypillisistä on asuinympäristön työväenluokkainen tausta, kytkeytyen etenkin perinteisen maskuliiniseksi

8 Huomionarvoista on myös se, että haastattelemani nuoret, jotka ilmaisivat pyrkivänsä lukioon, eivät polttaneet. Toisaalta lukiolaisten keskuudessa voi esiintyä esimerkiksi epäsäännöllistä ”bilepolttamista” (ks. Puuronen 2012, 91).

miellettyyn ruumiilliseen työhön, ja välivaiheena on kyseisille aloille suuntaava ammattikoulutus.

Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että ammattikoululaisten keskuudessa tupakointi on huomattavasti yleisempää kuin lukiolaisten (Kinnunen ym. 2015; ks. myös Puuronen 2012). Tämä näkyi siinä, että tietyillä nuorisotaloilla haastattelemiemi nuorten mukaan tupakointi ylipäätään on tavanomaista. Erään ryhmähaastattelun nuoret olivat käsityksessä, että tupakointi on yleistä ”koko Suomessa”, ja että tupakoinnin aloittamisen suhteen ”nykyään se ikä vaan nuorentuu”. Nämä käsitykset ovat vastoin tilastollisia tosiasioita, mutta ne heijastavat heidän omaa kokemustaan, johon taas vaikuttaa heidän elinympäristönsä. Kun kysyin, miksi tupakointi on yleistä juuri ammattikoulussa, jossa osa heistä jo oli, he eivät osanneet sanoa yksittäistä syytä. Yksi nuori toi kuitenkin esille, että:

Jos vanhemmat ja isovanhemmat ja kaikki polttaa, ei se tunnu niin isolta asialta sitte. Että haluaa itekin ehkä kokeilla sitten.

Nuoret kertoivat, että ammattikoulussa useat opettajatkin polttavat, eikä yläkoulun jälkeen ole juuri minkäänlaista tupakkakontrollia: amiksen tupakkapaikalla saattavat kohdata alaikäiset oppilaat ja opettajat. Yksi amiksessa opiskeleva nuori kertoi jopa, että opettaja oli tokaissut, kuinka ”raksapuolella kaikki polttaa”. Tupakointi kulkee monin tavoin elinympäristön kulttuurissa ja perinteissä, eivätkä aikuiset auktoriteetit välttämättä pyri sitä suitsimaan (ks. myös Thiel 2007; Bellatorre ym. 2015). Ja kun kysyin, miksi rakennustyömailla poltetaan enemmän, nuoret vastasivat:

[...] mitkä istuu siellä kopissa. Eihän niillä oo muuta tekemistä, kuin kiskoa tupakkaa. [...] Ne on varmaan pihalla eniten.

On ymmärrettävää, että nuoret paikantavat ”raksatupakoinnin” työn ulkoisiin olosuhteisiin (ks. myös Katainen 2011). Kiinnostavaa on myös se, että jälleen nousee esille tupakan ja ulkona olemisen yhteys. Kenties tupakkaan sosiaalistavassa elinympäristössä ja kulttuurissa ruumiillisen työn, perinteisen maskuliiniseksi miellettyjen elintapojen ja tupakan yhteyteen kytkeytyy myös ulkona oleminen.

TUPAKOINNIN LOPETTAMINEN JA TUPAKOINNILTA SUOJAAVAT TEKIJÄT

Tupakointiin liittyi lähes kaikilla tupakoivilla pohdintaa käytön lopettamisesta. Vain muutama nuori totesi suoraan, että ei ollut aikeissa lopettaa, mutta hekin kertoivat jossain vaiheessa vähentäneensä tupakointimääriä, pitävänsä päivittäiset käyttömäärät pieninä tai kokevansa, että pystyvät halutessaan lopettamaan. Nämä ovat tuttuja havaintoja myös kyselytutkimuksista (mm. Ollila ym. 2014). Useat kertoivat riippuvuuden kokemuksistaan, mutta heistäkin suurin osa arvioi, että jos oma tahto on riittävä, voi tupakasta kieltäytyä ja siten saada käytön lopetettua. Seuraava lainaus on nuorelta, jonka kaveriporukassa tupakointi oli yleistä jo alasteen lopulla. Lopettamista ei kaveriporukassa paheksuttu tai pilkattu, vaan korkeintaan ihmeteltiin – tosin tupakkaa edelleen tarjottiin:

M: Minkä takia se oli niin helppoo sitten lopettaa?

D: En mää vaan tiä. Mää vaan kieltäydyin aina, vaikka tarjottiin.

M: Okei. Eli tota, millä luokalla sä oot ollut silloin? Oot sä ollut seiskalla?

D: Mää olin silloin kutosluokalla vissiin.

M: Ja koko ajan tarjottiin?

D: Niin.

Anu Katainen (2011) korostaa, että vaikka tupakoitsija pohtisi lopettamista, lopettamiseen tarvitaan myös ”otollinen tilanne” (mt., 49). Toisin sanoen tieto haitoista kriisiyttää tupakointia, mutta usein käyttäjän sosiaaliset ympäristöt estävät kriisiytymisen etenemisen lopettamisteoksi. Samaa oli havaittavissa haastattelemillani tupakoivilla nuorilla. Keskeistä vaikutti olevan, että kun tupakointi on yleistä kaveriporukassa, on vaikea lopettaa yksin. Eräs nuori mainitsikin, että lopettamista voi helpottaa, jos sen tekee kaverin kanssa yhdessä, esimerkiksi pienimuotoisen kisailun tai vedonlyönnin kautta. Toisessa ryhmähaastattelussa nuoret kertoivat, että vaikka heidän kaveriporukassaan oli aiemmin painetta kokeiluun, nyt lopettamista yrittäviä tuetaan ja kannustetaan, ja että se on toimivinta lopettamisen auttamista. Ehkäisevän työn kannalta tämä on kiinnostavaa – miten tällaista vertaiskannustamista voisi entisestään tukea?

Vaikka monet nuoret olivat merkittävästi vähentäneet tupakointia, he saattoivat yhä polttaa muutaman päivässä esimerkiksi stressiä lieventääkseen – ”hermosauhuina”. Tällaisen käytön lopettamiseksi lieneekin päästävää

polttamisen syiden taakse, eli esimerkiksi paineiden, stressin ja odotusten purkamiseen. Joillekin tupakka voi myös olla ”roikkuva” tapa (Puuronen 2012, 113–117), jonka lopettamista tavallaan aiotaan, mutta siihen ei löydy riittävää motivaatiota. Se, miten lopettamisaikomukset saatettaisiin lopettamisteoksi, roikkuva tupakka savuttomuudeksi, onkin ehkäisevän tupakkatyön keskeisiä haasteita, kuten Anne Puuronenkin toteaa (mt., 125–126). Yksi tarttumapinta voisi olla siinä, että tupakka saattaa olla menettämässä sosiaalista tenhoaan nuorten parissa, kuten seuraavassa alaluvussa selviää. Tämä tarkoittaa sitä, että nuorille ei ole mikään häpeä haluta lopettaa. He eivät siis menetä lopettamishaluillaan sosiaalista statustaan. Toisaalta aikuisten kanssa tupakoinnista keskusteleminen voi yhä olla vaikeaa, sillä lopettamishaluilla myönnetään myös käyttö. Nuorten tulisikin saada tukea lopettamiseen matalla kynnyksellä – myös yläkouluikäisten, jotka eivät edes ”saisi” polttaa.

Osa tupakoimattomista nuorista pohti syitä, jotka olivat pitäneet heidät savuttomina. Yleensä nämä olivat liikuntaharrastuksia, joiden yhteyteen tupakan koettiin sopivan huonosti. Liikuntaharrastuksissa paitsi liikunta itse, myös organisoitu toiminta ja ”kunnolliset kaverit” voivat pitää irti päihteistä (ks. myös Metzger ym. 2011). Tupakoimattomat nuoret arvostivat ylipäättään terveyttä, joten liikunta ja savuttomuus ovat luonteva yhtälö. Muutama nuori toi kuitenkin esille huolen siitä, että yläkouluvaiheen aikana liikuntaharrastusmahdollisuudet vähenevät. Tämä kytkeytyy laajempaan kehukseen, sillä nuorten liikkumattomuus aiheuttaa jo kansanterveydellisiäkin ongelmia (Tiirikainen & Konu 2013). Keskeistä olisi, että teini-ään puoltaväliä lähestyttäessä liikunnan ja urheilun niin sanottu harrastuspolku (Salasuo ym. 2015, 316) vahvistuisi. Nykytilanteessa useissa urheilulajeissa on teini-ään edetessä tarjolla vain niin sanottu huippupolku, jossa urheilua voivat jatkaa vain kilpatasolle tähtäävät. Samalla ”harrastelevat” nuoret jäävät vaille mielekkäitä liikuntaharrastusmahdollisuuksia (mt.). Lisäksi muutamit nuoret kertoivat, että jo nuorella iällä tulleet urheiluvammat⁹ olivat lopettaneet urheilun, jolloin tilalle oli tullut enemmän aikaa hen-

9 On kiintoisaa ja huolestuttavaa, että nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksiin kytkeytyvät vakavatkin loukkaantumiset ja rasitusvammat nousevat esille myös tutkimuksessa, jossa käsitellään tupakkatuotteiden käyttöä. Vammojen taustalla voi olla esimerkiksi se, että harrastettu liikunta ja harjoitteet ovat liian yksipuolisia tai rasitus on liian kovaa liian varhain. Tällä voi olla nuoren fyysisen kasvun kannalta vakavia seurauksia, ja ongelma tulee ottaa tosissaan esimerkiksi urheiluseuroissa (ks. myös Salasuo ym. 2015, 314–317).

gailuun ja siten myös tupakkaan ja päihteisiin (ks. myös mt., 192–194). Liikuntaharrastukset ja niiden saavutettavuus kytkeytyvät siis tupakkatuoteteisiin yllättävänkin monin tavoin.

Terveysteeman yhteydessä kysyin nuorilta liikunnan lisäksi myös ruokailutottumuksista. Ruoan ja ravinnon terveysaspekteja nuoret olivat miettineet selvästi vähemmän kuin liikunnan, jonka yhteys terveyteen nähtiin varsin ilmiselvänä. Pääasiassa nuoret totesivat, että ruoan terveyspuolta tulee mietittyä ”aika vähän”, vaikka yhteys jossain määrin tiedostettiin. Lähinnä muutamat savuttomat nuoret kertoivat, että heille liikunta, ravinto ja päihteettömyys ovat osa suurempaa yhtälöä, jossa oma hyvinvointi ja terveys ovat keskiössä. Tyypillisempää oli kuitenkin erilainen ”lipsunta” terveellisestä ruokavaliosta, ja muutoin terveyttä selvästi arvostavat nuoret saattoivat kertoa syövänsä usein esimerkiksi roskaruokaa. Toisaalta tupakan ruokahalua hillitsevä ja siten ”laihduttava” vaikutus tuotiin esille muutamissa haastatteluissa. Ruoka-aiheesta kysyttäessä oli myös huomattavissa, että nuoret eivät aina ymmärtäneet yhteyttä, miksi kysyin ruoasta ja ravinnosta tupakkateemaisessa haastattelussa.

Kysyin nuorilta myös, mikä voisi auttaa tupakoivia lopettamaan. Savuttomat nuoret esittivät tähän useimmiten kavereitten tukea ja sitä, että asiasta voisi avoimesti puhua esimerkiksi kouluterveydenhoitajalle tai vanhemmille. Lisäksi esille nousi joitakin kiinnostavia syitä sille, miksi jotkut nuoret eivät polta. Esimerkiksi eräässä ryhmähaastattelussa yksi nuori kertoi, kuinka hänen veljensä kavereineen ei tupakoi tai ”käytä mitään muutakaan”, koska he pelaavat tietokonepelejä niin paljon. Eli monenlaiset harrastukset voivat pitää irti tupakasta ja päihteistä laajemmin, mutta kääntöpuolena voi olla tietokonepelaamisen tuottama liikkumattomuus ja sen kielteiset vaikutukset terveydelle.

Tupakoivatkin nuoret mainitsivat tekijöitä, jotka olivat vähentäneet heidän tupakointiaan. Yksinkertaistetusti voisi sanoa, että mielekäs tekeminen pitää ajatukset pois tupakasta. Eräs nuori kertoi, että ”jos on mielekästä tekeminen, mihin uppoutuu totaalisesti, just joku mopojen rassaaminen, ei siinä paljon tuu vedettyä tupakkaa”. Toista savuttomana pysymisessä auttoi hevosharrastus. Urheilu mainittiin usein tässäkin yhteydessä – kun siihen keskittyy, mieli ei siirry tupakkaan (mutta osalla kyllä nuuskaan). Toisin sanoen, jos nuorilla on harrastuksia ja tekemistä, tupakkaan ja päihteisiin riittää vähemmän kiinnostusta. Tämä kytkeytyy laajempaan haasteeseen siitä, miten nuorille voidaan tarjota harrastuksia

ja onko tarjolla sitä, mitä nuoret itse haluavat tehdä (ks. myös Merikivi ym. 2016). Mitään selkeitä yksittäisiä ja ehdottomasti nikotiinittomuutta tukevia harrastuksia tai toimintamuotoja haastatteluisia ei noussut esille.

TUPAKOINTI – COOLIA?

Tupakasta puhuttaessa yksi ikuisuuskyseminen on, onko tupakointi tyylikästä tai ”coolia”. Erityisen tärkeä tämä kysymys on nuorten kohdalla, sillä nuorten maailmassa ryhmällä ja kavereilla on aivan poikkeuksellinen merkitys (mm. Korkiamäki 2013). Kysyin nuorilta, voiko tupakoiva nuori tavoitella tupakoinnillaan suosiota tai voidaanko tupakointi nähdä coolina. Tupakoivat olivat tässä suhteessa hyvin yksimielisiä: tupakointi on epäsuosittua ja kaikkea muuta kuin coolia, ja heidän mukaansa tupakoitsijoita pidetään todennäköisesti vain tupakoimattomia tyhempinä. Tupakointia aloittaessaan he olivat saattaneet olla eri mieltä, mutta nyt ajatukset olivat muuttuneet, kuten seuraavan lainauksen nuorella:

Yhessä kohtaa se oli sillee, et tosi siistii, et vetää röökii ja tälleen. Ei se nyt enää hirveen siistii oo, vaik vedän vieläkin.

Tupakoimattomat pohtivat, että tupakoivat nuoret saattavat tavoitella suosiota tai cooliutta, tai pyrkiä olemaan ”muiden yläpuolella”, mutta heidän omissa silmissään tupakoinnissa ei ollut mitään coolia tai viehätystä. Toisaalta tupakoimattomilla, tai sellaisilla jotka samastuvat ”kiltteihin” arvoihin, voi olla varsin yksipuolinen ja jopa joustamaton kuva ”koviksista” (Korkiamäki 2009). Riikka Korkiamäki (2009) huomasi tutkimuksessaan, että vastaavasti nuorilla, jotka ulkopuolelta mielletään koviksiksi, on paljon monisärmäisempi kuva siitä, mitä oikeastaan tarkoittaa olla kova. Kovikset ovat itsemäärittelyissään ”ihan tavallisia” ja ”mukavia”, ja kovuus voi yhtä hyvin olla tupakasta ja alkoholista kieltäytymistä kuin niiden käyttämistä. Vastaava ajatus tuli hienosti ilmi yhdessä tekemässäni ryhmähaastattelussa, johon osallistuneista nuorista kaikki olivat polttaneet. Yksi heistä tiivistä kaikkien tuntemukset nuorista, jotka eivät käytä tupakkatuotteita:

Respektii, niin et ihan saatanan vahvoja ihmisiä sillee, kun ulkopuolisia ärsykejä on niin paljon. Mä en tajuu, et miten jotkut ihmiset pystyy siihen.

Kuten todettua, nuoret olivat hyvin yksimielisiä siitä, että tupakkaa ei tarvitse polttaa kuuluakseen porukkaan – ei, vaikka muut kaverit polttaisivatkin. Yksi mahdollinen tulkinta tälle on, että ”todella kovan tyyppin” ei tarvitse polttaa, koska hänen statuksensa ei siitä laske. Erityisesti tämä pätee, jos on kuitenkin kokeillut. Sen jälkeen on ikään kuin varaa lopettaa ja ilmoittaa, että tupakointi on tyhmä tapa. Eräs Petri Pajun (2011, 113) haastattelema nuori totesi, että hän ei halua eikä hänen tarvitse polttaa, koska muut luulevat hänen polttavan joka tapauksessa. Eli kun liikkuu sellaisten kanssa, jotka polttavat, saa tarvittavan sosiaalisen pääoman ilman, että itse polttaisi. Samanlaisia koveriryhmän sisäisiä normeja paikansi myös Korkiamäki (2009): tupakointi ja päihteet hyväksytään osana ryhmän ilmapiiriä, mutta kaikkien ryhmässä ei tarvitse niitä käyttää. Osalle kokeilu riittää, eikä sen jälkeen ole enää väliä, polttaako vai ei. Se, että nuoret tulkitsevat, että kaveriporukasta ei putoa vaikka ei polttaisi, voikin johtua osin tästä. Tupakan kokeileminen voi olla initiaatoriitti (Puuronen 2012, 99), jolla todistetaan, että ollaan ryhmän antaman statuksen arvoisia. Kokeilemisen kautta tiedetään, mistä tupakassa on kyse. Sen jälkeen polttaminen ei ole enää tarpeen, eikä ryhmästä putoa, vaikka lopettaisi:

Tavallaan mä niin kun ymmärrän sen, koska aika moni polttaa just sen takia, että ne kuuluis siihen porukkaan. Kyl mä kuulun sinne porukkaan nytkin, kun mä oon lopettanut sen.

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu tiukempaa tupakoivien ryhmäytymistä, etenkin yläkouluiässä (mm. Puuronen 2012, 162). Voikin olla, että tupakoinnin vähentyessä tupakoinnin ryhmäsosiaalisuus on alkanut ”vuotaa”, ja tupakoivat ja tupakoimattomat mahtuvat samoihin porukoihin paremmin kuin aikaisemmin. Tupakoivilla ei ikään kuin ole varaa eristäytyä omaksi joukokseen. Tässä kohtaa on toki muistettava, että nyt käsillä oleva aineisto on määrällisesti suhteellisen suppea, joten liian suorita johtopäätöksiä ei kannata vetää, vaikka pohdinta onkin kiinnostavaa.

Tämä on joka tapauksessa kimurantti tilanne ehkäisevälle työlle, jonka lähtökohta on, että voimakkaasti riippuvuutta aiheuttavaa ainetta ei kannata edes kokeilla. Voi kuitenkin olla, että joillekin nuorille tupakan kokeilu edustaa jotain sellaista, joka päihittää tiedostetut terveystarpeet: se on ”investointi” sosiaaliseen asemaan (Paju 2011, 113; ks. myös Puuronen 2012, 94–96). Tällaisissa tapauksissa toivo olisikin siinä, että tupakointi

ei jatkuisi ”välttämättömiksi” miellettyjen kokeilujen jälkeen. Ainakin nuoret itse tuntuisivat todistavan, että sille ei ole tarvetta, ja aineistossa on useita, jotka ovat vain kokeilleet tai lopettaneet jonkin aikaa kestäneen tupakoinnin jälkeen. He voivat todeta, että tulipahan kokeiltua, ja siirtyä nikotiinittomaan elämäntapaan. Ehkä tällaiset nuoret voivat toimia myös esimerkkinä toisille, jotka empivät, onko tupakka statuksen kannalta tarpeen vai ei. Ja vaikka näyttääkin siltä, että tällaisen statustupakoinnin (tai ainakin statuskokeilemisen) ehkäiseminen voi olla vaikeaa, valoisana puolena on, että tupakointi ei ole statuksen kannalta välttämätön, vaan vain sen yksi osa tai ilmentymä. Suosittu voi olla tupakoimattakin.

Anne Puuronen (2012, 92) toteaa, että ”tupakkavalistus, jonka kantana on ‘ehdoton ei kokeilemiselle’, ei välttämättä vastaa kokeilun nuorisokulttuurista merkitystä”. Kokeilu saattaa tyydyttää uteliaisuuden, tarjota pientä sosiaalista arvonantoa vertaisryhmässä ja kuitenkin johtaa selkeään päätökseen olla tupakoimatta (ks. myös mt., 91–97). Toisaalta haastatelluissa on useampia nuoria, jotka suhtautuvat ehdottoman kielteisesti tupakkaan ja sen kokeiluun. He eivät koe sitä kohtaan mitään vetoa eivätkä koe saavuttavansa sillä suosiota tai muutakaan sosiaalista pääomaa. Heille tupakointi ei ole potentiaalinen ”investointi” (vrt. Paju 2011, 113) eivätkä he ihaile tupakoitsijoita – ainakaan tupakan vuoksi.

Kenties tässä alkaa näkyä se, että nykyään tupakan käyttäjät ovat nuorten keskuudessa selvä vähemmistö. Tupakka on yhä epäsuositumpi ja yhä harvemmassa porukassa sillä saavuttaa jotain. Tämä tuottaa itseään vahvistavan kehän: mitä harvempi polttaa, sitä harvempi polttaa (ks. myös Fernández ym. 2015). Haastatteluaineistossa tämä näkyi myös käänteisesti siten, että sellaisilla alueilla tai sellaisissa kaveriporukoissa, joissa tupakointi oli yleistä, se nähtiin ”massatoimintana”. Eräs tällaisessa kontekstissa haastateltu nuori totesikin tupakoimattomista, että arvostaa heitä suuresti, koska he ”eivät mee massan mukana”. Käänteisesti niissä konteksteissa, joissa tupakointi on harvinaista, massa johdattaa savuttomuuteen. Eri haastatelluissa muutama tupakoiva nuori kertoikin välttävänsä polttamista, jos on sellaisten kavereiden seurassa, jotka eivät polta. Täten tupakka ikään kuin marginalisoituu mikrotasolla:

Kun sä oot niitten seurassa, jotka ei polta tai ei käytä nuuskaa, ei sunkaan tee mieli. Kukaan ei oo sillee, et hei mennää röökille tai puhu siitä. Niin sit ei tuu itekään ajatelleeks sitä asiaa niin paljoa.

Terveysten arvostus on ollut korkealla tämän vuosituhannen Suomessa. Heillekin, jotka polttavat, tupakkaan saattaa liittyä syyllisyyden tunnetta siksi, että se tiedetään niin yksiselitteisesti epäterveelliseksi, ja toisaalta tupakoitsijoita on erilaisin kontrollitoimin marginalisoitu (mm. Hakkarainen 2000; Katainen 2011). Haastattelemani nuoret tupakoitsijat eivät nähneetkään mitään vikaa rangaistuksissa, rajoituksissa ja tupakan korkeassa hinnassa. Heidän mielestään tupakointiin kohdistuvat rajoitukset vaikuttaisivat siis olevan oikein. Sitä, vastasivatko he näin vain siksi, että heidän alaikäisinä mielestään kuuluu vastata näin, etenkin kun kysyjänä on aikuinen, en luonnollisesti voi tietää, mutta ainakin tupakoitsijoiden vastausten yhdenmukaisuus viittaisi toiseen suuntaan. Joka tapauksessa tupakan ja suosittuuden välinen yhteys vaikuttaisi olevan hapertumassa.

Nuuska

Nuuskaa säännöllisesti tai satunnaisesta käyttävistä nuorista (yhteensä 13) suurin osa oli poikia, mutta myös muutama tyttö kertoi käyttävänsä nuuskaa päivittäin. Lisäksi muutama tyttö mainitsi kokeilleensa nuuskaa, mutta totesi sen olleen epämiellyttävä kokemus. Ylipäättään tupakkatuotteita käyttämättömillä, etenkin tytöillä, oli hyvin kielteinen suhtautuminen nuuskaan. Heille se näyttäytyi vähintään yhtä haitallisenä terveydelle kuin savukkeet, minkä lisäksi monet korostivat, että se näyttää huonolta, haisee pahalta ja on yleisesti ”ällättävää”. Selvästi tehokkaita olivat olleet myös valistuksessa kerrotut potentiaaliset suulle aiheutuvat haitat. Monet nuoret kertoivat, että mieleen olivat jääneet kuvat syöpyneistä ylähuulista ja pilaantuneista hampaista. Heillä, jotka eivät käyttäneet nuuskaa, oli siitä selkeä mielipide: se oli vastenmielistä, sitä ei haluttu käyttää, sen riskeistä oli muodostunut vähintään kohtuullinen käsitys. Muutamat tytöt mainitsivat myös, että vaikka tupakka voisi olla poikaystäväille ”oma valinta”, nuuskan he kieltäisivät.

Mä inhoon sitä ajatusta ihan kokonaan, koska mun mielestä on niin kun... Tupakointi vielä menee, jos joku muu haluaa tupakoida, niin se on niiden päätös, no on se nuuskan käyttökin... Mut mua se jotenkin ällöttää enemmän, kun se on periaatteessa sun suun sisällä. Ja se kun on nähnyt kuvii, kun joku on käyttänyt nuuskaa tosi kauan, ja nyt miltä niitten ylähuuli näyttää.

Käyttäjät eivät hekään kokeneet nuuskaa harmittomana, mutta haitat arvioitiin keskimäärin savukkeita pienemmiksi. Nuuskan ja tupakan käyttäjien omissa arvioissa huomionarvoista on, että osa oli siirtynyt nuuskaan, koska sen koettiin olevan vähemmän haitallista keuhkoille ja siten haittaavan vähemmän etenkin urheilusuorituksia. ”Ei hengästy” oli yleinen vastaus. Eräs nuori paikansi nuuskan hyvät puolet tupakkaan verrattuna pienempiin hajuhaittoihin:

Muutenkin kyllä mä oon nähnyt, että jotkut suosittelee enemmän nuuskaa. Et jos niitten jompikumpi pitäis valita, niin se on yleensä se nuuska. [...] Se on varmaan se, kun se ei jää haisemaan.

Nuuskasta löydettiin muitakin hyviä puolia. Eräässä ryhmähaastattelussa nuoret suorastaan kehuivat nuuskaa, kuinka miellyttävä sen vaikutus on. Haittoina he mainitsivat lähinnä pahan hajun – suusyövän riski tiedostettiin, mutta se oli vielä kaukainen. He kertoivat nuuskan auttavan keskittymisessä ja stressinlievityksessä. Sitä on helppo käyttää, jos ei pääse tupakalle, ja ennen kaikkea se tuntuu hyvältä:

B: Se tunne huulessa, kun se sätii, kun se pisteleee, on jotain niin jumalaista. Kun sä tunnet, kun se nikotiini virtaa sun säkistä sun huulipieltä, suonia pitkin sun kehoon. [...] Se oli jotain niin mahtavaa.

M: Onks se edelleen mahtavaa?

A: Ihan yhtä mahtavaa.

B: Ihan yhtä mahtavaa.

Nuuskan käyttäjät näkivät nuuskassa myös joitain hyötyjä, tai ainakaan haitat eivät olleet yhtä selviä kuin tupakan kohdalla tai niistä ei oltu yhtä mieltä:

C: Sitähän puhutaan, että nuuska kuulemma parantaa suorituskykyä.

D: No niinhän sä luulet.

A: No se huonontaa, mut se ei pilaa keuhkoja.

C: Niin niin, joka paikassa lukee, jossain lehtijutuissa tai jotakin.

A: No lehdessä ne kirjoittaa kaikkea, mitä ne kuulee.

D: Itellä se nuuska on tehnyt semmosen vaikutuksen, että paremmin keskittyy yhteeseen asiaan mitä tekee.

Kuten keskustelusta huomaa, muut kaverit torppasivat yhden käsityksen siitä, että nuuska parantaisi suorituskykyä. Viimeisen puheenvuoron keskittymiskyvyn parantuminen puolestaan paikannettiin myöhemmin haastattelussa siihen, että nuuska vie ”niksat” pois. Pohjimmiltaan nuuskan ei kuvitella olevan ainakaan täysin harmiton. Seuraavassa tupakoiva nuori kertoo oman näkemyksensä nuuskasta:

En ite käytä, niin ei siinä oo mitään järkeä. Niissä on ihan järkyttävät määrät nikotiiniinkin.

Nuuskan kohdalla haastatteluissa nousi esille yksi hyvin selkeä käyttäjäryhmä: jääkiekkoilijat. Kaikissa haastatteluissa nuoret totesivat,

että jääkiekon parissa käytetään nuuskaa. Seuraavassa on otteita tästä suhteesta:

M: Tiittekse te jotain, joka käyttäis nuuskaa?

B: En minä käytä.

A: Ei niin. Yleensä kaikki jääkiekkoilijat.

...

A: Jos käydään jossain luistelemassa tai pelaamassa lätkää, niin yleensä siellä on aika monella nuuska huulessa, ja sit vaan pelataan. Se toimii sen tupakan korvikkeena sitten.

M: Aivan. Sekö ei sitten haittaa sitä kiekko tai urheiluu?

A: Ei, siitä saa vaan sen nikotiinimäärän.

...

Mut niinkun porukoita, joissa yleensä käytetään, niin esimerkiksi nuuska, sehän on jääkiekkoilijoiden ykköshitti. Jääkiekkoilijat silloin kun ne pelaa, niin ei ne voi pitää tupakkaa poskessa. Siks siellä on just nuuska.

...

Mä en tunne ite henkilökohtaisesti ketään lätkänpelaajaa, joka ei käyttäis nuuskaa.

...

M: Mites ton nuuskan kanssa, onks siinä mitään semmosta, ketkä tyypillisesti käyttää nuuskaa?

C: Jääkiekonpelaajat.

D: Aika monesti semmoset käyttää nuuskaa, jotka myös polttaa.

B: Niin tai ainakin, jos koittaa lopettaa tupakin, vaihtaa toiseen, niin se on yleensä nuuska tai se nikotiinipurkka.

C: Joo, ja sählynpelaajat ja monet, jotka harrastaa jotakin lajia.

B: On se varmaan parempi mitä tupakointi, tai se ei pilaa keuhkoja. Jaksaa sitten juosta.

Jääkiekon ja nuuskan liitto näyttää niin ilmeiseltä, että sen huomaavat sekä sellaiset, jotka eivät koskaan ole käyttäneet mitään tupakkatuotteita, että sellaiset, jotka ovat vähintään kokeilleet kaikkia. Kuten

viimeisessä sitaatissa tulee ilmi, jossain määrin nuuska yhdistettiin myös muihin urheilijoihin. Muina lajeina, joissa nuuskaa nähtiin käytettävän, mainittiin salibandy ja jalkapallo – joukkueurheilulajeja nekin (ks. myös Salomäki & Tuisku 2013; Ruokolainen & Raitasalo 2017). Kyseisistä lajeista oli kuitenkin hyvin vähän mainintoja verrattuna siihen, kuinka usein jääkiekko mainittiin nuuskan yhteydessä. Perussyy, joka nuuskan käytölle urheilun yhteydessä annetaan, on lajista riippumatta sama: se ei pilaa tupakan tavoin keuhkoja tai haittaa hengitystä. Tämä ei kuitenkaan vielä selitä käyttöä, vaan oikeastaan selittää vain sen, miksi nuuska on savukkeita sopivampi vaihtoehto urheilijoille. Etenkin jääkiekon kohdalla on ilmeistä, että nuuska on laajemmin lajikulttuurissa, ja syvällä, aivan kuten voidaan katsoa, että tupakka on syvällä raksakulttuurissa.

Jääkiekon nuuskakulttuuri on niin ilmeinen, että nuoret, jotka eivät käytä nuuskaa, tunnistavat sen jopa televisiosta: ”Ainakin mitä on nähnyt telkkarista ja kuullut, niin yleensä jääkiekkoilijat käyttää”. Toinen nuori päivitteli, että kun hän on nähnyt jäähallilla kylttejä, joissa lukee ”ei nuuskaa”, hän on tuumannut, että kielto on hölmö, kun kukaan ei sitä noudata. Ehkäisevän työn kannalta olisikin aiheellista pyrkiä selvittämään vielä tarkemmin, miksi nuuska on pesiytynyt juuri jääkiekkoon, ja mitä merkityksiä nuuskalla on jääkiekossa. Aivan kuten aikuisten tupakkasuhde vaikuttaa lapsiin, jääkiekon kohdalla esikuvien nuuskan käyttö toimii esimerkkinä. Lajin sisäisiä kieltoja tai valistuskampanjoita on vaikeampi saada nuorille uskottaviksi, jos näkee televisiossa kiekkoilijoita huuli turpeana¹⁰ tai jääkiekkopomoa virittämässä nuuskan arvokisojen vip-aitiossa. Siinä missä tupakka on katoamassa pop-kulttuurin kuvastosta, on kiinnostavaa, kuinka rauhassa nuuska saa elää kiekkokulttuurin kuvastosta, jos kohta näennäisesti peiteltyä. Jääkiekon kohdalla erityinen painoarvo on siinä, että se on monilla mittareilla Suomen suosituin urheilulaji.

Nuuskan käyttöä ei haastatteluissa yhdistetty mihinkään ammattiryhmiin, kuten poliisiin, palomiehiin ja rakennusmiehiin, vaikka aiemmassa

10 Eräässä ryhmähaastattelussa nuoret tosin katsoivat, että ”oikeat huippu-urheilijat” eivät käytä nuuskaa, vaan ”se on vaan noiden lätkäpoikien juttu”. He siis antoivat ymmärtää, että nuuska on eräänlainen ”wannabe-ilmiö” jääkiekossa. Toisin sanoen nuuskaa käyttävät nuoret jääkiekon harrastajat ja seuraajat tai jääkiekkokulttuuriin tavalla tai toisella samaistuvat.

tutkimuksessa tällaista on havaittu (vrt. Salomäki & Tuisku 2013, 14). Tähän voi vaikuttaa haastateltavien nuori ikä. Nuuskan käyttö ei nuorten kokemuksissa ja mielikuvissa rajoittunut kuitenkaan pelkästään jääkiekkoilijoihin ja urheilijoihin. Kuten yhdessä sitaatissa ylempänä nuoret totesivat, sellaiset käyttävät nuuskaa, jotka myös polttavat (ks. myös Ollila & Ruokolainen 2016). Nämä kulkevat helposti käsi kädessä, ja nuuska saattaa toimia esimerkiksi koulupäivän aikana nikotiiniriippuvuuden tyydyttäjänä. Toisaalta nuuskan käyttö koulussa tarjoaa mahdollisuuden uhmaan ja sääntöjen kiertämiseen tavalla, josta ei jää yhtä helposti kiinni kuin tupakasta:

Ehkä nuuskassa on yleensä se, et siks se on niin kuin tullu hittituotteeks ehkä sen takia, et sitä voi käyttää koulussa paljon. Voi sanoa kavereilleen, et mä käytän nuuskaa. Se näkyy siel vähän. Opettajat ei sitä huomaa, vaikka on tunnilla nuuskaa tai laittaa vessassa hetkeks nuuskan. Tupakan huomaa yleensä savusta. Muutenkin tupakantumpeista ja tälleen.

Nuuskan käyttöä voi siis takarivissä esitellä kavereilleen, mutta opettajat eivät sitä yhtä helposti huomaa. Nuuska tarjoaa helpommin toteutettavan uhmaamisen version savukkeisiin verrattuna. Tätä vahvistaa vielä se, että haastateltujen nuorten kouluissa tupakointia kohtaan on otettu käyttöön yhä tiukemmat säännöt ja kuri. Tupakalle ”pitää hiihtää jonnekin Kiinaan”, kuten eräs nuori asian ilmaisi, mutta uhmakkaimmat (tai nikotiiniriippuvaisimmat) virittävät nuuskan luokkahuoneessa. Opettajat eivät myöskään havaitse hajun perusteella nuuskaa yhtä helposti kuin savukkeita – tämä pätee myös kotiin ja vanhempiin. Perinteisesti tupakan on todettu tarjoavan nuorille mahdollisuuden myös erottautumiseen (ks. esim. Paju 2011, 112–113; Ojajarvi 2015, 195) – mikäli savukkeiden polttaminen käy yhä vaikeammaksi, nuuskakin voi toimia erottautumisen välineenä. Nuuskan avulla voi erottautua myös aikuisista, joiden keskuudessa tupakka on ollut ja yhä on selvästi nuuskaa suositumpaa. Täten nuorilla on jotain ”omaa” ja uudeksi miellettyä – kuten eräs nuori totesi, ”varmaan nuoret käyttää eniten, en mä usko että mitkään vanhukset käyttää”.

Yksi este nuuskan suosion tiellä on luultavasti ollut, että tytöt mieltävät nuuskan pääasiassa vastenmieliseksi. Siinä missä tupakointi on voinut olla jonkinlainen statussymboli tai sosiaalisen nousun väline nuorten

ryhmähierarkioissa, tyttöjen silmissä poikien nuuskaaminen ei yleensä näyttäydä viehättävänä. Ja vaikka nuuskan lisääntyneestä käytöstä tyttöjenkin keskuudessa on oltu huolissaan, ainakaan Ruotsin nuuskatilastot (Folkhälsomyndigheten 2016; Statistics Sweden 2017) eivät viittäisi siihen suuntaan, että nuuskan käyttö yleistyisi tyttöjen ja naisten keskuudessa laajamittaiseksi. Aineistossa oli kuitenkin myös kolme tyttöä, jotka nuuskasivat säännöllisesti. He eivät kokeneet nuuskaa ällöttäväksi tai nähneet siinä muutoinkaan erityisiä haittoja – sellaiset pitkän ajan haitat kuin suusyöpä, jonka he mainitsivat, eivät vaikuttaneet ajankohtaisilta. Nuuskan yleistymisen kulttuurisia syitä he eivät osanneet eritellä, mutta kertoivat sen olevan helpommin saatavaa ja halvempaa kuin tupakan. Eräässä haastattelussa nuoret myös arvioivat, että nuuska on pääkaupunkiseudulla suosituempaa ja hyväksytympää tyttöjen keskuudessa, ”pääkaupunkiseudusta ylöspäin nuuska on muijien osalta ’ei’”. Muutamassa haastattelussa pohdittiin myös, että nuuska voi mennä muoti-ilmiön lailla ohi. Muoti-ilmiöluonteesta saattaa viestiä myös sellainen muutamissa haastatteluissa esille noussut seikka, että nuuskamerkki Odens on ainakin hetkellisesti noussut jonkinlaiseksi ilmiöksi: nuoret liimaavat sen etikettitarroja muun muassa puhelimiensa kuoriin. Lisäksi haastattelemistani nuorista kaksi nuuskaa käyttämätöntä tyttöä, eri haastatteluista, epäilivät, että nuuskasta on tulossa myös tyttöjen keskuudessa yleisempää.

Nuuska mainittiin myös kohtuullisen yleisenä ”siltana” pois savukkeista. Sen avulla saatetaan lopettaa polttaminen ja siirtyä vähemmän haitalliseksi miellettyyn, tai esimerkiksi urheilun kanssa paremmin sopivaan nuuskaan. Riskinä kuitenkin muutamassa haastattelussa mainittiin, että tällaisen lopettamisyrityksen kautta voikin päätyä molempien käyttäjäksi. Toisaalta muutamat tupakoitsijat totesivat myös, että mieluummin polttavat kuin nuuskaavat, koska tupakassa on vähemmän nikotiinia kuin nuuskassa. Samoin muutamille tupakoitsijoille nuuska oli ”ällöttävä”, toisin kuin tupakka.

Yksi mainittu mahdollinen syy nuuskan suosiolle on ehkä hieman paradoksaalisesti nuuskan saatavuus. Alaikäiset eivät lain mukaan saa ostaa tupakkaa kaupasta, ja ylipäätään tupakan saatavuutta on vaikeutettu. Suomessa ei saa myydä nuuskaa, vaan Suomessa käytettävä nuuska on peräisin pääosin Ruotsista ja Suomen ja Ruotsin välisen laivaliikenteen myynnistä. Siten nuuska saapuu nuorten käsiin ”epävirallisia” reittejä pitkin joka tapauksessa (ks. esim. Salminen ym. 2017),

joten nuoren voi olla helpompi tarttua näihin reitteihin, jos hän vain tuntee oikeat ihmiset:

C: Joo, alaikäiset saa helpommin nuuskaa kun tupakkaa.

M: Okei. Osaatko sä sanoa, että mistä se johtus sitten?

C: Varmaan kun aika moni käy hakee nuuskaa. Sit niin kun pystyy mennä ostamaan sitä silleen, jos tuntee ihmiset, ketkä myy sitä. Sit niin kun siit vaan, menee ja ostaa.

Saadakseen nuuskaa pitää siis tuntea oikeat ihmiset – sen monimutkaisempaa hankkiminen ei ole. Yhdessä haastattelussa nuoret mainitsivat myös, että sosiaalisessa mediassa saatetaan kysellä, onko kellään myydä nuuskaa. Nuuskan suhteen virallisen kontrollin puute, tai sen noudattamattomuus (Salminen ym. 2017; ks. myös Spivak & Monnat 2015), näkyy siis siinä, että nuuskaa tulee nuorten saataville. Monessa ryhmähaastattelussa nuoret kertoivat, että joillekin heidän tietämilleen aikuisille ”nuuskaralli” on bisnes, jolla tehdään rahaa. Se on helppoa, kun nuuskaa voi tuoda maahan suuria määriä ja halvalla (Salminen ym. 2017). Maantieteellinen sijaintikaan ei tutkimusaineiston mukaan vaikuta nuuskan saatavuuteen: Oulussa sekä nuoret että nuorisotyöntekijät arvioivat, että nuuskaa on paljon Ruotsin ja Haaparannan läheisyydestä johtuen, mutta Kouvolassa arvioitiin niin ikään, että nuuskaa on nuorten keskuudessa liikkeellä paljon ja helposti saatavissa. Kouvolassa Venäjältä tuonnin vaikeutumisen (Salminen ym. 2017, 72) ei ole ilmeisesti vaikuttanut saatavuuteen. Espoossa puolestaan todettiin, että nuuskaa on hyvin helposti saatavilla, ja halvemmalla kuin savukkeita: purkin tyyppillinen hinta on viiden euron paikkeilla, joskus vähemmän. Espoossa nuoret kertoivat myös, että nuuskaa on helppo saada ympäri Suomea.

Nuuska ei siis ole maantieteellisesti rajallinen ilmiö. Tämän tutkimuksen aineistolla jää epäselväksi se, ovatko länsirannikon ruotsinkieliset alueet erilaisia nuuskaan ja mahdollisesti sen kulttuurisiin kytköksiin liittyen. Tuleeko esimerkiksi Ruotsin puolelta vaikutteita, jotka tuottavat erilaisia merkityksiä nuuskan käytölle? Esille on myös nostettava pohdinta, onko nuuskan käytön lisääntyminen saatavuuskysymys¹¹.

11 Jos näin on, voidaan käänteisesti pohtia myös sitä, missä määrin tupakoinnin väheneminen on johtunut siitä, että tupakan saatavuus on vaikeutunut.

Useimmille nuuskaa säännöllisesti käyttäville tuntui olevan selvää, että nuuska on poltettavaa tupakkaa vähemmän haitallinen aine. Vaikka esimerkiksi nuuskan ja suusyoävän yhteydestä on tutkimusta, ja nuuskan muutkin haitat esimerkiksi hampaille ovat ilmeiset, on oltava tarkkana, että nuuskavalistuksessa ei menetetä uskottavuutta nuorten silmissä. Haitoista kertomisen on oltava huolellista ja faktoihin perustuvaa. Jos nuorille vain yksioikaisesti toteaa, että ”nuuska on yhtä haitallista kuin tupakka”, he saattavat epäillä koko valistuksen sanomaa, jos heidän oma kokemuksensa on toinen. Tämä on huumevalistuksen puolelta tuttu asetelma etenkin kannabiksen kohdalla (Soikkeli 2011; Ervamaa & Piispa 2013). Nykyään nuorten on helppo etsiä itse tietoa varsinkin internetistä ja heillä on omat, akuutit kokemuksensa nuuskan ja savukkeiden haitoista. Savukkeita ja nuuskaa ei kannata liiaksi verrata toisiinsa, vaan korostaa, että ne ovat eri aineita ja niillä on eri haitat. Toisaalta nuorille voi olla tarpeen painottaa, että savukkeista nuuskaan siirtyminen ei vielä tarkoita tupakan lopettamista, vaan tuotteen ja käyttötavan vaihtumista. Sama pätee sähkösavukkeisiin.

Sähkösavuke

Haastatelluista nuorista kahdeksan kertoi kokeilleensa sähkösavukkeita. Kaikilta en tosin saanut selkeää vastausta kysymykseen käytöstä, joten voi olla, että kokeilijoita oli enemmän. Joka tapauksessa vain yksi kertoi käyttävänsä sähkösavuketta säännöllisesti. Lisäksi yksi kertoi käyttäneensä sähkösavuketta aiemmin säännöllisesti, mutta lopettaneensa. Sähkösavukkeita kokeilleet tai käyttäneet olivat vähintään kokeilleet myös muita tupakkatuotteita, ja heistä suurin osa oli poikia.

Nuorilla, jotka eivät olleet käyttäneet muitakaan nikotiinituotteita, tuntui olevan varsin vähän tietoa sähkösavukkeista. Useimmat totesivat, että sähkösavukkeita näkee harvoin tai niitä on näkynyt buumiluonteisesti esimerkiksi heidän koulullaan, mutta itse tuotteesta tai aineesta heillä ei ollut selkeää käsitystä. Jotkut arvelivat sähkösavukkeiden olevan vähemmän haitallisia kuin muut tupakkatuotteet, ainakin jos käyttää nikotiinittomia nesteitä. Muutamissa haastatteluissa tuli myös esille, että sähkösavukkeet ovat paremman hajuisia kuin tupakka tai nuuska. Tupakkatuotteita käyttämättömille voikin olla miellyttävämpää haistaa kadulla ”ananasta” kuin tupakansavua, kuten eräs haastateltu totesi. Toisaalta kukaan ei tuntunut olevan sähkösavukkeisiin liittyvistä seikoista aivan varma. Muutamissa ryhmähaastatteluissa nuoret toivatkin esille, että sähkösavukkeita ei ole vielä juurikaan tutkittu (ks. myös Ruokolainen ym. 2016). Seuraava keskustelu tuo hyvin esille muitakin näkökulmia sähkösavukkeisiin nuorilta, jotka eivät ole sitä kokeilleet:

A: Sähkötupakkahan on alun perin suunniteltu tupakan lopettamiseen, mut sillehän keksittiin paljon kivempi käyttö, ihan peruskäyttö. Musta se on vähän hassua, vaikka siinä ei vältti oo niin paljon terveyshaittoja, jos se on se nikotiiniton.

B: Mut sitä ei oo tutkittu.

C: Sitä ei oo kauheesti tutkittu vielä.

A: Sitä ei oo tutkittu, et mitä siitä voi tulla. Se on tosi jännä. Must se on vähän hassu.

B: Mun mielestä sähkötupakan ei pitäis olla nikotiinillista. Se pitäis olla vaan vesihöyryä. Moni ihminen on silleen, et niitten mielestä on kiva vetää sitä höyryä keuhkoihin. Siellä voi olla sellasta harmitonta höyryä. Kun se on sitä nikotiinillista, sit kaikki on sillee, joo tää on nikotiinillista ei nikotiinitonta, koska se on coolia, että siinä on sitä nikotiinia.

A: Mulla on jotenkin sähkötupakasta, ylipäätänsä ihan lyhyesti sähkötupakasta, musta se on outo. En mä tiä, se on wannabe-tupakka, mut sit se ei oo kuitenkaan tupakka.

B: Sinänsä se ois hyvä, jos siellä on vaan ne nikotiinittomat nesteet. Kun siellä on ne nikotiinit, niin sille keksitään monta käyttöä.

A: Sekin et sitä ei oo tutkittu niin paljoa, se on niin uus juttu. Mä veikkaa, et sit kun me ollaan aikuisii, me saadaan meidän lapsia vetää irti jostain vaarallisista sähkötupakoista.

Edellä nuoret ovat sitä mieltä, että sähkösavukkeisiin tulisi olla saatavilla vain nikotiinittomia nesteitä. Tällöin se toimisi ikään kuin harmittomampana harrastuksena. Toisaalta yksi nuori näki, että juuri nikotiinipitoisuus tekee käytöstä joillekin ”coolia”. Keskustelijat kuitenkin muistuttivat jatkuvasti, että kun aiheesta ei ole paljoa vielä tutkimusta, haitat ovat epäselviä. Tämä oli nähtävissä kaikissa haastatteluissa: nuoret pohtivat sähkösavukkeiden mahdollisia haittoja, mutta usein hieman epävarmasti. Sähkösavuke on siis toistaiseksi vielä melko tuntematon tuote. Osalle se voi olla siksi houkutteleva, toisille puolestaan arveluttava. Myös eräs päivittäin tupakoiva nuori ilmoitti, että hän ei aio koskea sähkösavukkeisiin ennen kuin sen vaikutukset on perusteellisesti tutkittu.

Sähkösavukkeita olivat kokeilleet tai käyttäneet lähinnä tupakoinneet pojat. Tämä vastaa käyttäjäprofiilia väestötasolla (Ruokolainen ym. 2016, 22). Käyttäjät itse arvioivat sähkösavukkeiden haitat vähäisemmiksi kuin savukkeiden haitat. Osa katsoi jopa, että sähkösavukkeet ovat lähes harmittomia. Useammatkin korostivat, että sähkösavuke ei välttämättä ole laisinkaan haitallinen, jos käyttää vain ”nikotiinittomia litkuja”. Yksi oli siirtynyt sähkösavukkeeseen ja lopettanut savukkeiden polton ja nuuskan tyystin, ja korosti, että näin päivittäiset nikotiiniannokset olivat pienentyneet huomattavasti. Eräs sähkösavukkeita kokeillut toi esille seuraavan näkemyksen:

B: Se on ehkä paras vaihtoehto, jos on ihan pakko saada.

M: Onks sitä pakko jotain saada?

B: No jos on riippuvainen siihen nikotiiniin, niin ehkä se on pakko.

Kaikkiaan sähkösavuke ei kuitenkaan vaikuttanut olevan kovin suosittu edes tupakoitsijoiden keskuudessa, vaan se koettiin pienen porukan ”harrastukseksi”. Tähän harrastukseen yhdistettiin höyrystettävien nes-

teiden ja laitteiden kanssa ”näpertelyä”. Jälleen tuli esille se, että myös nikotiinittomia nesteitä voi käyttää:

C: Mun mielestä ei se oo mikään tupakkatuote, kun suurin osa polttaa nikotiinittomia nesteitä siinä.

A: Ei se munkaan mielestä oo mikään tupakkatuote. Se on sellasta, jos sä rupeet niiden villojen kanssa näpertele, niin se on sellasta näpertelyä.

Myös sähkösavukkeiden saama julkisuus ja sitä kautta vaikutteet tulivat haastatteluissa ilmi. Tässäkin on aistittavissa, että sähkösavukkeissa lienee jotain buumiluonteista:

D: Niin siitä voi kiinnostua, vaikka näin harrastuksena, kun somessa jaetaan noita videoita jatkuvasti, kun ne Talent showssa sun muussa tekee noita temppejuja niillä rinkuloilla sun muuta.

C: Kaikkee kuvioita.

Kuten väestötason kyselyissä (Kinnunen ym. 2015) on huomattu, sähkösavukkeiden käytön yleisin motiivi nuorilla on uuden kokeileminen. Sähkösavuke on monilta ominaisuuksiltaan selvästi varsin uusi ja erikoinen tuote, joka kiinnostaa joitakin nuoria. Tästä kertoo myös, että monissa haastatteluissa nuoret lähtivät varsin innokkaasti kertomaan aiheesta, vaikka monet totesivatkin, että eivät tiedä siitä paljoa. Silti he saattoivat tietää enemmän kuin haastatteli, jolloin asetelma on nuorten kannalta kiinnostava: he ovat jossain asiassa aikuisia ”edellä”. Tämä ei päde vain haastattelutilanteisiin, vaan epäilemättä myös esimerkiksi keskusteluihin aiheesta vanhempien ja opettajien kanssa.

Yhtä kaikki, ainakaan haastattelemistani nuorista suurimmalla osalla ei riittänyt mielenkiinto itse sähkösavukkeiden käyttöön ja siihen liittyvään ”harrasteluun”, ja tupakka ja nuuska vaikuttivat suosittumilta vaihtoehdoilta käyttämisen helppoudessaan. Eräs analyysin myötä nouseva pohdinta on, että sähkösavukkeiden käyttäjien ja tupakoitsijoiden suhteessa saattaa olla jotain samaa kuin kannabiksen kasvattajien suhteessa ”tavallisiin” kannabiksen käyttäjiin (Hakkarainen ym. 2011). Ensin mainituille kehittyy harrastus, jolle he omistautuvat ja johon kehittyy asiantuntemusta ja jopa jonkin sortin intohimoa. Pekka Hakkarainen ja kumppanit (2011, 166) toteavat kannabiksen kasvattajista seuraavaa:

”Kasvatuksen eteen nähdään vaivaa ja monet luonnehtivat sitä myös harrastukseksen. [...] Sitä, lopahtaako kannabiksen kasvatusinnostus kuten taannoinen kotiviinibuumi, on vaikea ennustaa. Nyt omaa satoa kehutaan vuolaasti ja mukana on aimo annos uutuuden viehätystä.” Oteesta vilahtelevat samat sanat kuin sähkösavukepuheessa: harrastus, buumi ja uutuudenviehätys. Toki se ero näillä on, että kannabiksen kasvattaminen on rikollista toimintaa.

Mikäli edellä esitetty analogia on oikeilla jäljillä, sähkösavukekin voi jäädä alun kuherruskauden jälkeen pienemmän piirin harrastukseksi. Sellaisia viitteitä tarjosivat myös keskustelut nuorisotalojen ohjaajien ja työntekijöiden kanssa, jotka arvioivat, että sähkösavukebuumi saattaisi olla menossa ainakin toistaiseksi ohi. Eräs nuori sanoi, että ”kaikkihan luuli, että Unicornit jää vittu ikuisesti”, mutta kahden vuoden jälkeen kukaan ei enää edes muista niitä (samaa hengenvetoon hän totesi myös, että nuuskalle voi käydä samoin). Kuitenkin, kuten Otto Ruokolainen ja kumppanit (2016, 27) korostavat: aiheesta ei ole varmaa tietoa, ja tulevaisuuden käyttötrendejä – sekä hyvässä että pahassa – on vaikea ennustaa. ”Nuorten muodeista ei koskaan tiedä”, kuten eräs haastattamani nuoriso-ohjaaja tokaisi. Onkin keskeistä seurata, miten sähkösavukkeiden suosio kehittyy.

Sähkösavukkeista on vielä mainittava, että muutamissa haastatteluissa makutupakkatuotteista puhuttiin selvästi synonyymisinä sähkösavukkeiden kanssa. Ero näiden suhteellisen tuntemattomien tuotteiden välillä ei siis ole nuorille selvä. Muutoin makutupakasta oli hyvin vähän puhetta haastatteluissa, tai se sotkeentui puheeseen sähkösavukkeista siten, että haastattelijakaan ei aina voinut olla aivan varma, mistä nyt puhutaan. Jälleen korostuu se, että uusista tuotteista on toistaiseksi hyvin vähän tietoa.

Tupakkatuotteen valikoituminen ja tuotteiden yhteiskäyttö

Tässä tutkimuksessa on tullut selvästi ilmi, että tupakkatuotteiden käyttö on usein yhteiskäyttöä. Ensimmäinen kokeiltava tupakkatuote on tyypillisesti perinteinen savuke, mutta etenkin tupakkaa satunnaisesti tai säännöllisesti polttavat saattavat kokeilla tai alkaa käyttämään myös muita tupakkatuotteita (ks. myös Ruokolainen & Raitasalo 2017). Tyypillisesti tämä uusi tuote on nuuska, mutta monet ovat vähintään kokeilleet myös sähkösavukkeita. Useimmilla tupakkatuotteita käyttävillä nuorilla vaikutti olevan myös ensisijainen mielituote, tyypillisesti joko savukkeet tai nuuska, jonka rinnalla käytettiin satunnaisesti myös toista tuotetta. Vain yhdellä haastatellulla ykköstuote oli sähkösavuke. Savukkeet ovat looginen ensisijainen tuote, sillä tupakkatuotteiden kokeilut ja käyttö alkavat yleensä savukkeista. Suurin osa haastatelluista tupakoivista nuorista kuitenkin kertoi, että tupakoinnin aiheuttamat haitat olivat jo alkaneet vaivata, eikä tupakasta saanut enää samaa nautintoa kuin aiemmin. Savukkeiden käytön taustalla saattoikin olla yksinkertaisesti riippuvuus, tapa tai stressin lievitys.

Savukkeiden aiheuttamat terveyshaitat olivat joillakin haastatelluilla toimineet osasyynä siihen, että ensisijainen tuote oli vaihtunut nuuskaan. Nuuskan välittömiä terveyshaittoja ei koettu yhtä voimakkaiksi kuin tupakan, mutta nuuskan esteettiset haitat, kuten paha haju, nousivat esille myös nuuskaa käyttäviltä ja sitä kokeilleilta. Sen sijaan nuuskan käytön syyksi mainittiin tupakkaa useammin nautinto. Lisäksi vaikuttaa siltä, että nuuskan käytön helppous – etenkin verrattuna savukkeisiin – tekee siitä helpon valinnan monille nuorille. Huomionarvoista kuitenkin on, että siinä missä savukemuotoinen tupakka ei vaikuta olevan nuorten keskuudessa arvostettua tai ”coolia”, ei sitä ole myöskään nuuska. Pikemminkin nuuskan status on neutraalimpi kuin savukkeiden. Nuuska ei ole yhtä hieno ”nuoren kapinallisen” symboli kuin mitä savuketupakka on aikoinaan ollut, mutta se ei myöskään ole yhtä selvä ”paha” kuin savukkeet tänä päivänä ovat. Nuuskan neutraaliutta korostaa myös sen huomattomuus ja se, että se ei aiheuta samanlaisia haittoja sivullisille kuin savukkeet. Ennen kaikkea nuuska ei aiheuta passiivisia terveyshaittoja,

mikä aikoinaan oli merkittävä tekijä tupakan maineen menetyksen taustalla (Hakkarainen 2000). Nuuska onkin helppo kuitata jokaisen ”omaksi asiaksi”. Tämä lienee yksilöllisyyttä, mutta myös terveyttä arvostavassa ajassa tärkeä ominaisuus.

Haastatteluissa ei siis noussut esille, että nuuska olisi erityisen arvostettua, coolia tai tyylikästä. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö se joidenkin nuorten keskuudessa voisi olla. Esimerkiksi se, että nuuskaa käytetään savukkeita enemmän lukiolaisten keskuudessa (Kouluterveyskysely 2015), viestii siitä, että nuuskan käyttöön liittyy todennäköisesti erilaisia arvostuksia ja merkityksiä kuin savukkeiden käyttöön (ks. myös Salomäki & Tuisku 2013). Nyt käsillä olevassa tutkimusaineistossa haastateltiin yläkouluikäisiä nuoria, mutta esimerkiksi urheilevia lukiolaispoikia haastatteleamalla voitaisiin saada lisää ymmärrystä myös nuuskan käyttökulttuurista.

Sähkösavuketta käyttäviä oli aineistossa niin vähän, että sähkösavukkeen valikoitumisesta on vaikea esittää pidemmälle meneviä tulkintoja. On kuitenkin huomionarvoista, että monet muita tupakkatuotteita käyttäneet olivat kokeilleet myös sähkösavukkeita jossain vaiheessa. Kokeilujen tai satunnaisen käytön taustalla saattoi olla esimerkiksi uteliaisuus. Lisäksi motiiveina mainittiin nikotiiniannosten pienentäminen ja sähkösavukkeet ”harrastuksena”. Harvalla käyttö oli kuitenkin vakiintunut säännölliseksi. Sähkösavukkeiden käyttö vaikuttaa olevan suurimmalle osalle nuoria hieman hankalaksi koettua tai kallista.

Tiedotus ja valistus

Kysyin haastatteluissa nuorten mielipiteitä ja näkemyksiä tupakkatuotteisiin liittyvästä riskitiedotuksesta ja valistuksesta. Nuoret tulkitsivat selvästi tämän koskevan ensisijaisesti koulussa tapahtuvaa valistusta. Jonkin verran mainintoja tuli myös kotona ja nuorisotaloilla tapahtuneesta sekä internetissä vastaan tulleesta valistuksesta. Pääasiassa nuoret katsoivat, että periaatteessa on hyvä, että valistusta on. Valistuksen määrästä, laadusta, ajoituksesta ja tarkoituksesta oli lähestulkoon yhtä paljon mielipiteitä kuin oli vastaajia. Seuraavat otteet kuvaavat tätä monipuolisuutta; kolme ensimmäistä on tupakkoimattomilta, kaksi seuraavaa tupakkatuotteita käyttäviltä nuorilta:

M: Mites, onko kouluissa ollut puhetta?

A: No joo, mutta ei oo ihan kunnolla puhuttu. Sillee niinku kyllä siitä on puhuttu, että sanotaan että se [tupakka] on huono. Mutta ei oo niinku opittu siitä, miksi se on huono. Musta se ois ehkä hyvä jos ne sanois, antais esimerkkejä. Kertois vähän enemmän siitä, että miks se on epäterveellistä.

...

B: Kyllä siitä puhutaan melkein joka päivä.

M: Onks sitä teidän mielestä liikaa vai onko se hyvä?

B: Liikaa.

...

B: Mulla ainakin se on vaikuttanut, kun on jauhettu, ja sit mä oon ite halunnut kokeilla.

A: Niin jos on just se kielletty hedelmä, niin halua kokeilla sitä. Se on kans yks syy alottaa joku polttaminen.

B: Siinä jos just tyyliin muutaman kerran varotetaan, et mitä siit tulee haittoja. Mut jos siitä jauhetaan joka ikinen vuosi, niin se tulee silleen, et sillon vaan ihminen ajattelee, et no okei, mä voin sit kokeilla tästä näin.

...

A: No hyvä jos mä oon edes ollut niillä tunneilla hereillä. Tiiän jo kaiken tarpeellisen ite.

B: Se on tavallaan hyvä ja huono, kun siin kohtaa saattaa just herätä se kokeilunhalu. Sit se on tavallaan hyvä, että sieltä saa tietoo sun muuta.

...

M: Mitä te niistä [valistustunneista] tuumaatte?

B: Aika paskoja kaikki.

C: Mää veikkaan, että nykyään kaikki yli nelosluokkalaiset tietää, että mitä se tekee ihmisille. [...] Ei se oo siitä kiinni, että niitä tehtäs liian vähän.

Otteista ilmenee hyvin se näkemysten kirjo, joka valistusta kohtaan on. Yhtäältä jotkut tupakkatuotteita käyttämättömät nuoret toivoivat enemmän valistusta, toisten mielestä sitä oli liikaa ja kolmansien mielestä on hyvä, että sitä on, mutta siihen liittyy riskinsä. Kun ottaa huomioon, että kyseiset nuoret eivät polttaneet tai käyttäneet muita nikotiinituotteita, valistus lienee tehnyt jossain määrin tehtävänsä heidän kohdallaan. Käyttäjien näkemykset olivat pääasiassa samoilla linjoilla, vaikka alimmassa lainauksessa nuori toteaaakin, että ”aika paskoja kaikki”. Lopulta tulkitsein kuitenkin, että hänenkin mielestään valistuksen olemassaolo sinänsä on hyväksi (ks. myös Puuronen 2012, 87). Joka tapauksessa keskeisin ero tupakoimattomiin oli, että tupakoitsijat suhtautuivat varauksellisemmin valistuksen vaikutusmahdollisuuksiin. Toisaalla haastatteluissa he totesivat kuitenkin, että pääsääntöisesti on hyvä, että valistusta ylipäättään on. Se vain ei heidän kohdallaan ollut ehkäissyt tupakkakokeiluja. Toisaalta, kun jälleen muistetaan, että tupakoitsijat olivat pohtineet lopettamista tai vähentäneet polttamista, riskeistä tiedottamisella lienee ollut jotain merkitystäkin.

Koulun ulkopuolella tapahtuneesta valistuksesta harvoille oli jäänyt mitään erityistä mieleen, jollei tähän lueta kotona tapahtuneita tupakkakeskusteluita. Näissä viesti oli ilmeisesti ollut varsin selvä: tupakka ei ole hyvästä, joskin vanhempien kohdalla tupakkatuotteiden käyttöön liittyvässä kurissa oli eroja.

Internetissä vastaan tullut valistus tai tiedotus mainittiin muutamissa ryhmähaastatteluissa. Mieleen oli jäänyt joitakin kampanjavideoita tai ”mainoksia”. Jälkimmäisten kohdalla osoittautui, että muutamille myös nikotiinipurukumimainokset edustivat tupakointia ehkäisevää valistusta. Ylipäättään nuoret tuntuivat yhdistävän kaiken tupakkaan liittyvän tiedottamisen, valistamisen ja ”antimainostamisen” yhdeksi kokonaisuudeksi, jonka viesti on selvä: savukkeet ja muut tupakkatuotteet ovat epäterveelli-

siä ja haitallisia. Tämä tulee hyvin ilmi siinä, kuinka terveyshaittatietoisia nuoret vaikuttivat olevan, ja kuinka myös tupakkatuotteiden käyttäjät toivat tämän selvästi esille.

Nimenomaisesti nuuskaan liittyvästä valistuksesta ei juurikaan tullut puhetta haastatteluissa. Tyypillisesti nuoret sanoivat, että koulussa on valistuksen yhteydessä kerrottu samalla sekä tupakan että nuuskan vaaroista. Nuuskan kohdalla kiinnostava ulottuvuus oli, että kaikilla nuorisotaloilla oli aiheutunut ongelmia nuuskasta. Tästä tuli puhetta sekä nuorisotyöntekijöiden että nuorten itsensä kanssa. Nuuskaa on helppoa ja suhteellisen huomaamatonta käyttää sisätiloissa, jolloin sitä on vaikeampi kontrolloida. Nuuskaa saattoi kuulemma silloin tällöin löytyä erikoisista paikoista, kuten lampunvarjostimista ja kirjahyllyistä. Tämä oli johtanut nuorisotaloilla paitsi kurinpitotoimiin, myös lisääntyvään tiedottamiseen ja valistamiseen nuuskan haitoista.

Kun kysyin, millaiset valistuskeinot olivat jääneet erityisen voimakaina mieleen, noin puolet nuorista ei osannut vastata tähän. Vastanneet toivat esille, että valistuksen on oltava uskottavaa. Lukuisia mainintoja keräsi esimerkiksi asetelma, jossa entinen tai aktiivipolttaja tulee kertomaan kokemistaan haitoista. Toisaalta myös yksinkertaiset ja voimakkaat viestit olivat jääneet monille mieleen – useamminkin mainittu esimerkki oli kuvat pikimustista keuhkoista. Lisäksi erityiset teematapahtumat, kuten päihdeputket, mieleenpainuvina. Seuraavassa on kootusti muutamia otteita mieleen jääneestä valistuksesta:

B: Ne yhdessä mainoksessa oli mennyt tupakkafirman talon ulkopuolelle, ja kaikki mennyt vaan makaamaan siihen. Sitten siellä oli ihmisiä pitelemässä kylttejä ”näin monta ihmistä kuolee joka ikinen vuosi tupakan takia”. Kokeillu saada ne lopettaa. Ja sitten niitä ihmisiä kenellä on, että niitten pitää hengittää tämän tästä näin, että niillä on mennyt joku viaksi. [...] Mun mielestä se kannattaa näyttää suoraan voimakkaasti, että ihmiset hoksaa että se ei oo oikeasti hyvä.

...

A: Sitte amiksessa kävi joku Suomen johtava, vanha, joku huume poliisi tai tämmöne. Et se oli käyny ihan Yhdysvalloissa saakka jossain testeissä tai sinne päin, huume kartelleja ja näin, joku oppimisjuttu. Niin tuli puhumaan, että mitä vaaraa niistä huumeista, alkoholista ja tupakasta on.

M: Onkse tehokast sitte?

A: Kyllä se aika, en kovin monen nähny siellä nauravan ainakaan. Et se alko sillä, et kuvaaminen kielletty, ku paljo vihamiehiä ja tälle. Aika moni oli hiljaa sen jälkee. Puhelimia ei näkyyny.

...

A: Semmonen, jossa on päteviä henkilöitä kertomassa siitä, että ei kannata tälle tupakoida tai käyttää nuuskaa. Jos siinä on tarpeeks pätevät ja semmoset niinku, että saa ite tehdä jotakin, ettei tarvi vaan kuunnella, tai vaikka vastata johonkin. Saa niinku ihan itte tehdä jotakin, niin semmonen ois aika.

B: Ja sitten jos joku entinen aktiivinen tupakoitsija ois siinä, niin sekin vois sitten vahvistaa noita kaikkia asioita. Ja sitä voitais kuunnella paljon enemmän ja ottaa tosissaan ne asiat.

Ensimmäisessä otteessa kertoo tupakoimaton, toisessa kokeillut ja kolmannessa lopettanut ja tupakoiva nuori. Otteista välittyy, että valistukselta kaivataan uskottavuutta ja selkeyttä. Viestin on tultava myös taholta, jota kuunnellaan. Keskimmäisessä otteessa tupakkavalistus kytkeytyy osaksi päihdevalistusta ylipäätään – näin kävi muutamassa muussakin haastattelussa, jossa nuoret kertoivat tupakkavalistuskokemusten ohella esimerkiksi huumevalistuksesta. Ylipäätään valistuksesta puhuttaessa välittyi, että nuoret ymmärtävät valistuksen merkityksen ja oikeutuksen. Kun nuoret ovat ainakin suhteellisen vastaanottavaisia valistuksen sanomalle, voidaan jälleen varovasti arvioida, että valistuksen pienistä puroista on kasvanut iso virta (Piispa 1999), joka näkyy myös tupakanvastaisessa ilmapiiirissä.

Yhteenveto ja pohdintaa

Tässä tutkimuksessa selvitettiin yläkouluikäisten nuorten asenteita ja mielikuvia tupakkatuotteita ja niiden käyttöä kohtaan. Vaikuttaa siltä, että nuoret ymmärtävät etenkin savukemuotoisen tupakan haitallisuuden terveydelle, suurin osa myös nuuskan haitat. Sähkösavukkeet ovat tuntemattomampia, mikä näkyy yhtäältä varovaisuutena ja epäluulona sähkösavuketuotteita kohtaan, toisaalta myös haittojen vähättelynä. Nuorille terveys on keskeinen arvo, vaikka terveydestä huolehtimisessa olisikin välillä haasteita.

Tupakkatuotteiden käyttämisen motiiveja kysyttäessä nuorten vastaukset olivat erilaisia riippuen siitä, käyttivätkö he itse näitä tuotteita vai eivät. Tupakoimattomien puheessa esille nousivat klassiset ajatukset siitä, että tupakoitsijat ovat ”pahiksia” tai haluavat näyttää jotakin tupakoinnilla tai muiden tupakkatuotteiden käytöllä. Vastaavasti savuttomat määrittyivät tavoitteellisiksi ja kunnollisiksi nuoriksi. Tupakoitsijat puolestaan allekirjoittivat usein sen, että etenkin savukkeiden kokeilemisen taustalla oli näyttämisen halua ja uteliaisuutta, mutta vakiintuneessa käytössä tätä ei enää samalla tavalla tunnistettu. Pikemminkin tupakasta oli tullut tapa, tai siihen oli muodostunut riippuvuus. Käyttäjät eivät itse nähneet tupakointia coolina, vaikka olisivatkin joskus aiemmin nähneet. Suhde nuuskaan vaikuttaisi olevan neutraalimpi, ainakin tupakkatuotteita käyttävillä nuorilla. Tupakkatuotteiden käyttö on usein yhteiskäyttöä. Tyypillisenä näyttäytyi asetelma, jossa joko savukkeet tai nuuska on ensisijainen tuote, ja muita tupakkatuotteita käytetään satunnaisesti tai kokeillaan.

Analyyysin perusteella voidaan pohtia myös jonkinlaisten käyttäjätyypittelyjen mahdollisuutta. Selkein aineistosta nouseva tyyppittely on nuuskaa käyttävä jääkiekkoilija tai laajemmin urheilija. Tämä yhteys tuli esille lähes jokaisessa haastattelussa. Nuuskan suhteen muita selkeitä käyttäjäryhmiä ei ollut paikannettavissa. On kuitenkin huomionarvoista, että nuuska vaikuttaa jossain määrin valtaavan perinteiseltä tupakalta alaa tietynlaisen statuskäytön välineenä. Tätä tukee se, että nuorten terveyttä ja liikunnallisuutta arvostavassa kulttuurissa – jossa jääkiekolla on luonnollisesti roolinsa – nuuska näyttäytyy tupakkaa pienempänä pahana.

Tupakan kohdalla ei noussut esiin yhtä selkeitä tyyppittelyjä, mutta kolme hieman ”ohuempaa” käyttäjätyppiä voidaan kuitenkin hahmottaa:

(raksa-)amikset, elämänkoululaiset ja hengaajat. Kaikissa näissä ryhmissä tupakoinnilla on yhä jotain statussymbolisia arvoja, eli käytöllä voi saavuttaa sosiaalista pääomaa. Nuuska ei ole vieras näissäkään ryhmissä, vaan sitä saatetaan käyttää joko savukkeiden ohella satunnaisesti tai savukkeiden sijaan ensisijaisena tuotteena. Perinteinen savukemuotoinen tupakka näyttäytyy kuitenkin toistaiseksi jonkin verran suositumpana, joskin haitallisemmaksi miellettyinä kuin nuuska.

Ammattikoululaisten tupakointi on aiemmassakin tutkimuksessa ja väestötason kyselyissä todettu ilmiö. Raksa-amistupakointi ei viittaa tässä tutkimuksessa vain ammattikouluissa tapahtuvaan käyttöön – olihan tutkimuksen kohteena ennen kaikkea yläkouluikaisiä – vaan siihen sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön, jossa tietyt nuoret kasvavat ”isiansä (ja äitiensä) tavoille”. Tällaisessa ympäristössä tupakalla on edelleen merkitystä muun muassa maskuliinisuuden ja autonomian ilmentäjänä. Elämänkoululaiset puolestaan oli määritelmä, jota joissain haastatteluissa käytettiin nuorista, joilla on muitakin ongelmia elämässään. Heidän nähtiin olevan alttiimpia tupakan ja muiden päihteiden käyttämiselle. Hengaajat puolestaan vastaa osittain sellaista kategoriaa, josta savuttomat nuoret saattavat puhua ”pahiksina”. Tällaiset tupakoitsijat eivät kuitenkaan itse välttämättä näe itseään pahoina tai kovina. He kuitenkin viettävät paljon aikaa keskenään ja mahdollisesti ilman muita harrastuksia, ja tupakkatuotteiden käytöllä on näissä ryhmissä edelleen tietty statussymbolinen arvonsa.

Huomionarvoista kuitenkin on, että ryhmät ja sosiaaliset ympäristöt, joissa tupakalla edelleen on statusarvoa, ovat luultavasti pienempiä kuin aiemmin. Pähkinänkuoressa: nuorten tupakointiin liittyvät merkitykset eivät ole pohjimmiltaan muuttuneet merkittävästi, mutta tupakoitsijoiden määrä on vähentynyt ja tupakan käyttö osittain siirtynyt nuuskaan. Väestötasolla tämä näkyy vähenevänä polttamisena. Kiinnostavaa kuitenkin on, että siellä, missä tupakkaa edelleen käytetään, se on nuorten mukaan varsin yleistä. On siis syntymässä eriytymistä ja eräänlaisia sosiaalisia ja kulttuurisia taskuja tai kuplia, joissa tupakalla on edelleen arvonsa. Tässä on epäilemättä myös alueellisia ja maantieteellisiä eroja. Esimerkiksi pääkaupunkiseutu näyttäytyy aineiston valossa alueena, jossa nuuskalla on keskimääräistä parempi maine etenkin tyttöjen keskuudessa. Pääkaupunkiseudulla myös tietyt nuorisokulttuuriset kytkökset tupakkatuotteisiin, tai ainakin nuuskaan, saattavat olla vahvemmat. Toisaalta vanhoilla teollisuuspaikkakunnilla tai -alueilla tupakkaan liittyvät tradi-

tiot voivat näkyä siinä, että nuoret omaksuvat herkemmin tietynlaisen ”duunaritupakoinnin”. Alueellisten erojen perusteellisempi tarkastelu olisi myös mitä kiinnostavin jatkotutkimuksen aihe.

Sähkösavukkeiden käyttö on yleistynyt ja ne ovat selvästi tulleet myös niitä käyttämättömien nuorten tietoisuuteen. Sähkösavukkeiden osalta jonkinlaisena käyttäjätyypinä voidaan nähdä ”värkkääjät”, eräänlaiset asialle omistautuneet harrastajat. Sähkösavukkeet eivät kuitenkaan vaikuta olevan massamittainen ryhmäilmiö ainakaan tällä hetkellä, vaan pikemminkin yksittäisten käyttäjien kiinnostuksen kohde.

Edellä esitetyt tyypittelyt eivät ole kovin vahvoja jääkiekon ja nuuskan yhteyttä lukuun ottamatta. Tupakkatuotteiden yhteiskäyttö on yleistä, mikä sekkin hämärtää tyypittelyjen rajoja. Haastattelujen perusteella ei voi paikantaa myöskään vahvoja nuorisokulttuurisia tai -tyylillisiä tupakointiin liittyviä kytköksiä. Tätä korostaa se, että perinteisiksi miellettyjä, suhteellisen selvärajaisia ja muun muassa musiikkityyleihin kytkeytyviä nuoriso- tai alakulttuureita ei haastatteluissa oikeastaan edes noussut esille (vrt. Lähteenmaa 1991; ks. myös Salasuo 2006).

Nuorisokulttuurien sijaan onkin hedelmällisempää tarkastella tupakkatuotteiden käyttöä tiettyjen ”ikkunoiden” kautta. Siispä pohdin vielä tupakkatuotteiden käyttöä seuraavista kehyksistä käsin: amistupakointi, ongelmien kasaantuminen, tupakoinnin sosiaalinen periytyminen, tupakkatuotteet terveyttä arvostavassa kulttuurissa ja tupakkatuotteet nuorten teknologisoituvassa maailmassa.

AMISTUPAKOINTI – MITÄ TILALLE?

Tässäkin tutkimuksessa on tullut selvästi esille, kuinka tupakka kuuluu tietynlaiseen (raksaorientoituneeseen) amiskulttuuriin. Ammattikoulujen tupakoinnin yleisyys on muissakin tutkimuksissa ja myös väestötason kyselyissä todettu ilmiö (mm. Katainen 2011; Puuronen 2012; Koulu-terveyskysely 2015). Onkin syytä pohtia, voisiko tämän tutkimuksen aineisto tarjota uusia välineitä niin sanotun amistupakoinnin ehkäisemiseen. Vaikuttaa nimittäin selvältä, että ammattikoululaisillakin tupakointi alkaa usein jo varhaisemmalla iällä, mikä viittaa siihen, että kyseessä on paljon laajempi kulttuurinen ilmiö kuin vain tiettyjen ammattikuntien tai ammattikoulutuslinjojen tapa.

Ainakin joillekin nuorille tupakointi on ”isien tapa” ja sillä on roolinsa elinympäristön kulttuurissa, niin kaveriporukassa kuin koulu- ja työelämäorientaatioissa. Voi olla, että vaikka tupakointi vähenee yhteiskunnassa laajemmin, sosiaalisen periytymisen mekanismi pitää yllä sosiaalisia saarekkeita, joissa tupakointi on sitkeimmässä. Täten perhe ja kaverit sekä asuin- ja kouluympäristö tuottavat kulttuuria, jossa tupakka istuu suhteellisen sitkeässä¹². Tässä kulttuurissa ”uhmaamisella” (ks. myös Katainen 2011) on keskeinen roolinsa. Tupakoiminen tuottaa sosiaalista pääomaa ryhmissä ja kouluissa, joissa monet muutkin polttavat (ks. myös Puuronen 2012, 185; Bellatorre ym. 2015). Siten kynnyks tupakan kokeiluun on suhteellisen matala, ja kuten nuoret itsekin tiedostavat, huonosta tavasta voi olla vaikea päästä eroon. Anu Katainen (2011) havaitsi aivan samankaltaisia piirteitä haastatellessaan rakennusalan työmiehiä väitöskirjatutkimuksessaan. Heidän tupakointinsa keskeinen motiivi ja merkitys oli Kataisen tulkinnan mukaan tupakoinnilla saavutettava autonomia: tupakka tuottaa pienen itsenäisyyden linnakkeen ruumiillisen työnteon ja esimiesten pomottelun keskelle. Jos tupakka viedään raksoilta pois, tupakoivien autonomian ala kapenee.

Nuorille raksaorientoituneille pojille tupakointi vaikuttaisi tarjoavan vastaavalla tavalla autonomian tai ainakin itsenäisyyden ja aikuisuuden kokemuksen. Vaikka tupakka ei samalla tavoin kuin Kataisen havainnoimilla työmailla tarjoa tauon mahdollisuutta, se tarjoaa ainakin sääntöjen uhmaamisen symbolin. Kuten eräs tupakoiva nuori totesi, ”yleensähan me uhmataa kaikkia lakeja” – ”me” viittasi tässä tulkintani mukaan raksapuolen ammattikoululaisiin, ja uhmaamisen voi ajatella ulottuvan myös terveysautoriteettien uhmaamiseen (ks. myös Thiel 2007). Toisaalta tupakka, ja ehkä pikemminkin porukalla tupakalle livistäminen, voi tarjota koulun säänneltyyn ja rytmitettyyn päivään hetkellisen nuorten oman sosiaalisuuden tilansa (ks. myös Ojajärvi 2009, 408).

Jos tupakalla on autonomiaa ja itsenäisyyttä tuottavaa merkitystä nuorille, on kiinnostavaa pohtia, miksi lähes kaikki tupakoitsijat harkitsevat tupakoinnin lopettamista tai ainakin vähentämistä, ja osa oli sen

12 Käänteisesti lukiolaisilla tupakkaan kielteisesti suhtautuvat perhe, kaverit ja kouluympäristö tuottavat savutonta kulttuuria. Lisäksi elämää saatetaan suunnitella tavoitteellisemmin, ”kiltimmin” ja uhmaamatta.

myös tehnyt – joskin osin siirtyen nuuskaan ja/tai sähkösavukkeeseen ja sallien itselleen ajoittaisen polttamisen. Voiko olla, että jos tupakointi on tullut jo varhain kuvioihin, osalla jo ala-asteella, se nähdäänkin ”lasten juttuna”, ja siten todellista aikuistumista – ja kenties myös autonomiaa – symboloisi se, että tupakasta pääsee eroon? Tällaista kukaan nuori ei suoraan artikuloinut haastatteluissa, mutta rivien välistä näinkin saattoi osin päätellä. Eräässä ryhmähaastattelussa ”amisorientoituneet” nuoret kertoivat, että eivät katso hyvällä jos ”liian nuoret” polttavat: ”No mä oon monesti tehnyt sillee, että on mukamas antamassa tulta ja sitten katkassut vaan sen tupakin. Sanonut, että mee kotiin.” Toisin sanoen he ottavat tällaisissa tilanteissa vanhemman ihmisen tai kokemusasi-antuntijan roolin: he tietävät toista nuorta paremmin, että tupakka ei ole hyvästä.

Myös tupakoinnin vähentäminen ja pitäytyminen itsekurin avulla vain muutamassa päivittäisessä tupakassa voi viestiä siitä, että tupakan suhteen ei olla enää ”lapsellisen holtittomia”. Samalla päivittäisen tupakoinnin vähentäminen auttoi ja kannusti liikuntaharrastusten aloittamisessa ja jatkamisessa, sillä monet ilmaisivat tupakan suurimmaksi haitaksi hengästyksen ja vaikutukset urheilusuorituksiin. Näin kommentoi savukkeista sähkösavukkeeseen siirtynyt nuori:

No koittaa varmaan parantaa tapojaan, että... jos vaikka jaksais aloittaa nää saliharrastukset sun muutkin.

Jälleen on syytä muistaa, että tässä kohtaa siirtyminen nuuskaan on suuri riski, jolloin nikotiinimäärät eivät välttämättä lainkaan vähene, ehkä jopa päinvastoin. Tärkeää on joka tapauksessa, että kaikki edellä kuvatulla tavalla ”raksaorientoituneet” nuoret kertoivat harrastavansa urheilua. Lajeina mainittiin useimmin jääkiekko ja saliharrastus. On syytä pohdita, voisivatko nämä harrastukset tarjota uudenlaisen maskuliinisuuden kanavan tupakan tilalle kulttuurissa, jossa tietynasteinen maskuliinisuus joka tapauksessa vaikuttaa normilta. Tämä olisi myös linjassa laajemmin terveyttä edistävän, ei vain tupakointia vastustavan ajattelun kanssa (ks. esim. Hakkarainen 2000, 112–113). Urheiluharrastus olisi hyväksi ja tarjoaisi kannustimen pois tupakoinnista. Sudenkuoppa on toisaalta nuuska, jonka nuoret yhdistivät urheiluharrastuksiin ja siihen, että sen vuoksi ei tarvitse lähteä ulos.

TUPAKKA JA MUUT ONGELMAT

Haastateltujen nuorten mukaan tupakkatuotteiden käyttö voi yhdistyä muihin ongelmiin. Nuoruusiässä, kun vakavia terveyshaittoja ei vielä ole ilmennyt, tupakka voi pikemminkin olla ongelmien seuraus kuin syy. Näin tulkitsivat etenkin nuoret, jotka eivät käyttäneet tupakkatuotteita, sekä jututtamani nuorisotyöntekijät. Käyttäjät itse eivät tätä suoraan tuoneet esille, mutta useammatkin kertoivat polttavansa esimerkiksi stressiin tai ”vitutukseen” (ks. myös Puuronen 2012, 112; Ojajärvi 2015, 204–205). Lisäksi oli ilmeistä, että osalla vanhemmat sallivat tupakkatuotteiden käyttämisen ainakin jossain määrin. Tämä saattaa olla merkki siitä, että kotona on muitakin murheita kuin teini-ikäisen tupakointi.

Tupakoimisen yhteys muihin ongelmiin ei tietenkään ole uusi tieto (ks. esim. Jarvis & Wardle 2006; Puuronen 2017). Kuten Anne Puuronen (2017) esittää, tupakkatuotteiden käyttämättömyys ja lopettaminen voivat toimia osana nuoren sosiaalista vahvistumista ja siten myös muista ongelmista irti pääsemistä. Tämä on monimutkainen yhtälö, jossa tupakka saattaa tiettyssä elämänvaiheessa näyttäytyä suhteellisen pienenäkin murheena. Eräs haastateltu nuori totesi hivenen raadollisestikin, että sellaiset nuoret ”ketkä juo oikein paljon tai käyttää huumeita, tai tupakkaa, niin niillä ei oo hirveesti muuta elämää”. Toisaalta mahdollisesti tulevaisuudessa tulevat terveyshaitat eivät välttämättä tunnu ajankohtaisilta, jos elämässä on muitakin murheita (ks. myös Rahkonen ym. 2003) – ja varmasti saatetaan ajatella, että tupakka voi tällaisessa tilanteessa lieventääkin stressiä, kuten osa haastattelemistani nuorista koki. Erityisenä ongelmaryhmänä näyttäytyvät ainakin erilaisten tilastojen ja kyselyaineistojen valossa teini-ikäiset pojat. Esimerkiksi Nuorisobarometrissa 2016 (ks. Myllyniemi 2017) huomattiin, että teini-ikäisten poikien luottamus omaan tulevaisuuteen ja toisiin ihmisiin on heikompaa kuin tytöillä ja laskusuunnassa. Ongelmien kasaantumisesta pojille sain viitteitä myös tämän tutkimuksen aineistoa kerätessä.

Ongelmat kasaantuvat herkästi, ja tupakkatuotteista irrottautuminen saattaa vaatia muidenkin ongelmien tunnistamista ja hoitoa. Ihannetilanteessa näihin tupakoinnin osin näkymättömiinkin syihin pystytään puuttamaan ennen ensimmäisiä tupakkakokeiluja. Tässä olisi

epäilemättä pyrittävä siihen, että nuoret olisivat jollain tavalla osallisia, eivät vain passiivisia tiedon vastaanottajia (ks. esim. Puuronen 2017; Rantala ym. 2006). Lisäksi on pohdittava, että jos tupakka tarjoaa autonomian saarekkeen muutoin hankalassa elämäntilanteessa, on vaikea ottaa sitä pois tuomatta jotain tilalle. Siinä, mitä tämä voisi olla, lienee syytä kuulla nuoria tarkasti.

TUPAKOINNIN SOSIAALINEN PERIYTYMINEN JA VANHEMPIEN VASTUU

Lähes jokainen nuori toi jollain tavalla esiin vanhempien ja kotikasvatuksen merkityksen. Perheensä ja vanhempiensa kautta lapset oppivat asenteita, arvoja ja käytäntöjä. Tämän niin sanotun sosiaalisen periyty-misen vertauskuvana voidaan käyttää perheen pöytää (Häkkinen ym. 2013). Perheen pöydässä käytävien keskustelujen sekä erilaisten ääneen lausuttujen ja -lausumattomien käytäntöjen kautta lapset muodostavat käsityksensä siitä, mikä on elämässä tärkeää ja mikä ei. Esimerkiksi liikunnallinen ja terveysttä arvostava elämäntapa periytyy tyypillisesti vanhemmilta (Salasuo ym. 2015, 81–106). Lapset eivät kuitenkaan ota vanhempiensa arvoja ja asenteita annettuina, vaan ne muokkaantuvat ajan hengen ja lasten muiden sosiaalisten verkostojen vaikutuksessa. Tämä tulee vahvasti ilmi nuorten muodostaessa käsityksiään tupakkatuotteista. Vanhempien tupakkasuhde vaikuttaa jokaisella nuorella eri tavoin siihen, millaiseksi nuoren oma suhde muodostuu.

Muutamat nikotiinittomat nuoret kertoivat, että ensisijainen syy olla polttamatta tai käyttämättä muita nikotiini tuotteita oli se, että kotona oli hyvin selkeästi ilmaistu niiden olevan paha tapa. Haastatteluihin tulikin hyvin ilmi, että kenenkään vanhemmat eivät toivo lapsensa polttavan tupakkaa tai käyttävän muita nikotiini tuotteita. Nuoret kertoivat myös, että jos olivat jääneet tupakasta kiinni, siitä oli tullut välittömästi ja tiukasti sanomista. Osalle vanhemmat olivat myös asettaneet erilaisia rangais-tuksia ja rajoituksia. Sen sijaan, jos tupakointi oli jatkunut, muutamien vanhemmat olivat ilmeisesti ainakin osittain luovuttaneet ja antaneet lapsensa jatkaa käyttöä. Nuoret myös korostivat vanhempien esimerkin roolia. Puhe tupakasta ja kiellot menettävät tehoaan, jos vanhempien teot poikkeavat niistä. Tämä tuli esille etenkin edellä käsitellyn raksa-

amistupakoinnin ja siihen liittyvän kulttuurin yhteydessä. Eräs nuori, joka oli aiemmin polttanut, totesi:

Hyvä esimerkki voisi olla, että ne vanhemmat ei ite polta, että ne lopettaa sen ite. [...] on niin helposti vaikutusta siihen, et ei seuraa niitä vanhempia polttamassa tupakkia joka päivä, niin ei ehkä itekään halua kokeilla sitten.

Kiinnostavaa oli myös, kun muutamat nuoret kertoivat, etteivät he halua koskea tupakkaan juuri siitä syystä, että vanhemmat, toinen heistä tai joku muu sukulainen polttaa. Nuoret kokivat, että kyseessä oli huono tapa, jonka he halusivat välttää. Samaa todettiin alkoholista, eli jos kotona on juotu, lapsen suhtautuminen alkoholiin voi tulla sitä kautta hyvin kielteiseksi. Tässä huomataan, kuinka lapset eivät ota perheen pöydässä (Häkkinen ym. 2013) välittyviä käytäntöjä annettuina, vaan voivat myös hylätä ne tyystin. Haastatteluissa keskustelu kääntyikin usein laajemmin siihen, mikä on vanhempien rooli tai vastuu nuoren päihteiden käytössä:

A: Jos kotona ei välitetä, niin sehän on se yks yleisimmistä. Jos kotona tyyliin annetaan alkoholia käteen, tai ei muutenkaan välitetä.

C: Siinäkin on se, jos kotona ei välitetä, niin ne on yleensä ne vanhemmatkin alkoholisteja.

A: Niin on, sekin on siinä, tai polttaa tupakkaa.

C: Jos vanhemmat ei juo, niin ei ne kyllä anna sillon sunkaan juoda.

Viimeiseen lauseeseen tiivistyy paljon olennaista. Vaikka joillekin vanhempien juominen tai polttaminen voivat aiheuttaa vastareaktion, varmempaa ja vastuullisempaa vanhemmuutta lienee kuitenkin se, että ei polta tai juo, tai ainakin että tekee sen maltilla ja harkiten (ks. myös Piispa 2013; Helenius 2017). Mitä selkeämpi tupakointikielto kotona on, ja mitä paremmin vanhemmat sitä esimerkillään vahvistavat, sen parempi on todennäköinen tulos (ks. myös Rainio ym. 2006; Fernández ym. 2015). Siinä missä esimerkiksi raksaorientoitunut, maskuliininen tupakkakulttuuri voi periytyä lapsille ”isien tapana”, voivat vanhemmat tarjota sosiaalisena perintönä myös savutonta elämäntapaa. Sen ei tarvitse tarkoittaa vain tupakoimattomuutta, vaan laajemmin terveyden arvostamista.

TERVEYSKESKEISYYS JA YKSILÖLLISET ELÄMÄNTAPAVALINNAT

Toisin kuin niin monet muut aikamme kulttuuriset ilmiöt, jotka heilurin tavoin tulevat ja menevät, terveyden ihannointi on pitänyt sitkeästi pintansa. Anne Puuronen (2012, 89) paikantaa sen juuret 1980-luvun Yhdysvaltoihin ja Suomeen rantautumisen 1980- ja 1990-lukujen taitteeseen. Voidaankin perustellusti katsoa, että tällä vuosituhanella syntyneet nuoret, joita kaikki haastatteleman olivat, ovat eläneet koko ikänsä terveyttä arvostavassa ja ihannoivassa kulttuurissa. Siinä maisemassa tupakka on ahtaalla. ”Terveys on elämän ehto”, totesi eräs haastateltu nuorikin.

Tupakka yhdistyy tietynlaisiin elämäntapoihin ja niihin kytkeytyviin valintoihin, kuten alkoholinkäyttöön. Tupakoimattomuus puolestaan yhdistyy ainakin jossain määrin kouluun panostamiseen, yleiseen terveyden vaalimiseen ja liikkumiseen, joskin on huomattava, että suurin osa tupakoivistakin piti näitä tärkeinä asioina. Kaiken kaikkiaan (liikunta)harrastusten merkitys nousi esille niin tupakoivilla kuin tupakoimattomilla tekijänä, joka pitää erossa tupakasta. Tätä taustaa vasten nuorten harrastusmahdollisuuksien väheneminen teini-ikässä (ks. esim. Tiirikainen & Konu 2013; Merikivi ym. 2016) on ongelma, joka koskettaa myös tupakkatuotteiden käyttöä. Kansallista liikuntapolitiikkaa kehittämällä (Salasuo ym. 2015, 314–317) voitaisiin siis paitsi liikuttaa useampia nuoria myös edistää heidän savuttomuuttaan.

Tupakan kytkeytyminen elämäntapavalintoihin nuorten puheessa on kiintoisaa, sillä se tekee tupakasta yksilöllisen päätöksen ja valinnan. Tämä tuli esille siinä, kuinka sekä tupakoitsijat että tupakoimattomat näkevät tupakoinnin henkilökohtaisena valintana, jota ulkopuolisten ei tule tuomita, ja vastaavasti tupakasta irti pääsemisen katsottiin olevan ”itsestä kiinni”. Niin ikään aineistosta nousut ja käytännössä kaikkien nuorten tärkeänä pitämä liikunnallisuus on sekin elämäntapavalinta. Liikunnan kautta nuoret ilmaisivat tavoittelevansa terveyttä, jotkut myös hyvää ulkonäköä. Tupakoivat kokivat selvän ristiriidan oman tupakointinsa ja terveystavoitteidensa välillä. Tupakointi ja tupakoimattomuus palautuvat siis itseen ja siihen, mitä omalta terveydeltä odotetaan ja toivotaan – yksilön tulee itse kantaa vastuu ruumistaan ja terveydestään (ks. esim. Hakkarainen 2000, 27–28). Vastaavasti muiden elämäntavat ovat heidän oma asiansa, ja mikäli tupakointi edustaa joillekin aikuisuuden osoittamista, omia

valintoja tai jopa autonomiaa (Katainen 2011), toisille samaa edustaa tupakoimattomuus (ks. myös Puuronen 2012, 175–176; Korkiamäki 2009). Jälkimmäisiä tuntuu olevan selvästi enemmän, mahdollisesti jopa tupakoivissa, joten siinä saattaa olla kohta, johon ehkäisevä työ voi iskeä. Tupakoimattomuus on valinta, joka mahdollistaa terveemmän elämän ja edelleen useammat, terveellisemmät ja riippumattomammat valinnat.

Jälleen on kuitenkin muistettava, että juuri tässä kohtaa nuuska ja osin myös sähkösavukkeet tekevät tuloaan. Ne mielletään vähemmän haitalliseksi ja ainakin urheilua vähemmän haittaaviksi (ks. myös Ruokolainen & Raitasalo 2017). Ja jos tupakoimisen väheneminen jättää jälkeensä tyhjiön nuorten ryhmädynamiikkojen ja statusten maailmassa, nuuskalle voi muodostua sosiaalista tilausta. Nuuskan käyttö istuu myös helpommin jokapäiväiseen toimintaan ilman selvää ja näkyvää tarvetta poistua jonnekin tupakoimaan.

Nuuskan tupakkaa terveellisempää mainetta vahvistanee urheilijoiden, etenkin jääkiekkoilijoiden, ahkera nuuskan käyttö. Ajatusmalli kulkee: jos se ei tuhoa urheilijoiden terveyttä, miksi se tuhoaisi minunkaan? Tilanne on jopa paradoksaalinen, sillä nuuska kytkeytyy jääkiekkoon ja urheiluun, joilla on kytkös urheilu- ja terveilykulttuuriin, ja siten edelleen kehämäisesti nuuskaan, joka nähdään suhteellisen harmittona, tai ainakin tupakkaa terveellisempänä vaihtoehtona. Nuuska on eräänlainen terveilyaikakauden ”pieni pahe”. Nuuskalla ei myöskään ole tupakansavun kaltaisia passiivisen käytön haittoja, jolloin se voidaan helpommin ajatella jokaisen omaksi asiaksi. Ehkä tupakan tavoin myös nuuska tuottaa autonomiaa: ainakin tiukan kurinalaisessa ja elintavoiltaan varsin säädellyssä nuoren urheilijan elämässä (ks. myös Salasuo ym. 2015) sille saattaa olla tilausta.

Nuorten ymmärrys nuuskan haitoista etenkin suhteessa urheilusuoritukseen on joka tapauksessa selvästi puutteellista. Ehkäisevässä työssä lieneekin tärkeää yhä painokkaammin selvittää nuorille, etenkin pojille, nuuskan haittoja, ja seikkaperäisesti mutta kiihottomasti korostaa sen haittoja urheilusuoritukselle (ks. myös Tavia 2014). Kuten Markku Soikkeli (2000, 561) muistutti, ”kaikki on yhtä vaarallista” -väitettä ei sellaisenaan tule soveltaa savuttomiin tupakkatuotteisiin, vaan nimenomaan korostaa nuuskan erilaisia riskejä suhteessa tupakkaan.

Kaikesta huolimatta voi olla, että nuuskasta ei ole savukkeeseen tavoin vapauden ja nuoren kapinallisuuden symboliksi. Tätä tukee se,

että tyttöjen inho nuuskaa kohtaan vaikuttaa varsin yleiseltä, ja teini-ikäisille pojille tyttöjen mielipiteillä on varmasti merkitystä. Nuuska ei myöskään ole yhtä ”näyttävä” symboli kuin tupakka, sillä se ei näy (sitä jopa tarkoituksella piilotellaan), eikä se vaadi yhtä näkyvää sääntöjen rikkomista, kuten koulun alueelta poistumista. Jopa se, että nuuskan käytöstä jää vaikeammin kiinni, voi tehdä siitä vähemmän ”kielletyn hedelmän” kuin tupakasta. Tälläkin kolikolla on myös toinen puolensa, jossa saattaa piillä nuuskan suosion osasy: se ei ole yhtä yksiselitteisesti ”paha” kuin tupakka. Nuuskan status ei ole yhtä hieno ja ”cool” kuin savukkeilla aikoinaan oli, mutta nuuskan maine ei myöskään ole yhtä huono kuin tupakan maine nykyisin. Silloin muun muassa urheilijanuoret voivat tarttua siihen helpommin. Tupakointi kehittyi tapana usein tupakointia tukevissa ja sallivissa sosiaalisissa kehyksissä, kuten tässäkin tutkimuksessa on huomattu. Nuuska näyttäytyykin haastavana osin siksi, että se rikkoo yhtäältä tupakointiin, toisaalta savuttomuuteen kytkeytyviä sosiaalisia ”kuplia”. Lisäksi nuuskan kohdalla saattaa olla kehittymässä myös muita nuorisokulttuurisia kytköksiä, joita on toistaiseksi vaikea hahmottaa. Lopulta nuuskan suosio voi ainakin osittain selittyä sillä, että se on nuorille helpommin saatavilla ja halvempaa kuin savukkeet.

Perinteisen savukkeen terveyshaitat ovat merkittäviä, mutta sen käytön ehkäisyssä ja vähentämisessä on syytä pohtia, voiko ainakin osalle (myös nuorista) polttajista käyttöön kytkeytyä sellaisia positiivisia puolia, joita he eivät itse edes kunnolla tiedosta. Ja jos näin on, mitä tulee tilalle, kun tupakointi loppuu? Jos nuoren tupakoinnin takana on edes osittaisena syynä tarve kasvokkaiselle kommunikaatiolle ja ”ulkoilulle”, on se syytä pyrkiä tunnistamaan. Toisaalta nuuska saattaa korvata tupakkaa osin siksi, että se sopii paremmin sisätalokäyttöön. Se istuu – joukkueurheilukulttuurien lisäksi – tietynlaiseen laiskuuden kulttuuriin, jossa pelataan tietokonepelejä sisällä eikä vaivauduta ulos. Vanha sanonta ”tupakka tuo toimintaa joutilaisuuteen ja joutilaisuutta toimintaan” saattaakin kääntyä nuuskan kohdalla muotoon ”nuuska tuo joutilaisuutta joutilaisuuteen”. Toisaalta nuuska ei välttämättä ole savukkeiden kaltaisesti sosiaalinen tuote. Tämän tutkimuksen aineisto ei anna mahdollisuuksia näiden ilmiöiden tarkempaan analyysiin. Sen sijaan näyttää selvältä, että emme vielä tiedä nuuskasta ja sen käytön sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä kovin paljoa. Nuuskan – kuten myös sähkösavukkeiden – suhteen nouseekin lukuisia kysymyksiä, jotka kutsuvat jatkotutkimukseen ja antavat sille osviittaa.

Terveyden ohella nuoruus näyttäytyy tämän päivän suomalaisessa yhteiskunnassa tavoiteltuna arvona (Mary 2012). Mitä terveemmin nuoret elävät, sitä pidempään he ovat ainakin fyysisesti nuoria. Terveyden ja nuoruuden ihannointi kulkevat käsi kädessä, eikä tupakka näyttäisi kuuluvan laajassa mittakaavassa tämän päivän (ihanne)kuvaan nuoruudesta. Tätä kehitystä on syytä pyrkiä vahvistamaan. Mielessä kannattaa pitää ainakin Markku Soikkelin (2004) ajatus siitä, että on tärkeää saada nuori ajattelemaan itse omaa terveystään ja valintojaan. Vaikuttaa siltä, että savukkeiden suhteen näin on jo tapahtumassa, mutta nuuskan kanssa voi tulevaisuudessa olla enemmän tehtävää: kuinka kannustaa nuoret tekemään itse omat ratkaisunsa ajantasaisen tiedon pohjalta, ja miten saada heidät tämän tiedon äärelle? Tämän merkitys vain korostuu, kun nuoret selvästi kokevat tupakkatuotteiden käytön jokaisen omana asiana.

Kaikesta huolimatta on muistettava, että terveystaju ei välttämättä aina ja kaikilla aktualisoidu toiminnaksi, siis nikotiinituotteiden käytön lopettamiseksi. Kuten Anu Katainen (2011, 67) on todennut, ”olisi tutkittava tarkemmin sosiaalisia konteksteja, joissa niin sanottu ei-toivottu terveystajuttomuus tuntuu saaneen lujimman otteen”. Tämän tutkimuksen valossa tällaisia tulevaisuuden tutkimuskohteita ovat ainakin raksa-amiskulttuuri periytyvine mekanismeineen, nuuskan ja jääkiekon liitto (ja nuuska laajemmin) sekä moniongelmaisuuksien vyöhykkeet.

PÄIHTEET NUORTEN TEKNOLOGISOITUVASSA MAAILMASSA

Haastatteluissa nousi esille kiinnostavia asioita nuorten maailmasta myös tupakkatuotteiden käytön kehityksen ulkopuolelta. Osa niistä on myös tupakan suhteen relevantteja. Ensinnäkin nuorten maailman teknologisoituminen (ks. esim. Kiilakoski 2012) ja etenkin sosiaalisten medioiden käyttö vaikuttavat nuorten elämismaailmoihin niin läpitunkevasti, että se näkyy myös sellaisissa asioissa kuin tupakkatuotteiden ja muiden päihteiden käytössä, tai laajemmin terveystajussa (Puuronen 2006). Analyysin myötä nousi esille, että nuuskan suosion kasvu voi osin johtua siitä, että ainakin osa nuorista viettää enemmän aikaa sisätiloissa, muun muassa tietokonepelien parissa. Teknologisoituminen on todennäköinen osatekijä nuorten liikkumattomuuteen (ks. esim. Tiirikainen & Konu 2013), mutta

sillä voi olla oma roolinsa myös savukkeiden suosion laskussa ja nuuskan suosion nousussa. Toisekseen myös sähkösavukkeiden suosion taustalla voi olla osin se, että sähkösavuke on itsessään teknologinen laite. Lisäksi sähkösavukkeiden maine on levinnyt vahvasti sosiaalisen median kautta. ”Somessa” jaetaan esimerkiksi erilaisia tempput videoita. Kuitenkin, kuten sosiaalisen median ilmiöille usein käy, myös sähkösavukebuumi saattaa olla hiipumassa – tätä on kuitenkin aiheellista tarkkailla.

Siinä missä tupakka vaatii ulos lähtemisen ja tupakkaringit ovat kasvokkaisen sosiaalisuuden paikkoja, voi tupakoimattoman nuoren olla yhä helpompi jäädä sisälle vaikka yksinkin, sillä älypuhelimet tarjoavat uudenlaista korvaavaa tekemistä yksinoloon (vrt. Piispa 1997, 308). Matti Piispa (mt.) havaitsi tutkimuksessaan, että tupakoiminen voi yhdistyä tilanteisiin, joissa esimerkiksi ”yksin istuessa” tarvitsee eräänlaisen tarkoituksen olemiselleen, ”suojan epävarmaan tilanteeseen”. Toisaalta Piispa havaitsi myös niin sanottua ”norkoilutupakointia” (mt., 306), johon ryhdytään, kun ei oikein ole muuta tekemistä. Tällaisissa tilanteissa nuoret voivat tarttua nykyään kännykkäänsä, vaikka muut kaverit menisivät ulos tupakalle. Toki on mahdollista, että tässä kohtaa tartutaan myös nuuskapurkkiin. Tämäkin teema tarjoaisi kiintoisan ja tärkeän tutkimuskohteen.

Kolmas nykyaikaisen tietoteknologian vaikutte, joka haastatteluissa nousi esille, on älypuhelimien vaikutus nuorten väliseen luottamukseen. Erityisesti yhdessä ryhmähaastattelussa tästä tuli runsaasti puhetta. Nuoret kertoivat, että lähes tilanteessa kuin tilanteessa on riskinä, että joku ottaa valokuvia tai videoi. Tämä taas vaikuttaa yhdessäoloon ja siihen, mitä nuori haluaa ja uskaltaa tehdä. Seuraava keskustelunpätkä valaisee tätä hienosti:

A: Siis toi on tosi yleistä [että joku kuvaa]. Just jos tekee jotain tyhmää, ehkä luokassakin, niin siellä on aika monenkin kamera ja jonnekin Snapin My storyyn menee. Yleensä jos on vaikka juhlimassa jonkun tietyn tyyppin kotona, ja tuntee suunnilleen ne ihmiset, sit ehkä tietää keneen voi luottaa ja keneen ei voi luottaa. Jos on kaupungilla, siel saattaa ihan randomit kuvata. Se on just et eihän sitä kännissä edes tajua, että joku kuvaa. Se on nykyajan riski, ehkä mitä ei ollut silloin joskus.

B: No mullahan on yks kaveri, kun on bileet, niin se on tosi tarkka säännöissä. Ykskään ylimääräinen ei pääse sinne ja sit siellä ei saa kuvata mitään, niin kun My storyyn. Siellä ei saa näkyä seinät että tunnistais.

Kuten lainauspätkästä ilmenee, kuvaamisen vaikutus voi olla suurimmillaan, kun nuoret juovat. Samaa ilmiötä on pohtinut Anu Katainen (2017), joka toteaa, että ”kun kaikilla on kamerat kännyköissään, muiden humalassa olemista voi videoida ja julkistaa helposti”. Tämä vaikuttaa myös siten, että kiinnijäämisen riski kasvaa, vaikka nuoret eivät ensisijaisesti videoita kavereidensa vanhemmille lähettäisikään. Joka tapauksessa haastatteluissa tuli esille myös se, että tupakkaa vältellään, koska pelätään kiinnijäämistä ja siitä koituvia seurauksia. Kännykät saattavat kasvattaa tätä riskiä. Niiden läsnäolo saa nuoret itse kontrolloimaan omaa käyttäytymistään. Jatkuva kuvatuksi tulemisen riski vahvistaa sitä *panopticonia*, jota tupakkaan kohdistuvat rajoitukset ja kasvanut sosiaalinen paheksunta ovat jo rakentaneet (Puuronen 2012, 188–189; ks. myös Foucault 1977). Toisaalta tämä asetelma vaikuttaa nuorten keskinäiseen luottamukseen: varsinkin kiellettyä toimintaa saatetaan harjoittaa yhä pienemmässä ja luotetummassa piirissä, yhä vähemmän julkisesti (ks. myös Lehto ym. 2012). Tupakan suhteen tämän voisi kuvitella ainakin vähentävän käyttömääriä, sillä salaa polttaminen lienee yhä vaikeampaa. Yhdessä ryhmähaastattelussa nuoret myös totesivat, että jotkut polttavat vain juodessaan sen takia, että kun juominen on kiellettyä, voi näin toimimalla ikään kuin toteuttaa kahta pahetta samanaikaisesti. Juominen on liminaalitila, jossa terveyskäyttäytyminen laajemminkin höllentyy (ks. myös Puuronen 2012, 108–109). Toisaalta, kun molempia joudutaan tekemään salaa, on kätevää tehdä se samaan aikaan. Näin kommentoi nuori, joka kertoi tuntevansa ”ainakin pari”, jotka toimivat tällä tavalla:

Kai se on silleen, että yleensä tän ikäsenä juodaan salaa, niin sit se tupakanpolttokin on helppo pitää salassa. Sillon ei olla kotona, kun on juotu. Ne on helppo yhdistää silleen, ettei niistä jää kiinni sitten.

Tällä vuosituhannella vähentynyt alaikäisten alkoholinkäyttö (Kinnunen ym. 2015) saattaakin näkyä myös tupakan käytön vähentymisenä. Vaikka alkoholin suhteen on todettu, että nuorten juominen on osin vain siirtynyt myöhemmällä iällä alkavaksi (Karvonen 2010; Lintonen ym. 2015), yksi positiivinen ”sivuvaikutus” voi kuitenkin olla se, että tupakointi vähenee. Tämän todistusvoimaa kasvattaisi vielä se, että tyypillisesti säännöllinen tupakointi alkaa teini-ikässä (Ollila ym. 2014; Kinnunen ym. 2015; ks. myös Rimpelä ym. 1993). Pähkinänkuoressa: jos teini-ikässä ei (vielä)

juoda, ei välttämättä myöskään polteta, ja täysi-ikäisenä tupakka ei enää samalla tavalla kiinnosta, vaikka juominen alkaisi.

Nuorten elämismaailman teknologisoituminen tavoilla, joista vanhemmat ihmiset – edes nuorisotutkijat – eivät ole kunnolla perillä, luo monimutkaisen asetelman päihteiden käyttöön ja sen ehkäisyyn. Nuorisotutkimuksen professori Päivi Honkatukia kommentoi tilannetta Suomen Kuvalehden (Merikallio 2017) haastattelussa seuraavasti: ”Voi olla että virtuaalimaailma tukee myös näitä myönteisiä asioita kuten päihteettömyyttä ja rikollisuuden vähenemistä. Mutta tätä kyllä pitäisi tutkia enemmän.” Olemme siis väistämättä osin tuntemattomilla vesillä. Jos päihteiden käyttö ja rikollisuus vähenevät, on toki helppo ajatella, että muutos on vain hyvästä. Toisaalta on syytä olla tarkkana, voiko tähän liittyä jotain huonojakin puolia – esimerkiksi liikkumattomuuden lisääntyminen tai toisten ja itsen tarkkailun ylikorostuminen voivat olla riskejä. On myös aiheellista pohtia, voisiko uutta teknologiaa jotenkin hyödyntää ehkäisevässä työssä, mutta kuitenkin tavoilla, jotka eivät loukkaa nuorten yksityisyyttä tai luo luottamusta rapauttavaa ilmiantokulttuuria. Perinteisesti on ajateltu, että Suomessa kaikki nuoret voi tavoittaa peruskoulusta. Nykyään voi melkein jo lisätä, että heidät tavoittaa myös sosiaalisesta mediasta. Voitaisiinko tätä hyödyntää paremmin nuorten tavoittamiseksi? Uusien ratkaisujen tulisi kuitenkin olla sellaisia, että ne ovat nuorten näkökulmasta uskottavia. Siispä olisi aiheellista ottaa heidät itsensä mukaan suunnitteluun – osa nuorista toivoi osallistavuutta myös puhuttaessa siitä, mikä on hyvää valistusta (ks. myös Puuronen 2017; Rantala ym. 2006).

Viimeiseksi voidaan vielä alleviivata, että vaikka aikuiset ovat auttamatta nuoria jäljessä teknologian hyödyntämisen kanssa, ja vaikka kaikki kuviteltavissa olevat teknologiset avut nuorten päihteiden käytön vähentämiseen eivät luultavasti kestä eettistä tarkastelua, on tärkeää, että ymmärrämme paremmin, millaisessa maailmassa nuoret elävät. Näin siitäkin huolimatta, että välillä voimme vain ihmetellen katsoa vierestä.

Lähteet

- Aapola, Sinikka (2005) Aikuistumisen oikopolkuja? Koulutusreitit ja aikuistumisen ulottuvuudet nuorten elämässä. Teoksessa Sinikka Aapola & Kaisa Ketokivi (toim.) *Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä*. Julkaisuja 56. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 254–283.
- Bellatorre, Anna & Choi, Kelvin & Bernat, Debra (2015) The influence of the social environment on youth smoking status. *Preventive Medicine* 81, 309–313.
- Ervamaa, Suvi & Piispa, Mikko (2013) *YAD Street Team – huume kriittistä kevyttaktivismia nuorille*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 138. Helsinki: YAD Youth against drugs & Nuorisotutkimusverkosto.
- Fernández, Esteve & Lugo, Alessandra & Clancy, Luke & Matsuo, Keitaro & La Vecchia, Carlo & Gallus, Silvano (2015) Smoking dependence in 18 European countries: Hard to maintain the hardening hypothesis. *Preventive Medicine* 81, 314–319.
- Finlex 29.6.2016/549. *Tupakkalaki*. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160549> (Katsottu 10.5.2017.)
- Folkhälsomyndigheten (2016) *Tobaksvanor – nationella resultat och tidsserier 2016*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsorapportering-statistik/statistikdatabaser-och-visualisering/nationella-folkhalsoenkaten/levnadsvanor/tobaksvanor/>. (Luettu 1.4.2017.)
- Foucault, Michel (1977) *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*. London: Allen Lane.
- Franzkowiak, Peter (1987) Risk-taking and adolescent development. *Health promotion* 2, 51–61.
- Hakkarainen, Pekka (2000) *Tupakka. Nautinnosta ongelmaksi*. Tampere: Vastapaino.
- Hakkarainen, Pekka & Perälä, Jussi & Metso, Leena (2011) Kukkaa pukkaa – kannabiksen kotikasvatus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2), 148–168.
- Helenius, Jenni (2017) Alkoholinkäyttö lasten seurassa. Vanhemmille osoitettuja velvoitteita asiantuntijablogeissa ja Facebook-keskustelussa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (1), 55–65.
- Hoikkala, Tommi & Paju, Petri (2013) *Apina pulpetissa. Ysiluokan yhteisöllisyys*. Helsinki: Gaudeamus & Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Hsieh, Hsiu-Fang & Shannon, Sarah E. (2005) Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research* 15 (9), 1277–88.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (2017) Aika näyttää. Nuoret, hyvän elämän määrittelyt ja sukupolvien katkeilevat ketjut. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Nuorisobarometri 2016. Tulevaisuus*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisosiain neuvottelukunta ja Nuorisotutkimusverkosto, 177–191.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni & Puuronen, Anne (2013) Johdanto. Teoksessa Antti Häkkinen, Anne Puuronen, Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi: *Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 139. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 7–20.
- Jarvis, Martin J. & Wardle, Jane (2006) Social patterning of individual health behaviours: the case of cigarette smoking. Teoksessa Marmot, Michael & Wilkinson, Richard (toim.) *Social Determinants of Health*. Oxford: Oxford University Press.
- Karvonen, Sakari (2010) Jakautuuko nuorten juominen kahtia? *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (2), 182–193.

- Katainen, Anu (2011) *Tupakka, luokka ja terveystyöttäytymisen ongelma*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Katainen, Anu (2017) Some ja kännykät ovat saattaneet vähentää nuorten alkoholikäyttöä – vanhemmat kontrolloivat enemmän lapsiaan. *Helsingin Sanomat* 2.2.2017. <http://www.hs.fi/paivanlehti/02022017/art-2000005070036.html>. (Luettu 2.2.2017.)
- Kiilakoski, Tomi (2012) *Kasvatus teknologisessa maailmassa. Tutkimus teknologisoituvasta kasvatuksesta*. Julkaisuja 132. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Kinnunen, Jaana M. & Pere, Lasse & Lindfors, Pirjo & Ollila, Hanna & Rimpelä, Arja (2015) *Nuorten terveystapatutkimus 2015 – Nuorten tupakkatuotteiden ja päihitteiden käyttö 1977–2015*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:31. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Korkiamäki, Riikka (2009) ”Kaljaporukoita” vai ”ihan tavallisia koviksii” – osallisuus vertaisryhmässä nuorten määrittelyn kohteena. Teoksessa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) *Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät*. Julkaisuja 96. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 83–105.
- Korkiamäki, Riikka (2013) *Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa*. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 137. Acta electronica universitatis Tampensis 1307. Tampere: Tampere University Press.
- Kouluterveyskysely* (2015) Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Verkkoaineisto: www.thl.fi/kouluterveyskysely.
- Lehto, Anna-Sofia & Katainen, Anu & Maunu, Antti (2012) Riskinä toisten tahto? Laadullinen analyysi yhdeksäsluokkalaisten alkoholiin liittyvistä riskiyhdistyksistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (6), 656–669.
- Lintonen, Tomi & Mäkelä, Pia & Härkönen, Janne & Raitasalo, Kirsimarja (2015) Tulevat sukupolvet eivät ole raitistumassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (1), 46–53.
- Lähteenmaa, Jaana (1991) *Hip-hoppareita, lähiöläisiä ja kulturelleja. Nuorisoryhmistä 80-luvun lopun Helsingissä*. Julkaisuja 1991:1. Helsinki: Helsingin kaupunki & Nuorisosiainkeskus.
- Mary, Aurélie (2012) *The Illusion of the Prolongation of Youth – Transition to Adulthood among Finnish and French Female University Students*. Tampere: Tampere University Press.
- Merikallio, Katri/SK (2017) ”Enää ei ole coolia polttaa tupakkaa eikä juoda”. Teineistä tuli nuhteettomia, eikä kukaan tiedä miksi. *Suomen Kuvalehti* 12.4.2017. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/enaa-ei-ole-coolia-polttaa-tupakkaa-eika-juoda-teineista-tuli-nuhteettomia-eika-kukaan-tieda-miksi/> (Luettu 12.4.2017.)
- Merikivi, Jani & Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (2016) *Media hanskassa. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2016*. Valtion nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja 55. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion liikuntaneuvosto, Nuorisosiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.
- Metzger, Aaron & Dawes, Nicki & Mermelstein, Robin & Wakschlag, Lauren (2011) Longitudinal modeling of adolescents’ activity involvement, problem peer associations, and youth smoking. *Journal of Applied Developmental Psychology* 32, 1–9.
- Myllyniemi, Sami (2017) *Nuorisobarometri 2016. Katse tulevaisuudessa*. Julkaisuja 189. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

- Ojajärvi, Anni (2009) Varusmies savuaa – tupakoinnin sosiaalinen ja kulttuurinen paikka armeijassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4), 400–411.
- Ojajärvi, Anni (2015) *Terve sotilas! Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Ollila, Hanna & Ruokolainen, Otto (2016) *Tupakkatuotteiden yhteiskäyttö yläkouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa 2000–2015*. Tutkimuksesta tiiviisti 2/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ollila, Hanna & Ruokolainen, Otto & Heloma, Antero (2014) *Yläkoululaisten tupakointi Suomessa - Global Youth Tobacco Survey 2012 -tutkimuksen maaraportti*. Raportti 28/2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Paju, Petri (2011) *Koulua on käytävä. Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana*. Julkaisuja 115. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Pennanen, Marjaana & Haukkala, Ari & de Vries, Hein & Vartiainen, Erkki (2010) Longitudinal study of relations between school achievement and smoking behavior among secondary school students in Finland: Results of the ESFA study. *Substance Use & Misuse* 46, 569–579.
- Piispa, Matti (1997) *Valistus, holhous, suojele: tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto: Acta universitatis tamperensis 564.
- Piispa, Matti (1999) *Alkoholi, huumeet ja media*. Julkaisuja 9/1999. Helsinki: Terveyden edistämisen keskus.
- Piispa, Matti (2013) *Alkoholi, vanhemmuus, vastuullisuus – Yhteenventoarvio Lasten seurassa -ohjelmasta 2009–2012*. Työpäpaperi 4/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Puuronen, Anne (2006) Mitä on terveys – tietoa, taitoa vai tajua? Teoksessa Anne Puuronen (toim.) *Terveystaju. Nuoret, politiikka ja käytäntö* Julkaisuja 63. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5–20.
- Puuronen, Anne (2012) *Ei pala, palaa, ei pala... Laadullinen tutkimus nuorten tupakointimattomuuden edistämisestä*. Julkaisuja 126. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Puuronen, Anne (2015) *Nuorten kokeilukulttuuri ja ennaltaehkäisy*. Esitys Savuton Suomi -seminaarissa 5.5.2015. <http://www.slideshare.net/SuomenASH/nuorten-kokeilukulttuuri-anne-puuronen> (Haettu 10.5.2017).
- Puuronen, Anne (2017) *Savuton tuki. Tupakkatyön osallistava kehittäminen kohdenetussa nuorisotyössä*. Julkaisuja 188. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Suomen Syöpäyhdistys.
- Pyyry, Noora (2015) *Hanging out with young people, urban spaces and ideas. Openings to dwelling, participation and thinking*. Käyttätymistieteellinen tiedekunta, väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rahkonen, Ossi & Laaksonen, Mikko & Karvonen, Sakari (2003) Tupakointi ja huono-osaisuus. Tupakoinnin yhteys toimeentulovaikeuksiin ja yksinhuoltajuuteen Helsingin kaupungin työntekijöillä. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (5) 492–500.
- Rainio, Susanna & Rimpelä, Matti & Rimpelä, Arja (2006) Perheen merkitys lasten tupakoinnin alkamisessa. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 43 (3) 174–185.
- Rantala, Kati & Salasuo, Mikko & Soikkeli, Markku (2006) Näytelmät ja päihdeputket – elämysten käytöstä ja väärinkäytöstä huumeekasvatuksessa. Teoksessa Anne

- Puuronen (toim.) *Terveystaju. Nuoret, politiikka ja käytäntö*. Julkaisuja 63. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 85–97.
- Rimpelä, Matti & Rimpelä, Arja & Pohjanpää, Kirsti & Siivola, Matti (1993) *Nuorten suojelu tupakkatuotteilta 1977–1991*. Tampere: Suomen ASH ry.
- Ruokolainen, Otto & Ollila, Hanna & Sandström, Patrick & Heloma, Antero (2016) Kiistanalainen sähkösavuke – käytön yleisyys, muutokset ja taustatekijät. *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (1), 17–30.
- Ruokolainen, Otto & Raitasalo, Kirsimarja (2017) Tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden kokeilun aloitusikä ja taustatekijät peruskoulun yhdeksäsluokkalaisilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (3), 322–332.
- Salasuo, Mikko (2006) *Atomisoitunut sukupolvi. Pääkaupunkiseudun nuorisokulttuurinen maisema ja nuorisotyön haasteita 2000-luvun alussa*. Tutkimuksia 6. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Salasuo, Mikko (2015) Tutkijat vastentahtoisten informanttien jäljillä. Teoksessa Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino, 163–194.
- Salasuo, Mikko & Piispa, Mikko & Huhta, Helena (2015) *Huippu-urheilijan elämäntulkku. Tutkimus urheilijoista 2000-luvun Suomessa*. Julkaisuja 166. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Salminen, Pekka & Fonselius, Risto & Ollila, Eeva (2017) Uusi tupakkalaki tuli – miten kävi nuuskan maahantuonnin? *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (1), 66–75.
- Salomäki, Sanna-Mari & Tuisku, Johanna (2013) *Nuuska nuorten maailmassa. Nuorten käsityksiä ja kokemuksia nuuskasta ja nuuskan käytöstä*. Helsinki: Suomen syöpäyhdistys.
- Soikkeli, Markku (2000) "Oikeastaan aika hämmästyttävää" – tupakkatutkimus kohteen näkökulmasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (6), 558–561.
- Soikkeli, Markku (2004) *Miten puhua huumeista*. Helsinki: Stakes.
- Soikkeli, Markku (2011) Vuorovaikutustaidot avaavat kanavat. Teoksessa Soikkeli, Markku & Salavuo, Mikko & Puuronen, Anne & Piispa, Matti: *Se toimii sittenkin. Kuinka päihdevalituksesta saa selvää* Julkaisuja 116. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Spivak, Andrew & Monnat, Shannon (2015) Prohibiting juvenile access to tobacco: Violation rates, cigarette sales, and youth smoking. *International Journal of Drug Policy* 26, 851–859.
- Statistics Sweden (2017) *Tobaksvanor efter indikator, kommungrupp enligt indelningen 2011 och kön. Andelar i procent och skattat antal i tusental. År 2012–2013, 2014–2015*. http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_LE_LE0101_LE0101H/LE0101H30B/?rid=2f04aa85-afd9-4373-bc83-d44e5a49acc1. (Luettu 15.3.2017.)
- Tavia, Minttu (2014) Perinteinen savuke menetti maineensa – uudet trendit tulevat. *Tiimi* 5/2014.
- Thiel, Darren (2007) Class in construction: London building workers, dirty work and physical cultures. *British Journal of Sociology* 58 (2), 227–251.
- Tiirikainen, Mikko & Konu, Anne (2013) Miksi lapset ja nuoret katoavat liikunta- ja urheiluseuroista murrosikässä? Teoksessa *Miksi murrosikäinen luopuu liikunnasta?* Helsinki: Valtion liikuntaneuvosto, 32–47.
- Willis, Paul (1977) *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Aldershot: Gower.

Haastattelurunko

Alkuun: tutustuminen, tutkimuksen esittely ja tutkimuslupa

Taustatietoja (ei tunnistetietoja):

Ikä

Asut(te)ko lähistöllä, millainen alue asua?

Millä luokalla koulussa ja mitä aikeita tulevan suhteen?

Avoin aloituskysymys: mikä mieltä olet(te) tupakasta?

Oletko itse polttanut/kokeillut tupakkaa, nuuskaa tai muita tupakka-/nikotiinituotteita?

JOS EI:

Miksi ei ole?

Onko ollut aikeita/mahdollisuuksia? Onko kieltäytyminen vaikeaa?

Polttavatko kaverit?

Osaatko arvioida, miksi he/muut kokeilevat/aloittavat ja käyttävät?

Millaisissa tilanteissa ja paikoissa kaverit/muut kokeilevat/käyttävät?

Kenen kanssa?

Liittykö tupakkatuotteiden käyttö joihinkin kaveriporukoihin tai tietyn tyyppisiin nuoriin? (tässä erikseen etenkin nuuska)

Onko tupakan/nuuskan käytössä omat "piirit"? (Liittykö harrastuksiin, kiinnostuksiin...?)

Ovatko tupakan/nuuskan käyttäjät suosittumia/vähemmän suosittuja/jotain muuta?

Näkeekö tupakan käyttämisessä jotain hyvää/hyötyä?

Entä mitä huonoa?

Haittaako/harmittaako muiden tupakointi?

Millaisissa tilanteissa erityisesti?

Puututko koskaan muiden tupakointiin? Millä tavoin?

Millainen on tyyppinen nuori joka käyttää tupakkatuotteita?

Tai ylipäätään kokeilee?

Entä millainen on tyyppinen nuori joka **ei** käytä tupakkatuotteita?

Esim. millainen on suhde omaan terveyteen, ruokaan, liikuntaan jne.

Entä muihin päihteisiin? Juominen, bilepolttaminen...?

Miten koulu sujuu?

Mitä harrastuksia, kiinnostuksen kohteita, mikä tärkeää elämässä?

Mikä voisi herättää nuoren pohtimaan omaa käyttöönsä tai auttaa lopettamisessa?

Mitä eroa on tyttöjen ja poikien suhteessa tupakkatuotteisiin?

JOS ON:

Milloin aloitit/kokeilit?

Miksi, mikä kiinnosti?

Millaisissa tilanteissa ja paikoissa käytät?

Minkälainen tunnelma tupakkatilanteissa on?

Liittyvätkö ne johonkin seuraan, aikaan, paikkaan jne.?

Onko tupakan/nuuskan käytössä omat "piirit"?

Ovatko tupakan/nuuskan käyttäjät suosituimpia/vähemmän suosittuja/jotain muuta?

Millaisissa tilanteissa ja paikoissa ei käytä/halua käyttää/voi käyttää tupakkaa?

Liittyykö tupakkatuotteiden käyttö joihinkin kaveriporukoihin tai nuorisokulttuureihin?

(tässä erikseen etenkin nuuska)

Mitä hyvää/hyötyä kokee tupakoinnista?

Entä huonoa?

Haittaako joskus muiden tupakointi?

Olisiko vaikeaa olla ilman tupakkaa/nuuskaa/jne.?

Onko yrittänyt lopettaa/mitä aikeita tupakan suhteen tulevaisuudessa?

Kaduttaako?

Millainen on tyypillinen nuori joka käyttää tupakkatuotteita?

Entä millainen on tyypillinen nuori joka **ei** käytä tupakkatuotteita?

Esim. millainen on suhde omaan terveyteen, ruokaan, liikuntaan jne.

Entä muihin päihteisiin? Juominen, bilepolttaminen...?

Miten koulu sujuu?

Mitä harrastuksia, kiinnostuksen kohteita, mikä tärkeää elämässä?

Mikä voisi herättää nuoren pohtimaan omaa käyttöönsä (esim. kannattaako jatkaa?)

Mitä eroa on tyttöjen ja poikien suhteessa tupakkatuotteisiin?

KAIKILLE:

Miten tupakointiin/tupakoimattomuuteen vaikuttavat

valistus?

vanhemmat?

koulu?

kaverit?

harrastukset?

hintaa?

rangaistukset, kuri, säännöt?

muut mahdolliset tekijät?

Mitä ajattelet yleisesti (jos ei ole noussut vielä puheeksi)

nuuskasta?

sähkötupakasta?

tupakoimattomuudesta/em. tuotteiden käyttämättömyydestä?

tupakkavalistuksesta?

Millaista tupakkavalistusta on nähnyt/kuullut/kokenut? Missä?

Mikä on hyvää tupakkavalistusta, mikä huonoa?

Mikä voisi parhaiten ehkäistä nuorten tupakointia?

Miten tupakkatuotteiden käyttöön suhtaudutaan

koulussa?

nuorisotaloilla?

harrastuksissa?

kotona?

muualla?

Onko vielä jotain mitä haluaisit lisätä ja minkä koet tärkeäksi mainita?

Haluatko kertoa jostain muusta tai kysyä tutkimuksesta jotain?

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa on haastatteluiden kautta selvitetty yläkouluikäisten nuorten mielikuvia, asenteita ja käsityksiä tupakkatuotteista ja niiden käytöstä. Lisäksi tutkittiin tupakkatuotteiden käytön sosiaalisia ja nuorisokulttuurisia kytköksiä. Tutkimushaastattelut kerättiin nuorisotalolla Oulussa, Kouvolassa ja Espoossa. Haastattelut tehtiin pääosin ryhmähaastatteluina, ja niihin osallistui yhteensä 33 nuorta. Nuorissa oli niin tupakoimattomia, tupakoivia kuin muita tupakkatuotteita käyttäviä ja kokeilleita.

Tupakkakokeilujen keskeisiksi syiksi nuoret näkivät kaveriporukan ja kokeilunhalun. Terveyshaitat vaikuttivat olevan nuorilla varsin hyvin tiedossa, myös tupakoitsijoilla. He eivät puolustelleet käyttöönsä, vaan kertoivat koetuista haitoista ja pohtivat lopettamista tai vähentämistä. Tupakoimattomille keskeisiä syitä savuttomuuteen olivat muun muassa tupakan paha haju, vaikutus urheilusuoritukseen sekä vakavammat terveyshaitat. Yleisesti he näkivät tupakan turhana, tyhmänä tapana. Tupakoiville keskeisiä syitä vähentää tai lopettaa olivat niin ikään tupakan heikentävä vaikutus urheilusuoritukseen, paha haju, riippuvuus ja vaikutus ulkonäköön, kuten hampaiden kellertymiseen. He olivat myös hyvin yksimielisiä siinä, että tupakoimattomat eivät putoa kaveriporukasta, vaikka olisivat itse pelänneet sitä aiemmin. Tupakoinnin ”hyödyksi” mainittiin lisäksi stressin lievitys. Etenkin yhdeksäs luokka vaikutti olevan stressaava ajankohta nuorten elämässä.

Osa haastatelluista, etenkin pojista, näki nuuskan ja sähkösavukkeet vähemmän haitallisina aineina kuin savukkeet. Osa olikin siirtynyt näihin. Keskeinen perustelu oli, että nämä eivät haitanneet urheilusuoritusta siinä missä savukemuotoinen tupakka. Etenkin tytöt, mutta myös osa pojista, näkivät kuitenkin nuuskan vähintään yhtä haitallisena, ja myös ”ällöttävämpänä” kuin savukkeet. Varsinkin savuttomilla nuorilla vaikutti olevan hyvin vähän tietoa sähkösavukkeista. Monet, etenkin käyttäjät, kokivat ne kuitenkin suhteellisen harmittomina, varsinkin, jos niissä ei käytetty nikotiinia. Sähkösavukkeet nähtiin osin myös muoti-ilmiönä, joka useiden arvioiden mukaan olisi menossa ohitse.

Nuoret eivät yhdistäneet tupakkaa selkeästi mihinkään ryhmäilmiöihin tai nuorisokulttuureihin. Yleinen oli kuitenkin näkemys, että sellaiset

nuoret, joilla menee muutoinkin huonommin ja jotka käyttävät muitakin päihkeitä, herkemmin myös tupakoivat. Toisaalta tupakan nähtiin liittyvän jossain määrin myös yleiseen, ehkä epämääräiseenkin ”hengailuun”. Vastaavasti tavoitteellisemmin elämään suhtautuvien nähtiin olevan paremmin suojassa tupakoinnilta. Tupakoitsijat saattoivat kutsua heitä ”hikareiksi”. Tupakassa ei kuitenkaan nähty mitään ”coolia” tai suosiota lisäävää, vaikka ”näyttäminen” tai ”piireihin pääsy” voi olla syy ainakin kokeiluihin.

Myöskään nuuskaan tai sähkösavukkeisiin ei yhdistetty ”cooliutta”. Molemmat vaikuttaisivat kuitenkin olevan tietyissä, yleensä poikien porukoissa suhteellisen suosittuja ja yleisiä. On kuitenkin epäselvää, liittyykö niihin samanlaista statusarvoa kuin tupakkaan on varsinkin aikaisemmin liittynyt. Tätä vastaan puhuu ainakin se, että tytöt pääsääntöisesti vierastavat näitä tuotteita. Nuuska on silti statukseltaan neutraalimpi tuote kuin savukkeet: ei erityisen ”cool”, mutta ei kovin pahakaan. Nuuskan suhteen tyypilliseksi käyttäjäryhmäksi määrittyivät jääkiekkoilijat ja osin myös muut urheilijat. Jääkiekon ja nuuskan suhde on voimakas ja ilmeinen. Lisäksi aineistosta nousi selvästi esille tupakan ja eräänlaisen ”raksa-amiskulttuurin” yhteys, vaikka nuoret eivät tätä eksplisiittisesti määritelleetkään. Kyseisessä kulttuurissa tupakointi alkaa usein jo kauan ennen ammattikoulua tai työelämää. ”Isien tavoille” opitaan asuinympäristön, kaveriporukan ja myös kotoa saatujen vaikutteiden kautta, vaikka vanhemmat pyrkisivät kieltämään lastensa tupakoinnin.

Tutkimus osoittaa, kuinka tärkeää terveys on tämän päivän nuorille. Hekin, jotka käyttivät nikotiinituotteita, usein jäsensivät käyttöönsä ja siihen liittyviä pohdintojaan terveystietämyksensä käsin. Tähän yhdistyvät kiinteästi urheilu ja liikunta hyväksi koettuina elämäntapoina, joita etenkin tupakointi haittaa. Terveys, liikunta ja päihitteet nähdään toisaalta myös yksilöllisiksi valinnoiksi, jokaisen ”omaksi asiaksi”. Siten toisten nikotiinituotteiden käyttöön ei kovin helposti puututa, tai sitä ei tuomita, vaikka pidettäisiinkin tyhmänä tapana. Yhtä kaikki liikunnalliset elämäntavat ja voimakkaana elävä terveyseetos tarjonnevat tarttumapintoja ehkäisevään työhön. Jälleen on muistettava, että etenkin pojat näkevät nuuskan ja sähkösavukkeet vähemmän haitallisina niin terveyden kuin liikunnan näkökulmasta. Nuuska vaikuttaa olevan varsin helposti nuorten saatavilla, ja vieläpä savukkeita halvemmalla. Tämä saattaa olla merkittävä ja ehkä aliarvioitukin syy nuuskan käytön lisääntymisen taustalla.

Savukemuotoinen tupakka vaikuttaisi joka tapauksessa olevan marginalisoitumassa. On mahdollista, että tupakan kohdalla ollaan tulossa sellaisen rajan yli, jossa polttajia ei enää ole riittävän monia, jotta tupakointi tarjoaisi nuorten keskuudessa sosiaalista pääomaa ja statusta. Toisaalta edelleen on paikannettavissa eräänlaisia kulttuurisia taskuja, joissa tupakan käytöllä on ryhmästatusta tuottavaa arvoa. Myös alueelliset erot saattavat olla huomattavia. Tupakan käytön vähentyminen kytkeytynee myös siihen, että alaikäiset juovat alkoholia yhä vähemmän. Vaikka juominen saattaa alkaa täysi-ikäisenä, tupakka ei välttämättä siinä iässä tule enää yhtä herkästi mukaan. Alkoholi ja tupakkatuotteet kytkeytyvät myös monilla muilla kiinnostavilla tavoilla nuorten elämismailmaan, kuten sen teknologisoitumiseen. Tämän hahmottaminen on vaativaa, mutta tärkeää myös ehkäisevän työn kannalta. Se tarjoaa myös lukuisia kiinnostavia jatkotutkimusmahdollisuuksia.

Asiasanat: nuoret, tupakka, nuuska, sähkösavuke

Suosituksia

- Tupakka on liukumassa marginaaliin – ”hyvää työtä” on jatkettava, sillä kaikki ehkäisevä työ osallistuu siihen valistuksen virtaan, joka tuottaa nuorille kuvaa tupakasta turhana ja tyhmänä.
- Tupakka tarjoaa yhä vähemmän sosiaalista pääomaa nuorille, eikä tupakoimattomuus pudota ryhmän ulkopuolelle – voisiko tätä pyrkiä tähdentämään nuorille jo ennen kokeiluja, tai ainakin ennen kokeilujen vakiintumista käytöksi?
- Tupakoivat nuoret ilmaisevat laajasti halunsa lopettaa tai vähentää. Lopettamisen tukea tulee olla tarjolla myös yläkouluikäisille. Tämä edellyttää sitä, että he uskaltavat kertoa asiasta. Halu lopettaa tupakointi ei tutkimuksen perusteella ole nuorten keskuudessa häpeä, mutta tupakoinnista kertominen aikuisille voi olla vaikeaa. Nuoret korostivat myös vertaistuen merkitystä – kuinka tämän toteutumista voisi edesauttaa?
- Nuorten, etenkin poikien, suhde nuuskaan ja sähkösavukkeisiin on ambivalentimpi – nuuskan ja sähkösavukkeiden käytön yleisyyttä on syytä tarkkailla, ja varsinkin nuuskan käytön sosiaalisista merkityksistä tarvitaan perusteellista tutkimustietoa.
- Nuuska on helposti nuorten saatavilla, ja se on savukkeita halvempaa. Saatavuuden vaikeuttaminen olisi yksi keskeinen vaikutuskanava.
- Urheilu on tärkeää nuorille, joten nuuskan haitallisuutta tulisi tässä suhteessa entisestään tähdentää. Mielekästä ei ole niinkään verrata nuuskaa tupakkaan, vaan kertoa nuuskan omista haitoista.
- Terveys on nuorille tärkeä arvo, ja liikuntaharrastukset ovat ainakin vielä yläkouluikäisillä suosittuja. Näitä on syytä pitää yllä ja pyrkiä varmistamaan, että kaikki halukkaat nuoret voivat harrastaa liikuntaa tai jotain muuta mielekkääksi kokemaansa. Se ehkäisee myös tupakointia.
- Raksa-amiskulttuuriin kytkeytyvä tupakointi alkaa usein jo paljon ennen itse ammattikoulua. Tämä liittyy esimerkiksi asuinaluekoh-taisiin kulttuureihin, joihin olisi päästävä paremmin kiinni. Toisaalta ammattikouluissa lienee syytä tehostaa tupakkatyötä.
- Vanhempien rooli on merkittävä. Erilaiset vastuullisen vanhemmuuden kampanjat ovat jatkossakin tärkeitä.

- Nuoret käyttävät tietoteknologisia laitteita tavoilla, joista aikuisten on vaikea pysyä kärryllä. Ne voivat kuitenkin tarjota myös mahdollisuuden ehkäisevälle työlle, etenkin jos nuoria pystytään itse osallistamaan ja aktivoimaan.
- Sosiaalisten ongelmien kasautuminen on laajempi yhteiskunnallinen ilmiö, joka näkyy myös tupakkatuotteiden käytön polarisaationa. Siten esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisemisen tulee olla myös, mutta ei vain, ehkäisevän päihdetyön keskeisiä tavoitteita.
- Suosituksia jatkotutkimukselle: Suomessa on tehty paljon ansiokasta tutkimusta tupakasta, mikä on ollut omalta osaltaan vaikuttamassa tupakoinnin vähenemiseen. Sen sijaan tutkimustietoa nuuskasta ja etenkin sen käytön sosiaalisista ja kulttuurisista yhteyksistä on hyvin vähän. Tässä tutkimuksessa nuorten nuuskan käytöstä on saatu uutta tietoa, mutta tietämyksen syventäminen näyttää välttämättömältä. Siihen kannustaa tilanne, jossa nuuskan käyttö vaikuttaa yleistyvän, mutta ei vielä ole saavuttanut perinteisen tupakoinnin käyttötasoa.
- Ainakin seuraavat nuuskatutkimuksen mahdollisuudet nousevat esille:
 - nuuskan ja urheilun yhteys, ensi sijassa nuuskan ja jääkiekon
 - nuuska ja tytöt
 - nuuskan ja tupakkatuotteiden yhteiskäyttö
 - pelkän nuuskan käyttö (miksi jotkut valitsevat juuri nuuskan)
 - laajemmin nuuskan käytön kontekstit, merkitys ja kulttuuri
- Muita kiinnostavia jatkotutkimuskohteita voisivat olla myös:
 - raksatupakkakulttuuriin sosiaalistuminen nuorilla
 - tupakan, päihdeiden ja virtuaalimaailman, kuten sosiaalisen median kytkökset
 - alkoholin ja tupakkatuotteiden käytön kytkökset nuorilla
 - tupakkatuotteiden käytön ja käyttökulttuurien alueelliset erot ja erityisyydet (esimerkiksi nuuska länsirannikolla tai pääkaupunkiseudulla, tupakka taantuvilla teollisuuspaikkakunnilla).

Slocknar cigaretten, stiger snuset? Uppfattningar om och erfarenheter av tobaksprodukter bland ungdomar i högstadieåldern

Mikko Piispa

ABSTRAKT

I den här studien har man genom intervjuer utrett uppfattningar om, attityder till och erfarenheter av tobaksprodukter bland ungdomar i högstadieåldern. Dessutom undersöktes de sociala sambanden och anknytningarna som användningen av tobaksprodukter har till ungdomskulturen. Studiens intervjuer gjordes på ungdomsgårdar i Uleåborg, Kouvola och Esbo. Intervjuerna genomfördes i huvudsak som gruppintervjuer, och totalt deltog 33 ungdomar i intervjuerna. Bland ungdomarna fanns både icke-rökare, rökare och personer som använder eller har prövat på andra tobaksprodukter.

Ungdomarna ansåg att kompisgänget och experimentlust var de främsta orsakerna till att man prövar på tobak. Ungdomarna, inbegripet rökarna, verkade vara väl medvetna om rökningens negativa inverkan på hälsan. De främsta orsakerna till att inte röka var att tobak luktar illa, rökandets inverkan på idrottsprestationer och allvarligare hälsorisker. I allmänhet ansågs rökandet vara en onödig och dum vana. Bland rökandets negativa effekter nämnde rökarna svagare idrottsprestationer, lukten, beroendet och inverkan på utseendet. De ansåg att de som inte röker inte hamnar utanför kompiskretsen fastän de själva också tidigare varit rädda för det.

En del av ungdomarna som intervjuades, i synnerhet pojkarna, tyckte att snus och e-cigaretter inte är lika skadliga som cigaretter. En av de främsta motiveringarna var att de inte påverkar idrottsprestationer lika mycket som cigaretter. Särskilt flickorna, men också en del av pojkarna, ansåg ändå att snuset är minst lika skadligt, och dessutom ”äckligare” än

cigaretter. I synnerhet de rökfria ungdomarna verkade ha lite kunskap om e-cigaretter. Bland dem som använder tobaksprodukter var det vanligt att samtidigt använda olika produkter.

Ungdomarna drog inga direkta paralleller mellan rökning och gruppenomen eller ungdomskulturer. Allmänt ansåg de dock att ungdomar som annars också har det svårt oftare röker. Å andra sidan ansågs tobaken också höra ihop med allmänt, kanske till och med obestämt ”hängande”. Det ansågs att de som har en mer målinriktad inställning till livet är mer skyddade mot rökning än andra. Deltagarna ansåg det inte vara ”cool” eller populärt att röka, fastän en av orsakerna till att pröva på tobak kunde vara att man vill ”visa” någonting.

Snuset har en mer neutral status än cigaretterna: inte lika ”cool”, men inte lika dåligt heller. För snusets del fastställdes ishockeyspelare, och delvis också andra idrottare, som den mest typiska användargruppen. Dessutom lyftes sambandet mellan tobak och en slags ”byggarbetar-amiskultur” fram ur materialet. I denna kultur är rökning ”pappornas vana” som nedärvs socialt.

Studien visar att hälsan är viktig för ungdomarna. Också de som använde nikotinprodukter analyserade och funderade ofta på sitt nikotinmissbruk ut ett hälsoperspektiv. Detta kopplas ihop med att idrott och motion upplevs som positiva levnadssätt, och rökningen har en negativ inverkan på dessa. Hälsa, idrott och rusmedel ses å andra sidan också som individuella val; vars och ens ”egen sak”. Dessutom anser särskilt pojkar att snus och e-cigaretter är mindre skadliga ur både hälso- och idrottsperspektiv. Snuset verkar också vara mer lättillgängligt för ungdomarna.

Att röka cigaretter erbjuder inte längre socialt kapital och social status bland ungdomar på samma sätt som förr. Man kan dock fortfarande identifiera små kulturella grupper där rökning höjer en persons status i gruppen. De regionala skillnaderna kan också vara betydliga. En minskad tobaksanvändning lär också vara kopplad till att minderåriga dricker mindre alkohol än förr.

Ämnesord: ungdomar, tobak, snus, e-cigarett

Stubbing out smoking, switching over to snus? Study of perceptions and experiences regarding tobacco products among teenagers aged 13–17

Mikko Piispa

ABSTRACT

In this study, interviews were carried out with teenagers aged 13-17 to find out their perceptions, attitudes and experiences regarding tobacco products. The links between the use of tobacco products and social and youth culture were also studied. The interviews were carried out at youth centres in Oulu, Kouvola and Espoo, mainly as group interviews. In total, 33 young people were interviewed. The interviewees included non-smokers and smokers, as well as those who use or have tried other tobacco products.

The young people felt their main reasons for experimenting with tobacco were their group of friends and curiosity. They, including the smokers, also seemed well aware of the health risks. The main reasons for not smoking were that it smells bad and affects sports performance, and the more serious risks to health. Smoking was generally considered to be a pointless, stupid habit. Smokers listed weaker sports performance, bad smell, addiction and effects on appearance as the drawbacks of smoking. They did not agree that non-smokers tend to drop out of groups of friends, even though this might have been a previous concern of theirs.

Some of the interviewees, particularly boys, felt snus (or Swedish snus, a smokeless tobacco product) and e-cigarettes were less harmful than cigarettes. The main reason for this was that the products have less impact on sports performance than cigarettes. However, girls in particular, and also some of the boys, felt that snus was at least as harmful as, and

also more “disgusting” than, cigarettes. The young people, especially the non-smokers, seemed to know very little about e-cigarettes. The combined use of tobacco products was common among the users of these products.

The young people did not clearly associate smoking with any group phenomena or youth cultures. However, there was a general perception that young people who are not doing as well as others in other respects are also more likely to smoke. At the same time, smoking was also considered to be associated with the general, possibly also slightly dubious, activity of “hanging out”. Those with a more focused approach to life were also believed to be less likely than others to start smoking. The young people did not think there was anything “cool” about smoking or that it increased people’s popularity, even though “showing off” might be one reason to try smoking.

Snus has a more neutral status than cigarettes: not as “cool”, but not as bad either. Ice hockey players and, to some degree, also other sports players, were considered to be the typical user group of snus. The interview material also highlighted a connection between smoking and a certain culture related to construction workers and those pursuing the vocational studies leading to this profession. In this culture smoking is a habit that is socially inherited from the father.

The study shows that health is important to young people. Even those who used nicotine products often evaluated and considered their habit from the perspective of health. In connection with this, sport and exercise were considered healthy ways of life that do not benefit from smoking. On the other hand, health, exercise and intoxicants are also considered individual choices, or “personal matters”. Also, boys in particular considered snus and e-cigarettes to be less harmful in relation to both health and exercise. Snus also seems readily available to young people.

Tobacco in the form of cigarettes is no longer the source of social capital and status among young people that it once was. On the other hand, it is still possible to pinpoint cultural pockets where smoking has a value that provides status to members of a group. Regional differences may also be significant. The reduction in tobacco use is also likely to be related to the fact that underage people drink less alcohol than they used to.

Keywords: young people, smoking, snus, e-cigarette

MIKKO PIISPA

Kirjoittajaesittely

PIISPA, MIKKO

VTM, tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden tohtoriohjelma.

Mikko Piispa on koulutukseltaan sosiologi. Hän on työskennellyt lukuisissa Nuorisotutkimusverkoston hankkeissa ja tutkinut muun muassa huumeisiin liittyviä kuolemia, kuntodopingia sekä huippu-urheilijoiden ja taiteilijoiden elämäntapojen. Tutkimustyön lisäksi Piispa kirjoittaa aktiivisesti monenkirjavista yhteiskunnallisista teemoista.

Mikä saa edelleen osan nuorista tarttumaan tupakkaan ja toiset pysymään siitä irti läpi elämän? Entä kuinka nuoret suhtautuvat nuuskaan ja sähkösavukkeisiin? Kuinka kannustaa nuoret tekemään itse omat ratkaisunsa ajantasaisen tiedon pohjalta, ja miten saada heidät tämän tiedon äärelle?

Nuorten tupakointi on vähentynyt tällä vuosikymmenellä nopeassa tahdissa. Toisaalta nuuskan käyttö on lisääntynyt, ja sähkösavukkeet ovat ilmestyneet uusina tuotteina markkinoille. Tässä tutkimuksessa lähde-tään selvittämään, mitä näiden ilmiöiden takana on: Millaisia mielikuvia ja kokemuksia nuorilla on tupakkatuotteiden käytöstä? Entä mikä on sosiaalisten verkostojen ja nuorisokulttuuristen virtausten merkitys yhtääl-tä tupakkatuotteiden käytön, toisaalta nikotiinittomuuden takana? Tutki-musaineistona toimivat 33 yläkouluikäisen nuoren haastattelut. Nuoria haastateltiin yksin, pareina ja ryhmissä kolmella eri paikkakunnalla ym-päri Suomea.

Tutkimuksessa selviää, että nuoret tiedostavat hyvin savukkeiden terveyshaitat ja suhtautuvat tupakointiin varsin kriittisesti. Tupakka on menettänyt kiehtovuuttaan nuorten silmissä – se on ”turha ja tyhmä”, yhä vähemmän ”cool”. Sen sijaan nuorten suhtautumisessa nuuskaan on enemmän vaihtelua. Osa nuorista pitää sitä ällöttävänä, toisille se on suhteellisen harmittomaksi mielletty nautintoaine. Sähkösavuke näyttyytty harvinaisempana ilmiönä, mutta silläkin on omat harrastajansa.

Teosta voivat hyödyntää niin ehkäisevää työtä tekevät kuin laajemmin nuorison kanssa työskentelevät. Se tarjoaa ajantasaista analyysia ja uusia avauksia myös kaikille muille aiheesta kiinnostuneille.

NUORISOTUTKIMUSSEURA RY.
NUORISOTUTKIMUSVERKOSTO

Syöpäjärjestöt

Nuorisotutkimusverkosto
Nuorisotutkimusseura
Suomen Syöpäyhdistys
ISBN 978-952-7175-53-8
ISSN 1799-9219
KI 37.6

